अथ वाराणसीमाहात्म्यम्

तत्र [1]मत्स्यपुराणे—

ईश्वर उवाच—

वाराणसीह[2] भुवनत्रयसारभूता
रम्या सदा मम पुरी गिरिराजपुत्रि।
अत्राऽऽगता विविधदुष्कृतकारिणोऽपि
पापक्षयाद्विरजसः प्रतिभान्ति मर्त्याः॥
एवं स्मृतं प्रियतमं मम देवि नित्यं
क्षेत्रं विचित्रतरुगुल्मलतासुपुष्पम्।
अस्मिन्मृतास्तनुभृतः पदमाप्नुवन्ति
[3]मोक्षाख्यमेव मनसाऽपि न संशयोऽत्र॥

तथा—

इदं[4] गुह्यतमं क्षेत्रं सदा वाराणसी मम।
सर्वेषामेव जन्तूनां हेतुर्मोक्षस्य सर्वदा॥
अस्मिन् सिद्धाः सदा देवि मदीयव्रतमास्थिताः[5]।
नानालिङ्गधरा नित्यं मम लोकाभिकाङ्क्षिणः॥
अभ्यस्यन्ति परं योगं युक्तात्मानो जितेन्द्रियाः।

1. १८०, ७८-७९
2. P. तु for इह
3. P. मूर्खागमेन रहिता न च संशयोऽत्र
4. १८०, ४७, ४९.
5. P. आश्रिताः

'नानालिङ्गधराः' मेखलाजिनादिलिङ्गधारिणश्चत्वार आश्रमिण इत्यर्थः।

तथा—

[1]मन्मना मम भक्तश्च मयि सर्वार्पितक्रियः।
यथा मोक्षमिहाऽऽप्नोति अन्यत्र न तथा क्वचित्॥

तथा—

[2]विमुक्तं न मया यस्मान्मोक्ष्यते वा कदाचन।
महत्क्षेत्रमिदं तस्मादविमुक्तमिति स्मृतम्॥
नैमिशे च कुरुक्षेत्रे गङ्गाद्वारे च पुष्करे।
स्नानात् संसेवनाद्वापि [3][न] मोक्षः प्राप्यते यतः॥
इह संप्राप्यते येन तत एतद्विशिष्यते।
प्रयागे वा भवेन्मोक्षो महाकालेऽथवा प्रिये॥
अमरकण्टके तद्वत्तथा कायावरोहणे।
कालञ्जरे महाभाग इह[4] वा मत्परिग्रहात्॥
प्रयागादपि तीर्थाग्र्यादिदमेव महत्स्मृतम्।

'इदमेव महत्स्मृत'मित्यल्पायासेनैवाऽत्र मोक्षप्राप्तेः।

तथा—

[5]ध्यायतस्तत्र मां नित्यं योगाग्निर्दीप्यते भृशम्।
कैवल्यं परमं [6]याति देवानामपि दुर्लभम्॥
[7]अव्यक्तलिङ्गैर्मुनिभिः सर्वसिद्धान्तवेदिभिः।
इह संप्राप्यते मोक्षो दुर्लभोऽन्यत्र कर्हिचित्॥

1. P. जन्मना for मन्मना, १८०, ५१, ५२.
2. १८०, ५४, ५७
3. B. supplies "न" needed by metre and sense
4. P. इति for इह
5. १८०, ५९-७५
6. P. चातिदेवानामपि
7. P. अव्यक्तलिङ्गमुनिभिः

तेभ्यश्चाहं प्रयच्छामि योगैश्वर्यमनुत्तमम् ।
आत्मनश्चैव सायुज्यमीप्सितं स्थानमेव च ॥
[1]कुबेरस्तु महायक्षस्तथा सर्वार्पितक्रियः[2] ।
क्षेत्रसंसेवनादेव गणेशत्वमवाप ह ॥
संवर्तो भविता यश्च सोऽपि भक्त्या ममैव तु ।
इहैवाऽऽराध्य मां देवि सिद्धिं यास्यत्यनुत्तमाम् ॥
पराशरसुतो योगी ऋषिर्व्यासो महातपाः ।
[3]धर्मयुक्तो भविष्यंश्च वेदसंस्थाप्रवर्तकः ॥
[4]वत्स्यते सोऽपि पद्माक्षि क्षेत्रेऽस्मिन् मुनिपुङ्गवः ।
ब्रह्मा देवर्षिभिः सार्धं विष्णुर्वायुर्दिवाकरः ॥
देवराजस्तथा शक्रस्तथाऽन्ये त्रिदिवौकसः ।
उपासते महात्मानः सर्वे मामिह सुव्रताः ॥
अन्ये च योगिनः सिद्धाश्छन्नरूपा महाव्रते[5] ।
अनन्यमनसो भूत्वा मामिहोपासते सदा ॥
अलर्कश्च पुरीमेतां मत्प्रसादादवाप्स्यति ।
स चैनां पूर्ववत्कृत्वा चातुर्वर्ण्याश्रमाकुलाम् ॥
स्फीतां जनपदाकीर्णां भुक्त्वा च सुचिरं नृपः ।
मयि सर्वार्पितप्राणो मामेवं प्रतिपत्स्यते ॥
ततः प्रभृति चार्वङ्गि येऽपि[6] क्षेत्रनिवासिनः ।
गृहिणो लिङ्गिनो वापि मद्भक्ता मत्परायणाः ॥
मत्प्रसादाद्गमिष्यन्ति मोक्षं परमदुर्लभम् ।
विषयासक्तचित्तोऽपि त्यक्तधर्मरतिर्नरः ॥

1. P. कुबेरः सुमहान् यक्षः
2. B. सर्वार्पितं मयि
3. P. धर्मभक्तो
4. P. रंस्यते ; B. वसते
5. B. महाव्रताः
6. B. ये ये

इह क्षेत्रे मृतः सोऽपि संसारं न पुनर्विशेत् ।
ये पुनर्निर्ममा धीराः सत्त्वस्था विजितेन्द्रियाः ॥
व्रतिनश्च निरारम्भाः सर्वे ते[1] मयि भाविताः ।
देहभेदं समासाद्य दीप्यन्ते सङ्गवर्जिताः ॥
गता एव परं मोक्षं प्रसादान्मम सुव्रताः ।
जन्मान्तरसहस्रेषु युञ्जन् योगी [2]यमाप्नुयात् ॥
तमिहैव परं मोक्षं मरणादधिगच्छति ।
एतत्संक्षेपतो देवि क्षेत्रस्याऽस्य महत्फलम् ॥
-अविमुक्तस्य कथितं मया ते गुह्यमुत्तमम् ।

'इहैव' जन्मनीति शेषः ।

तथा—

[3]अविमुक्ते परा सिद्धिरविमुक्ते परा गतिः ।
जप्तं दत्तं हुतं चेष्टं तपस्तप्तं कृतं च यत् ॥
दानमध्ययनं सर्वं यथा भवति चाऽक्षयम् ।
जन्मान्तरसहस्रेण यत्पापं पूर्वसञ्चितम् ॥
अविमुक्तं प्रविष्टस्य तत्सर्वं व्रजति क्षयम् ।
अविमुक्ताग्निना दग्धमग्नौ [4]तूलमिवाऽऽहितम् ॥
ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा वै वर्णसङ्कराः ।
कृमिम्लेच्छाश्च ये चाऽन्ये सङ्कीर्णाः पापयोनयः ॥
कीटाः पिपीलिकाश्चैव ये चान्ये मृगपक्षिणः ।
कालेन निधनं प्राप्ता अविमुक्ते शृणु प्रिये ॥
चन्द्रार्धमौलिनः सर्वे ललाटाक्षा वृषध्वजाः ।
शिवे मम पुरे देवि जायन्ते तत्र मानवाः ॥

1. सर्वतो for सर्वे ते
2. समाप्नुयात्
3. १८१, १६-२३
4. P. जलं for तूलं

अकामो वा सकामो वा अपि तिर्यग्गतोऽपि वा।
अविमुक्ते त्यजन् प्राणान्मम लोके महीयते ॥
अविमुक्ते यदा गच्छेत्कदाचित्कालपर्ययात्।
अश्मना[1] चरणौ भित्त्वा तत्रैव निधनं व्रजेत् ॥

तथा[2]—

यानि तीर्थानि श्रूयन्ते त्रिषु लोकेषु विश्रुते।
अविमुक्तस्य पादे तु नित्यं सन्निहितानि वै ॥

तथा[3]—

आदेहपतनाद्यावत्तत् क्षेत्रं यो न मुञ्चति।
ब्रह्मचर्यव्रतैः सम्यक् सम्यगिष्टं मन्त्रैर्भवेत् ॥

तथा[4]—

यस्तत्र निवसेद्विप्रः संयतात्मा समाहितः।
त्रैकाल्यमपि भुञ्जानो वायुभक्षः सदा भवेत् ॥
निमेषमात्रमपि यो ह्यविमुक्ते तु भक्तिमान्।
[ब्रह्मचर्यसमायुक्तः स परं प्राप्नुयात्तपः ॥
तत्र मासं वसेद्धीरो लघ्वाहारो जितेन्द्रियः[5] ।]
सम्यक् तेन व्रतं चीर्णं दिव्यं पाशुपतं महत् ॥
[6]जपन् मृत्युभयं तीर्त्वा स याति परमां गतिम्।
नैःश्रेयसीं गतिं पुण्यां तथा योगगतिं भजेत् ॥
न हि [7]योगगतिर्लभ्या जन्मान्तरशतैरपि।
प्राप्यते क्षेत्रमाहात्म्यात् प्रभावाच्छङ्करस्य च ॥

1. B. अस्मना चरणैर्भित्त्वा
2. १८१, ३१.
3. १८२, ८
4. १८२, १०, २७
5. [ ] supplied by P. only
6. P. and B. जन्ममृत्युभयं for जपन् मृत्युभयं
7. P. योगमतिः for योगगतिः

'नैःश्रेयसी गतिः' विशिष्टदेहप्राप्तिर्मोक्षानुकूला ।

ब्रह्महा योऽभिगच्छेत्तु अविमुक्तं कदाचन ।
तस्य क्षेत्रस्य माहात्म्याद्ब्रह्महत्त्या निवर्तते ॥
[1]आदेहपतनाद्यावत्तत्क्षेत्रं यो न मुञ्चति ।
न केवलं ब्रह्महत्त्या प्राकृतश्च निवर्तते ॥
[2][प्राप्य विश्वेश्वरं देवं न स भूयो विजायते ।]

'प्राकृतः' संसारबन्धः ।

अनन्यमानसो भूत्वा योऽविमुक्तं न मुञ्चति ।
तस्य देवः सदा तुष्टः सर्वान् कामान् प्रयच्छति ॥
द्वारं यत्सांख्ययोगानां स तत्र वसति प्रभुः ।
[3]सगुणो हि भवेद्देवो भक्तानामनुकम्पया ॥
अविमुक्तं परं क्षेत्रमविमुक्ते परा गतिः ।
अविमुक्ते परा सिद्धिरविमुक्ते परं पदम् ॥
अविमुक्तं निषेवेत देवर्षिगणसेवितम् ।
यदीच्छेन्मानवो धीरो[4] न पुनर्जन्म आत्मनः ॥
मेरोः शक्या गुणा वक्तुं द्वीपानां च तथैव च ।
समुद्राणां च सर्वेषां नाऽविमुक्ते तु शक्यते ॥
अन्तकाले मनुष्याणां छिद्यमानेषु मर्मसु ।
वायुना प्रेर्यमाणानां स्मृतिर्नैवोपजायते ॥
अविमुक्ते ह्यन्तकाले भक्तानामीश्वरः स्वयम् ।
कर्मभिः[5] प्रेर्यमाणानां कर्णजापं प्रयच्छति ॥
ईश्वरप्रेरितो याति दुष्प्रापमकृतात्मभिः ।
अशाश्वतमिदं ज्ञात्वा मानुष्यं बहुकिल्बिषम् ॥

1. B. Omits up to संसारबन्धः
2. [ ] Supplied by P.
3. सगण for सगुण
4. P. धीमान् for धीरः
5. B. Omits all words after प्रेर्यमाणानां to कर्णजापं प्रयच्छति

अविमुक्तं निषेवेत संसारभयमोचनम् ।
भोगमोक्षप्रदं दिव्यं बहुपापविनाशनम् ॥
विघ्नैरालोड्यमानोऽपि योऽविमुक्तं न मुञ्चति ।
स मुञ्चति जरामृत्युं जन्म चैतदशाश्वतम् ॥
अविमुक्तप्रसादात्तु शिवसायुज्यमाप्नुयात् ।

तथा—

[[1]यदि पापी यदि शठो यदि वा धार्मिको नरः ।
मुच्यते सर्वपापेभ्यः अविमुक्तं व्रजेद्यदि ॥

तथा—]

[2]सर्वगुह्योत्तमं स्थानं मम प्रियतमं शुभम् ।
धन्याः प्रविष्टाः सुश्रोणि मम भक्ता द्विजातयः ॥
मद्भक्तिपरमा नित्यं नान्यभक्ताश्च ये नराः ।
अस्मिन्प्राणान्परित्यज्य गच्छन्ति परमां गतिम् ॥
सदा यजति सत्रेण सदा दानं प्रयच्छति ।
सदा तपस्वी भवति अविमुक्ते स्थितो नरः ॥
यो मां [3]प्रयजते नित्यं तस्य तुष्याम्यहं प्रिये ।
सर्वदानानि यो दद्यात्सर्वयज्ञेषु दीक्षितः ॥
सर्वतीर्थाभिषेकी च स प्रपद्येत मामिह ।
अविमुक्तं सदा देवि ये व्रजन्ति सुनिश्चिताः ॥
ते तिष्ठन्तीह सुश्रोणि [4]मम भक्तास्त्रिविष्टपे ।
मत्प्रसादात्तु ते देवि दीप्यन्ते शुभलोचने॥

1. [ ] Omission supplied by P. only
2. १८३, १४—२०.
3. P. पूजयते for प्रयजते
4. P. मद्भक्तास्तु त्रिविष्टपे

दुर्धर्षा दुर्धराश्चैव भवन्ति विगतज्वराः ।

तथा—

[1]अविमुक्ते यजन्ते तु मद्भक्ताः कृतनिश्चयाः ।
न तेषां पुनरावृत्तिः कल्पकोटिशतैरपि ॥

[तथा[2]—]

अविमुक्तं गता ये वै महापुण्यकृतो नराः ।
[3]अक्षरा ह्यजराश्चैव अदेयाश्च भवन्ति ते ॥
मत्प्रसादाद्वरारोहे मामेव प्रविशन्ति ते ।
[4]शाकपर्णाशिनो दान्ताः संप्रक्षाला मरीचिपाः ॥
दन्तोलूखलिनश्चैव अश्मकुट्टास्तथा परे ।

'संप्रक्षालाः' सद्यःप्रक्षालकाः श्वस्तनभक्षरहिताः[5] ॥

मासि मासि कुशाग्रेण जलमास्वादयन्ति ये ।
वृक्षमूलनिकेताश्च शिलाशय्यास्तथापरे ॥
आदित्यवपुषः सर्वे जितक्रोधा जितेन्द्रियाः ।
एवं [6]बहुविधैरन्यैरन्यत्र चरितव्रताः ॥
त्रैकाल्यमपि भुञ्जाना येऽविमुक्तनिवासिनः ।
तपश्चरन्ति चाऽन्यत्र कलां नाऽर्हन्ति षोडशीम् ॥
येऽविमुक्ते वसन्तीह स्वर्गे च प्रविशन्ति ते ।

1. १८३, २४
2. Supplied by P. and B.
3. B. अक्षया for अक्षराः, १८३, २७
4. १८३, ३१, ३९
5. Two words omitted by P.
6. P. बहुविधैः धर्मैः

मत्समः पुरुषो नास्ति त्वत्समा नास्ति योषिताम्[1]।
अविमुक्तसमं क्षेत्रं न भूतं न भविष्यति।
अविमुक्ते परो योगो ह्यविमुक्ते परा गतिः॥
अविमुक्ते परो मोक्षः क्षेत्रं नैवाऽस्ति तादृशम्।
परं गुह्यं प्रवक्ष्यामि तत्त्वेन वरवर्णिनि॥
अविमुक्ते महाक्षेत्रे यदुक्तं हि मया पुरा।
जन्मान्तरशतैर्देवि योगोऽयं यदि लभ्यते॥
मोक्षः शतसहस्रेण जन्मना लभ्यते न वा।
अविमुक्ते वसेद्देवि[2] मद्भक्तः कृतनिश्चयः॥
एकेन जन्मना सोऽपि योगं मोक्षं च विन्दति।

तथा—

क्षेत्रे मूर्तः सदा धर्मस्तस्मिन् सन्निहितः प्रिये।
चतुर्णामपि वर्णानां गतिस्तु परमा स्मृता॥

तथा—

[3]स्वर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां [4]चैलकण्ठां पयस्विनीम्।
वाराणस्यां तु यो दद्यादाकर्णायतलोचने॥
गां दत्त्वा तु वरारोहे ब्राह्मणे वेदपारगे।
आसप्तमं कुलं तेन पावितं नात्र संशयः॥
यो दद्याद्ब्राह्मणे किंचित्तस्मिन् क्षेत्रे वरानने।
कनकं रजतं वस्त्रमन्नाद्यं बहु विस्तरम्॥

1. P. योषितः
2. P. वसन् देवि
3. १८३, ६७—७२
4. P. चैलाजिनपयस्विनीम्

अक्षयं चाऽव्ययं चैव [1]स्यात्तत्रस्थं सुलोचने ।
[2]शृणु तत्त्वेन तीर्थस्य विभूतिं [3]व्युष्टिमेव च ॥
तत्र स्नाता[4] महाभागे भवन्ति [5]विरजा जनाः ।
दशानामश्वमेधानां यज्ञानां यत्फलं [6]भवेत् ॥
तदवाप्नोति धर्मात्मा तत्र स्नात्वा वरानने ।
स्वल्पमल्पं च यो दद्याद्ब्राह्मणे वेदपारगे ॥
शुभां गतिमवाप्नोति अग्निवच्चैव दीप्यते ।

तथा—

[7]उपवासं तु यः कृत्वा विप्रान् संतर्पयेन्नरः ।
स सौत्रामणियज्ञस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥
एकाहारस्तु यस्तिष्ठेन्मासं तत्र वरानने ।
यावज्जीवकृतं पापं मासेनैकेन [8]नश्यति ॥
अग्निप्रवेशं ये कुर्युरविमुक्ते विधानतः ।
प्रविशन्ति सुखं ते मां न पुनर्भाविनो जनाः ॥
कुर्वन्त्यनशनं ये तु मद्भक्ताः कृतनिश्चयाः ।
न तेषां पुनरावृत्तिः कल्पकोटिशतैरपि ॥
अर्चयेद्यस्तु मां देवि अविमुक्ते वरानने ।
तस्य धर्मं प्रवक्ष्यामि यावदाप्नोति मानवः ॥
दश सौवर्णिकं पुण्यं योऽविमुक्ते प्रयच्छति ।
अग्निहोत्रफलं धूपे गन्धदानेन तच्छृणु ॥

1. B. स्यात्तस्य शुभलोचने
2. B. शृणु त्वं तीर्थतत्त्वं च विभूतिं पुष्टिमेव च ।
3. P. पुष्टिमेव for व्युष्टिमेव
4. B. and P. स्नात्वा
5. P. निरुजो (रोगरहितः) for विरजा
6. P. लभेत् for भवेत्
7. १८३, ७५—८२, १०१—१०४
8. P. तस्य तत् for नश्यति

भूमिदानेन तत्तुल्यं गोप्रदानफलं स्मृतम् ।
सम्मार्जने पञ्चशतं सहस्रमनुलेपने ॥
मालाशतसहस्रं तु अनन्तं गीतवादनम् ।
ब्रह्महत्यापहं तीर्थं क्षेत्रमेतन्मया कृतम् ॥
श्मशानमेतद्भद्रं ते वरं च वरवर्णिनि ।
कालो भूत्वा जगदिदं[1] संहरामि सृजामि च ॥
देवेशि[2] सर्वगुह्यानां स्थानं प्रियतमं मम ।
मद्भक्तास्तत्र गच्छन्ति विष्णुभक्तास्तथैव च ॥
ये भक्ता भास्करे देवि लोकनाथे दिवाकरे ।
अत्रस्थो यस्त्यजेद्देहं मामेव प्रविशेत्तु सः ॥

तथा—

[3]ज्ञाने विहितनिष्ठानां परमानन्दमिच्छताम् ।
या गतिर्विहिता सद्भिः साऽविमुक्ते मृतस्य तु ॥
भवस्य प्रीतिरतुला त्वविमुक्ते ह्यनौपमा ।
असंख्येयं फलं तत्र ह्यक्षया च गतिर्भवेत् ॥
परं गुह्यं समाख्यातं श्मशानमिति संज्ञितम् ।
अविमुक्तं न सेवन्ते वञ्चितास्ते[4] नरा भुवि ॥
अविमुक्ते स्थितैः पुण्यैः पांसुभिर्वायुनेरितैः ।
स्पृष्ट्वा दुष्कृतकर्माणो यास्यन्ति परमां गतिम् ॥
अविमुक्तगुणान् वक्तुं देवदानवमानवैः[5] ।
न [6]शक्यते ह्यमेयत्वात्स्वयं यत्र भवस्स्थितः ॥

1. P. जगत्सर्वं for जगदिदं
2. P. देवेऽपि
3. १८४, ३—१०
4. B. वनितासु
5. P. मानवाः
6. P. न शक्यन्ते

नाऽनाहिताग्निर्नाऽयज्वा नाऽशुचिस्तस्करोऽपि वा ।
अविमुक्ते वसेद्यस्तु स वसेदीश्वरालये ॥
न तत्राऽपुण्यकृत् कश्चित् प्रभावादीश्वरस्य तु ।
अज्ञानाज्ज्ञानतो वापि स्त्रिया वा पुरुषेण वा ॥
यत्किञ्चिदशुभं कर्म कृतं मानुषबुद्धिना ।
अविमुक्ते प्रविष्टस्य तत्सर्वं भस्मसाद्भवेत् ॥

तथा—

[1]दृष्ट्वैतान्दीनकृपणान् पापान् दुष्कृतकारिणः ।
देवोऽनुकम्पया सर्वान्नयत्याशु परां गतिम् ॥
भक्तानुकम्पी भगवांस्तिर्यग्योनिगतानपि ।
भगवांस्तत्र नयति यत्र यान्ति न याज्ञिकाः ॥

तथा—

[2]न सा गतिः कुरुक्षेत्रे गङ्गाद्वारे[3] न पुष्करे ।
या गतिर्विहिता पुंसामविमुक्तनिवासिनाम् ॥
तिर्यग्योनिगताः सत्त्वा येऽविमुक्तकृतालयाः ।
कालेन निधनं प्राप्तास्तेऽपि यान्ति परां गतिम् ॥
मेरुमन्दरमात्रोऽपि राशिः पापस्य कर्मणः ।
अविमुक्तं समासाद्य तत्क्षणाद्व्रजति क्षयम् ॥
'श्मशानमि'ति विख्यातमविमुक्तं शिवालयम् ।
तद्गृहं देवदेवस्य तत्तीर्थं तत्तपोवनम् ॥
तत्र ब्रह्मादयो देवा नारायणपुरोगमाः ।
योगिनश्च तथा साध्या[4] भगवन्तं सनातनम् ॥

1. १८४, १३—१४
2. १८४, १६—२२
3. 'P. च for न
4. B. सिद्धाः

उपासते शिवं भक्त्या मद्भक्ता मत्परायणाः ।
या गतिर्ज्ञानतपसां या गतिर्यज्ञयाजिनाम् ॥
अविमुक्ते मृतानां तु सा गतिर्विहिता शुभा ।

तथा—

[1]आदित्योपासनं कृत्वा विप्राश्चाऽमरतां गताः ।
अन्येऽपि तत्र ये वर्णा भवभक्ताः समाहिताः ॥
अविमुक्ते विमुक्तास्ते यास्यन्ति परमां गतिम् ।
अष्टौ मासान् विहारस्स्याद्यतीनां संयतात्मनाम् ॥
एकत्र चतुरो मासानर्धं च निवसेत्पुनः ।
अविमुक्ते प्रविष्टानां विहारस्तु न विद्यते ॥
न दोषोऽभिभवेत्तत्र दृष्टं शास्त्रे पुरातने ।
मोक्षोऽप्यसंशयस्तत्र पञ्चत्वं तु गतस्य वै ॥
स्त्रियः पतिव्रता याश्च[2] भवभक्ताः समाहिताः ।
अविमुक्ते विमुक्तास्ता यास्यन्ति परमां गतिम् ॥
अन्या याः कामचारिण्यः स्त्रियो भोगपरायणाः ।
कालेन निधनं प्राप्तास्ताश्च यान्ति परां गतिम् ॥
[3]यत्र योगश्च मोक्षश्च प्राप्यते दुर्लभो नरैः ।
अविमुक्तं समासाद्य नान्यद्गच्छेत्तपोवनम् ॥
सर्वात्मना तपः सत्यं प्राणिनां नात्र संशयः ।
अविमुक्ते वसेद्यस्तु मम तुल्यो भवेन्नरः ॥
यतो मया न विमुक्तमविमुक्तं ततः स्मृतम् ।
अविमुक्तं न सेवन्ते मूढा ये तामसा नराः ॥

1. १८४, ३१—४९
2. B. यास्तु
3. B. यो यत्र योगमोक्षश्च

विण्मूत्ररेतसां मध्ये ते वसन्ति पुनः पुनः ।
कामः क्रोधोऽतिलोभश्च दम्भस्तम्भोऽतिमत्सरः[1] ॥
निद्रा तन्द्रा तथाऽऽलस्यं पैशुन्यमिति ते दश ।
अविमुक्ते स्थिता विघ्नाः शक्रेण विहिताः स्वयम् ॥
विनायकोपसर्गश्च सततं मूर्ध्नि तिष्ठति ।
पुण्यमेतद्भवेत्सर्वं भक्तानामनुकम्पया ॥
परं गुह्यमिति ज्ञात्वा ततः शास्त्रानुदर्शनात् ।
व्याहृतं देवदेवैस्तु मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥
मेदसा विप्लुता भूमिरविमुक्ते तु वर्जिता ।
पूता समभवत्[2] सर्वा महादेवेन रक्षिता ॥
संस्कारस्तेन क्रियते भूमेरप्यत्र सूरिभिः ॥

'स्तम्भो' गर्वः । '[3]अतिमत्सरः' अत्यन्ताभ्यसूया । 'पैशुन्यं' अन्यदोषावहम् ? ।

तथा—

[4]तं वै प्राप्य महादेवमीश्वराध्युषितं शुभम् ।
अविमुक्तं कृतार्थोऽस्मीत्यात्मानमुपलक्षयेत् ॥
ऋषिदेवासुरगणै[5]र्जपहोमपरायणैः ।
यतिभिर्मोक्षकामैश्च अविमुक्तं निषेव्यते ॥
नाऽविमुक्ते मृतः कश्चिन्नरकं याति किल्बिषी ।
ईश्वरानुगृहीता हि सर्वे यान्ति परां गतिम् ॥

1. P. विमत्सरः
2. B. प्रसन्नवत्
3. P. विमत्सरः
4. १८४, ४७—५०
5. B omits all words of the देवासुरगणैः to यान्ति परां गतिं below

तथा—

[1]भूलोके चाऽन्तरिक्षे च दिवि तीर्थानि यानि च।
अतीत्य वर्तते सर्वाण्यविमुक्तं प्रभावतः॥
ये [2]तु ध्यानं समासाद्य युक्तात्मानः समाहिताः।
सन्नियम्येन्द्रियग्रामं जपन्ति शतरुद्रियम्॥
अविमुक्ते स्थिता नित्यं कृतार्थास्ते द्विजातयः।

तथा—

[3]हन्यमानोऽपि यो विद्वान् वसेद्विघ्नशतैरपि।
स याति परमं स्थानं यत्र गत्वा न शोचति॥
जन्ममृत्युजरायुक्तः परं याति शिवालयम्।
अपुनर्मरणानां या सा गतिर्मोक्षकाङ्क्षिणाम्॥
यां प्राप्य कृतकृत्यः स्यादित्थं[4] मन्यन्ति[5] पण्डिताः।

तथा—

[6]न दानैर्न तपोभिश्च न यज्ञैर्नाऽपि विद्यया।
प्राप्यते गतिरिष्टा हि याऽविमुक्ते तु लभ्यते॥
नानावर्णा विवर्णाश्च चण्डाला ये जुगुप्सिताः।
किल्बिषैः पूर्णदेहाश्च प्रकृष्टैः पातकैस्तथा॥
भेषजं परमं तेषामविमुक्तं विदुर्बुधाः।

1. १८४, ५५—५७
2. B. च for तु
3. १८४, ६३—६५
4. B. इमं
5. P. अमन्यत for मन्यन्ति
6. १८४, ६६—७३

जात्यन्तरसहस्रेषु [1]अविमुक्ते म्रियेत यः ॥
भक्तो विश्वेश्वरे नित्यं[2] न स भूयोऽभिजायते ।
अत्र चेष्टं हुतं दत्तं तपस्तप्तं कृतं च यत् ॥
सर्वमक्षयमेतस्मिन्नविमुक्ते न संशयः ।
कालेनोपरतिं याति भवसायुज्यमक्षयम् ॥
कृत्वा पापसहस्राणि पश्चात्सन्तापमेत्य वै ।
योऽविमुक्तं न विमुञ्चेत्स याति परमां गतिम् ॥
उत्तरं दक्षिणं वाऽपि अयनं न विकल्पयेत् ।
[3]सर्वस्तस्य शुभः कालो ह्यविमुक्ते म्रियेत यः ॥
न तत्र कालो मीमांस्यः शुभो वा यदि वाऽशुभः ।
तस्य देवस्य माहात्म्यात् [4]स्थाणोर्वाऽद्भुतकर्मणः ॥
सर्वेषामेव नाथस्य सर्वेषां च विभोः स्वयम् ।

तथा—

[5]न हि योगादृते मोक्षः प्राप्यते भुवि मानवैः ॥
अविमुक्ते तु वसतां योगो मोक्षश्च सिद्ध्यति ।
अनेन जन्मनैवेह प्राप्यते गतिरुत्तमा ॥
एष एव प्रभावोऽस्ति क्षेत्रस्य परमेश्वरि ।
एकेन जन्मना देवि मोक्षं यास्यत्यनुत्तमम् ॥
अविमुक्तेन वसता व्यासेनाऽमिततेजसा ।
नैव लब्धा क्वचिद्भिक्षा भ्राम्यमाणेन यत्नतः ॥

1. B omits all words form अविमुक्ते to अविमुक्ते न संशयः three lines below
2. P. देवे for नित्यं
3. B. सर्वदास्य शुभः कालः अविमुक्ते म्रियते यः
4. P. ज्ञानमत्यद्भुतं महत्
5. P. १८५, १५—२४, ३३—४५

क्षुधाविष्टस्ततः क्रुद्धोऽचिन्तयच्छापमुत्तमम् ।
"[1]मा भूत्त्रिपुरुषी विद्या मा भूत्त्रिपुरुषं धनम् ॥
मा भूत्त्रिपुरुषं राज्यं व्यासो वाराणसीं शपत् ।
अविमुक्तेन वसतां जनानां पुण्यकर्मणाम् ॥
विघ्नं सृजामि सर्वेषां येन सिद्धिर्न विद्यते" ।
व्यासचित्तं तदा ज्ञात्वा देवदेव उमापतिः ॥
व्यासस्य दर्शनं दत्त्वा कृत्वा वेषन्तु मानुषम् ।
[[2]"एह्येहि भगवन् साधो भिक्षां ग्राहय सत्तम ॥
अस्मद्गृहे कदाचित्त्वं नाऽऽगतोऽसि महामुने" ।
एतच्छ्रुत्वा प्रीतमना भिक्षां ग्रहीतुमुद्यतः ॥]
भिक्षां दत्त्वा तु व्यासाय षड्रसाममृतोपमाम् ।
अनास्वादितपूर्वा सा भक्षिता मुनिना ततः ॥
भिक्षां व्यासस्ततो भुक्त्वा चिन्तयन् हृष्टमानसः ।
व्यासः कमलपत्राक्षि इदं वचनमब्रवीत् ॥
देवो देवी नदी गङ्गा मिष्टमन्नं शुभा मतिः ।
वाराणस्यां विशालाक्ष वासः कस्य न रोचते ॥
एवमुक्त्वा ततो व्यासो नगरीमवलोकयन् ।
चिन्तयंश्चापि तां भिक्षां हृदयानन्दकारिणीम् ॥
अपश्यत्पुरतो देवं देवीं च गिरिजां तदा ।
गृहाङ्गणस्थितं व्यासं देवदेवोऽब्रवीदिदम् ॥
"इह क्षेत्रे न वस्तव्यं क्रोधनस्त्वं महामुने" ।
एवं समयमापन्नो देवं व्यासोऽब्रवीद्वचः ॥

व्यास उवाच—

चतुर्दश्यां तथाऽष्टम्यां प्रवेशं दातुमर्हसि ।

1. P omits the line
2. [ ] Omission supplied by P and B

एवमस्त्वित्यनुज्ञाय तत्रैवाऽन्तरधीयत ॥
न तद्गृहं न सा देवी न देवो ज्ञायते क्वचित् ।
एवं त्रैलोक्यविख्यातः पुरा व्यासो महातपाः ॥
ज्ञात्वा क्षेत्रगुणान्सर्वान् स्थितस्तस्यैव पार्श्वतः ।
एवं व्यासं स्थितं ज्ञात्वा क्षेत्रं शंसन्ति पण्डिताः ॥

तथा—

[1]तपांसि यानि पश्यन्ते व्रतानि नियमाश्च ये ।
सर्वतीर्थाभिषेकं तु सर्वदानफलानि च ॥
सर्वयज्ञेषु यत्पुण्यमविमुक्ते तदाप्नुयात् ।
अतीतं वर्तमानं च ज्ञानादज्ञानतोऽपि वा ॥
सर्वं तस्य च यत्पापं क्षेत्रं दृष्ट्वा विनश्यति ।
शान्तैर्दान्तैस्तपस्तप्तं यत्किंचिद्धर्मसंज्ञितम् ॥
सर्वं चैतदवाप्नोति अविमुक्ते जितेन्द्रियः ।
अविमुक्तं समासाद्य लिङ्गमर्चयते नरः ॥
[2][कल्पकोटिशतैश्चाऽपि नास्ति तस्य पुनर्भवः ।
अमरा ह्यक्रियाश्चैव क्रीडन्ति भवसन्निधौ ॥
क्षेत्रं तीर्थोपनिषदमविमुक्तं न संशयः ।

'तीर्थोपनिषदम्' तीर्थानां रहस्यमेतत् इत्यर्थः ।

अविमुक्ते महादेवमर्चयन्ति स्तुवन्ति वै ।
सर्वपापविमुक्तास्तु ते तिष्ठन्त्यजरामराः ॥
सर्वकामस्य ये यज्ञाः पुनरावर्तकास्स्मृताः ।
अविमुक्ते मृता ये च सर्वे ते ह्यनिवर्तकाः ॥
ग्रहनक्षत्रताराणां कालेन पतनाद्भयम् ।
अविमुक्ते मृतानान्तु पतनं नैव विद्यते ॥]

1. ११५, ५३—६६
2. [ ] supplied by P only

कल्पकोटिसहस्रैस्तु कल्पकोटिशतैरपि ।
न तेषां पुनरावृत्तिर्ये मृताः क्षेत्र उत्तमे ॥
संसारसागरे घोरे भ्रमन्तः कालपर्ययात् ।
अविमुक्तं समासाद्य गच्छन्ति परमां गतिम् ॥
ज्ञात्वा कलियुगे घोरं हाहाभूतमचेतनम् ।
अविमुक्तं न मुञ्चन्ति कृतार्थास्ते नरा भुवि ॥
अविमुक्तं प्रविष्टस्तु यदि गच्छेत्ततः पुनः ।
तदा हसन्ति भूतानि अन्योन्यकरताडनैः ॥
कामक्रोधेन लोभेन ग्रस्ता ये भुवि मानवाः ।
निष्क्रमन्ते नरा देवि दण्डनायकमोहिताः ॥

तथा—

[1]उद्देशमात्रं कथिता अविमुक्तगुणास्तथा[2] ।
समुद्रस्येव रत्नानामविमुक्तस्य विस्तरः ॥

ब्रह्मपुराणे—

ब्रह्मोवाच—

अविमुक्तं च भवतः स्थानं यद्वै पुरातनम् ।
कपालमोचनं तीर्थं तत्र तत्र भविष्यति ॥
अहं च त्वं स्थितस्तत्र विष्णुश्चाऽपि गमिष्यति ।
दर्शनाद्भवतस्तत्र महापातकिनश्च ये ।
तेऽपि भोगं समश्नन्ति विशुद्धा भवने मम ।
वरणा चाऽप्यसिश्चैव द्वे नद्यौ सुरवल्लभे ।
अन्तराले तयोः क्षेत्रं धरण्यां न विशेत् क्वचित् ।

1. १८४, ६१.
2. B. भुवि P. तव for तथा

तीर्थानां प्रथमं तीर्थं क्षेत्राणां प्रथमं तव ।
आदेहपतनाद्ये तु क्षेत्रं सेवन्ति मानवाः ।
ते मृता हंसयानेन दिव्यं यान्त्यकुतोभयाः ।
पञ्चक्रोशप्रमाणं तु क्षेत्रं दत्तं मया तव ।
क्षेत्रमध्ये यदा गङ्गा गमिष्यति सरित्पतिम् ।
तेन सा महती पुण्या पुरी रुद्र भविष्यति ॥
पुण्या चोदङ्मुखी गङ्गा प्राची चैव सरस्वती ।
उदङ्मुखी योजने द्वे गच्छते जाह्नवी नदी ॥
तत्र ते विबुधाः सर्वे मया सह सबान्धवाः ।
तत्रैव वस्तुमेष्यन्ति कपालं तत्र मोचय ॥
तस्मिंस्तीर्थे तु मे गत्वा पिण्डदानेन वै पितॄन् ।
श्राद्धैस्तु प्रीणयिष्यन्ति तेषां लोकोऽक्षयो दिवि ।
वाराणस्यां महातीर्थे नरः स्नात्वा विमुच्यते ॥
[सप्तजन्मकृतात् पापाद्गमनादेव मुच्यते ।][1]
तत्तीर्थं सर्वतीर्थानामुत्तमं परिकीर्तितम् ॥
त्यजन्ति तत्र ये प्राणान् प्राणिनः संयतास्तथा ।
रुद्रवत्ते समासाद्य मोदन्ते भवता सह ।
तत्र चाण्वपि यद्दत्तं दानं रुद्ररतात्मनाम् ।
महाफलं च तत्तेषां कुरुते भावितात्मनाम् ॥
खण्डस्फुटितसंस्कारं तत्र कुर्वन्ति ये नराः ।
ते रुद्रलोकमासाद्य मोदन्ते सुखिनः सदा ।
तत्र पूजा जपो होमः कृतो भवति देहिनाम् ॥
अनन्तफलदाः सर्वे रुद्रभक्तिसमन्वितैः ।
तत्र दीपप्रदानेन ज्ञानचक्षुरतीन्द्रियम् ॥
[प्राप्नोति धूपदानेन स्थानं रुद्रनिषेवितम् ।
सुश्वेतं तरुणं सौम्यं रूपवत्सुरभीयुतम् ॥

1. P only supplies the line [ ]

पश्चांकिचा (?) मोचयति स याति परमां गतिम् ॥][1]
पितृभिः सहितो मोक्षं गच्छत्यत्र न संशयः ।
अथ किं बहुनोक्तेन यद्दानं क्रियते नरैः ॥
[2]धर्मकामार्थमुद्दिश्य तदनन्तफलं भवेत् ।
स्वर्गापवर्गयोर्हेतुस्तद्धि तीर्थतमं भुवि ॥
स्नानं जप्यं तथा होमं ह्यनन्तफलसाधनम् ।
गत्वा वाराणसीतीर्थे यस्तु चान्द्रायणं चरेत् ॥
यस्तत्र पञ्चतां याति मोक्षं याति न संशयः ।
वसवः पितरो ज्ञेया रुद्राश्चैव पितामहाः ॥
आदित्यास्तु तथा तेषां विहिताः प्रपितामहाः ।
त्रिविधपिण्डदानाय विधिरुक्तो मयाऽनघ ॥
मनुष्यैः पिण्डदानादि [3]कार्यमत्राऽऽगतैः सदा ।
पिण्डदानं च तत्रैव सुपुत्रैः कार्यमादरात् ॥
सुपुत्राश्च पितॄणां तु भवन्ति सुखदायकाः ।
आदितीर्थं भव मया दर्शनात्तव मुक्तिदम् ॥
स्नातस्तु सलिले तत्र मुच्यते [4]भवबन्धनात् ।
विमुक्तो ब्रह्महत्त्यायास्तिष्ठ रुद्र यथासुखम् ॥
अविमुक्ते मया दत्ते तिष्ठ त्वं भार्यया सह ।

लिङ्गपुराणे—

ईश्वर उवाच—

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि उपायज्ञानसाधनम् ।
यानि तीर्थानि चोक्तानि व्योमतन्त्रे पुरा मया ॥
तेषामप्यधिकं तीर्थमविमुक्तं महामुने ।

1. [ ] supplied only by P
2. B. सर्वधर्मार्थमुद्दिश्य
3. B. कार्यमात्रगतैः for कार्यमत्रागतैः
4. B. जन्मबन्धनात्

अ८४१२५-३

सर्वतीर्थानि च मया तस्मिन् स्थाने प्रतिष्ठिताः ॥
न कदाचिन्मया मुक्तं स्थानं च सततं मुने ।
सर्वतीर्थमयं पुण्यं गुह्याद्गुह्यतरं महत् ॥
स्थानानां चैव सर्वेषामादिभूतं महेश्वरम् ।
यत्र सिद्धिं परां प्राप्ता मुनयो[1] मुनिसत्तम ॥
अनेनैव शरीरेण प्राप्ता निर्वाणमुत्तमम् ।
तत्र चैव तु सम्भूतो ज्ञानं प्राप्नोति[2] मानवः ॥

तथा[3]—

गच्छ वाराणसीं शीघ्रं यत्र देवः सनातनः ।
देवताभिः समस्ताभिस्तत्र देवः पिनाकधृक् ॥
स्तूयते वरदो देवैर्ब्रह्मादिभिरभीक्ष्णशः[4] ।
तत्राऽसिर्वरणा चैव निम्नगे सिद्धसेविते ॥
बहुजन्मार्जितपापानां दुष्टानां देहिनां भुवि ।
क्षालनं कुरुते देवि सा नदी यत्र जाह्नवी ॥
[या दृशा सर्वथा स्वर्गे सा नदीनां सरिद्वरा ।
या माता सर्वभूतानां सा गङ्गा यत्र निम्नगा[5] ॥]

'दृशा' दृष्टिः ।

अविमुक्तं परं क्षेत्रं शङ्करस्य सदैव हि ।
तत्र स्थानं प्रसिद्धं च त्रैलोक्ये शूलपाणिनः ॥
निम्नगाभ्यां पुरी सा च नाम्ना वाराणसी मुने ।
कृतस्नानेन देवेन ओङ्कारे संस्थितेन वा ॥

1. B. मुनीनां
2. B. चाप्नोति for प्राप्नोति
3. P supplies तथा
4. B. अभीषणैः
5. B supplies an omission; both U and P omit all words between दृशा and सर्वभूतानाम्

तस्मिन् काले वरो दत्तो देवदेवेन शम्भुना ।

देवदेव उवाच—

ये स्मरिष्यन्ति तत्स्थानमविमुक्तं सदा नराः ।
निर्धूतसर्वपापास्ते भविष्यन्ति गणोपमाः[1] ॥
[2]आगमिष्यन्ति ये द्रष्टुं ये जना योजनेन तु ।
ते ब्रह्महत्त्यां मोक्ष्यन्ति भविष्यन्ति ममाऽनुगाः ॥
विदित्वा भङ्गुरं लोकं येऽस्मिन्वत्स्यन्ति मे पुरे ।
अन्तकालेऽपि वत्स्यन्ति तेषां भवति मोक्षदम् ॥
मोक्षः सुदुर्लभो यस्मात् संसारश्चाऽतिभीषणः ।
अश्मना चरणौ भित्त्वा वाराणस्यां वसेन्नरः ॥
सर्वावस्थोऽपि यो मर्त्यो वाराणस्यां वसेत्सदा ।
स यां गतिमवाप्नोति पुण्यदानैर्न सा गतिः ॥
दुर्लभा तपसा सा च मर्त्यानां मुनिसत्तम ।
तत्र विप्र व्रज शीघ्रं मनस्स्थैर्यं यदीच्छसि ॥
मनसः स्थैर्यहेतुत्वं शृणुष्व गदतो मम ।
दक्षिणं चोत्तरं चैव तस्मिन् स्थाने स्थितं सदा ॥
विषुवं चैव मध्यस्थं देवानामपि दुर्लभम् ।
कलौ युगे तु मर्त्यानां स्थानं मोक्षावहेतुकम् ॥
भक्तिमाराधनेनैव स्नानपूजनतर्पणैः ।
चातुर्वर्ण्यविभागस्य शरीरं वैश्वरं पदम् ॥
पिङ्गला नाम या नाडी आग्नेयी सा प्रकीर्तिता ।
शुष्का सरिच्च सा ज्ञेया लोलार्को यत्र तिष्ठति ॥
इडानाम्नी च या नाडी सा सौम्या सम्प्रकीर्तिता ।
वरणा नाम सा ज्ञेया केशवो यत्र संस्थितः ॥

1. B. गणोत्तमाः
2. P. आगमिष्यति तद्द्रष्टुं

[1]आभ्यां मध्ये तु या नाडी सुषुम्ना च प्रकीर्तिता।
मत्स्योदरी च सा ज्ञेया विषुवं[2] तत्प्रकीर्तितम् ॥

तथा—

श्रुत्वा कलियुगं घोरमल्पायुषमधार्मिकम् ।
सिद्धक्षेत्रं न सेवन्ते जायन्ते च म्रियन्ति च ॥
लिङ्गरूपधरास्तीर्थे द्दगि[3]चण्डेश्वरादयः ।
अविमुक्ते स्थिताः सर्वे शुद्ध्यन्ते पापकर्मिणः ॥

तथा—

अविमुक्तं परं क्षेत्रमविमुक्ते परा गतिः ।
अविमुक्ते परा सिद्धिरविमुक्ते परं पदम् ॥
अन्तकाले मनुष्याणां भिद्यमानेषु मर्मसु ।
वायुना प्रेर्यमाणानां स्मृतिर्नैवोपजायते ॥
येऽविमुक्ते स्थिता रुद्रा भक्तानां प्रीतिदायकाः ।
कर्णजापं प्रयच्छन्ति द्दगि[4]चण्डेश्वरादयः ॥

तथा—

अविमुक्तं महत्क्षेत्रं पुण्यकृद्भिर्निषेवितम् ।
सर्वपापक्षयकरं साक्षाच्छिवपुरं महत् ॥
श्मशानं परमं विद्धि क्षेत्राणां परमं तथा ।
पाप्मानमुत्सृजत्याशु प्रविष्टस्तत्र वै पुमान् ॥

1. P. आसां for आभ्यां
2. P. विष्णुवं
3. P. प्रमि (?) or द्दमि for द्दगि ; B. द्दमि
4. B. द्दमि

तथा—

वाराणस्यां तु यः कश्चित् प्रविष्टो ब्रह्मघातकः ।
तिष्ठते क्षेत्रबाह्ये तु [1]निर्गते गृह्यते पुनः ॥

'तिष्ठते' ब्रह्महत्त्येति शेषः ।

तथा—

लिङ्गरूपधरा मूर्ताः सप्तकोट्यस्तु सर्वतः ।
अविमुक्ते स्थिता रुद्रा भक्तानां सिद्धिदायकाः ॥

स्कन्दपुराणे—

तामुवाच सुरश्रेष्ठस्तदा देवीं गिरीन्द्रजाम् ।
मदीयं व्रतमास्थाय भक्तिमद्भिर्द्विजोत्तमैः ॥
यैर्यैर्योग इहाऽभ्यस्त[2]स्तेषामेकेन जन्मना ।
क्षेत्रस्याऽस्य प्रभावेण भक्त्या च मम भावतः ॥
अनुग्रहो मया ह्येवं क्रियते मुक्तिदः सदा ।
तस्मादिदं महत्क्षेत्रं ब्रह्माद्यैः सेव्यते मम ॥
श्रुतिमद्भिश्च विप्रेन्द्रैः संसिद्धैश्च तपस्विभिः ।
अष्टम्यां च, चतुर्दश्यां पक्षयोरुभयोरपि ॥
शशिभानूपरागेषु कार्त्तिक्यां च विशेषतः ।
सर्वपर्वसु पुण्येषु विषुवेष्वयनेषु च ॥
पृथिव्याः सर्वतीर्थानि वाराणस्यां तु जाह्नवी ।
उत्तरप्रवहां पुण्यां मम मौलिविनिर्गताम् ॥
पितुस्ते गिरिराजस्य शुभां हिमवतः सुताम् ।
भजन्ते सर्वतोऽभ्येत्य तां शृणुष्व वरानने ॥
सन्निहत्य कुरुक्षेत्रं सार्द्धं तीर्थशतैस्तथा ।

1. P. निर्गतं
2. P. इहा सप्त (?)

नैमिशं पुष्करं चैव प्रयागं सपृथूदकम् ॥
सन्ध्या सप्तऋचं चैव सर्वा नद्यः सरांसि च ।
समुद्राः सप्त चैवाऽत्र देवतीर्थानि कृत्स्नशः ॥
भागीरथीं समेष्यन्ति सर्वपर्वसु काशिगाम् ।
अविमुक्तेश्वरं मां च काशिस्थमचलात्मजे ॥
पृथिव्यां यानि तीर्थानि पुण्यान्यायतनानि च[1] ।
प्रविशन्ति सदाऽभ्येत्य पुण्येऽस्मिन्सर्वपर्वसु ॥
केदारे चैव यल्लिङ्गं यच्च लिङ्गं महालये ।
मध्यमेश्वरसंज्ञं च तथा पशुपतीश्वरम् ॥
शङ्कुकर्णेश्वरं चैव गोकर्णौ च तथा शुभौ ।
[2]द्रुगिचण्डेश्वरं चैव भद्रेश्वरमथैव च ॥
स्थानेश्वरमथैकाम्रं [3]कामेश्वरमजेश्वरम् ।
भैरवेश्वरमीशानं तथा कायावरोहणे ॥
यानि चान्यानि पुण्यानि स्थानानि मम भूतले ।
तानि सर्वाण्यनेकानि काशीपुर्यां विशन्ति माम् ॥
सर्वपर्वसु पुण्येषु गुह्यं चैतदुदाहृतम् ।
तेनेह लभ्यते जन्तोर्विपन्नस्याऽमृतं पदम् ॥
स्नातस्य चैव गङ्गायां दृष्टेन च मया शुभे ।
सर्वयज्ञफलैस्तुल्यमिष्टैः शतसहस्रशः ॥
सद्य एवमवाप्नोति किं ततः परमुत्तमम् ।
सर्वायतनमुख्यानां दिवि भूमौ गिरिष्वपि ॥
नाऽतः परतरं देवि बुद्ध्यस्वाऽस्तीति कृत्स्नशः ।

1. P. तु for च
2. B. P. द्रुमि (?) or द्रुगि
3. B. P. कालेश्वरं for कामेश्वरं

ब्रह्मार्कवैश्वानरशक्रचन्द्रै-
जलेन्द्रवित्ताधिपवायुभिश्च ।
गन्धर्वयक्षोरगसिद्धसङ्घैः
सार्धं सदा सेवितमेतदग्र्यम् ॥

स्थानं ममेदं हिमशैलपुत्रि
गुह्यं सदा क्षेत्रमिदं सुपुण्यम् ।
विमोक्षसिद्धिं च फलं हि तत्त्वं
[1]सिद्धाः प्रबुद्धा मुनयो वदन्ति ॥

क्षेत्रेऽस्मिन्निवसन्ति ये सुकृतिनो भक्ताः सदा मानवाः[2]
पश्यन्तो द्रुयमादरेण शुचयः सन्तः सदा मत्पराः ।
ते मर्त्या भयदुःखपापरहिताः[3] संशुद्धकर्मक्रियाः
भित्त्वा[4] सम्भवबन्धजालगहनं विन्दन्ति मोक्षं परम् ॥

एवमेतत् सुविस्तीर्णं नानावनलताकुलम् ।
जाह्नव्याऽलङ्कृतं पुण्यं क्षेत्रं प्रियतमं मम ॥
भागीरथीमिहाऽऽसाद्य वाराणस्यां ममाऽऽस्पदे[5] ।
अश्वमेधशतं प्राप्य ब्रह्मलोकं च विन्दति ॥
नाऽतः पुण्यतरं देवि नाऽतो गुह्यतमं क्वचित् ।
नाऽतः शुभतरं किंचिन्नाऽतः परतरं मम ॥

क्षेत्रं ममेदं सुरसिद्धजुष्टं
सम्प्राप्य मर्त्यः सुकृतप्रभावात् ।
ख्यातो भवेत्सर्वसुरासुराणां
मृतश्च यायात्परमं पदं च ॥

1. B. सिद्धाश्च बद्धा
2. P. मां नराः B. मामकाः
3. B. पाशरहिताः for पापरहिताः
4. P. कृत्वा
5. B. इहाऽऽददे

तथा—

ब्रह्मघ्नगोघ्नगुरुतल्पगभिन्नवृत्ति[1]-
न्यासापहारिकुहकादिनिषिद्धवृत्तिः ।
संसारभूतदृढपाशविमुक्तदेहो
वाराणसीं भवपुरीं समुपैति लोकः ॥

ब्रह्मपुराणे—

वरणा चाऽप्यसिश्चैव द्वे नद्यौ सुरवल्लभे ।
अन्तराले तयोः क्षेत्रं धरण्यां न विशेत् क्वचित् ॥

मत्स्यपुराणे—

[2]द्वियोजनमथाऽर्द्धं च तत्क्षेत्रं पश्चिमे स्मृतम् ।
अर्धयोजनविस्तीर्णं दक्षिणेऽन्तरतः स्मृतम् ॥
वरणा च नदी यावद्यावच्छुष्कनदी भवेत् ।
एष क्षेत्रस्य विस्तारः प्रोक्तो देवेन धीमता ॥

तथा—

[3]द्वियोजनं तु तत्क्षेत्रं पूर्वपश्चिमतः स्मृतम् ।
अर्धयोजनविस्तीर्णं दक्षिणेऽन्तरतः स्थितम् ॥
वरणा च नदी यावद्यावच्छुष्कनदी तथा ।
भीष्मचण्डीकमारभ्य पर्वतेश्वरमन्तिके ॥

ब्रह्मपुराणे—

पञ्चक्रोशप्रमाणं तु क्षेत्रं दत्तं मया तव ।

1. P. मित्रवृत्ति for भिन्नवृत्ति
2. १८४, ५०—५२
3. १८३, ६१—६२

[1]यत्र चोदङ्मुखी गङ्गा प्राची वाऽपि सरस्वती ॥

उदङ्मुखी[2] योजने द्वे गच्छते जाह्नवी नदी ।

स्कन्दपुराणे—

चतुःक्रोशं चतुर्दिक्षु क्षेत्रमेतत् प्रकीर्तितम् ।
योजनं विद्धि चार्वङ्गि मृत्युकालेऽमृतप्रदम् ॥

लिङ्गपुराणे—

कृत्तिवाससमारभ्य क्रोशं क्रोशं चतुर्दिशम् ।
योजनं तत्र तत्क्षेत्रं गणै रुद्रैश्च संवृतम् ॥
तस्य मध्ये यदा लिङ्गं भूमिं भित्त्वा समुत्थितम् ।
मध्यमेश्वरनामाख्यं ख्यातं सर्वसुरासुरैः ॥
अस्मादारभ्य लिङ्गात्तु क्रोशं क्रोशं चतुर्ष्वपि ।
योजनं विद्धि तत्क्षेत्रं मृत्युकालेऽमृतप्रदम् ॥
एवं क्षेत्रस्य सन्न्यासः पुराणे परिकीर्तितः ।
अस्मात्तु परतो देवि विहारो नैव विद्यते ॥

तथा लिङ्गपुराणे—

देव्युवाच—

वाराणस्यां तु किं गुह्यं स्थानं किं च तव प्रिये ।
किं रहस्यं च लिङ्गानां के ह्रदास्तत्र विश्रुताः ॥
के कूपाः कानि कुण्डानि लिङ्गानां स्थापकाश्च के ।
कस्मिन् स्थाने कृतं कर्म ज्ञाननिष्ठं प्रजायते ॥

1. P. पुण्या for यत्र
2. B omits all words after उदङ्मुखी up to मृत्युकाले below

[1]एतदाचक्ष्व मे सर्वं यद्यनुग्रहभागहम् ।

देवदेव उवाच—

रुचिरं स्थानमासाद्य अविमुक्तं तु मे[2] गृहम् ।
न कदाचिन्मया मुक्तमविमुक्तं ततः स्मृतम् ॥
अनेनैव प्रकारेण अविमुक्तं तु कथ्यते ॥
अविशब्देन पापं तु कथ्यते वेदवादिभिः ॥
तेन पापेन तत् क्षेत्रं वर्जितं वरवर्णिनि ।
सिद्धाः पाशुपताः श्रेष्ठास्तन्निष्ठास्तत्परायणाः ॥
उपासते च मां नित्यं तस्मिन् स्थाने स्थितास्सदा ।
पूर्वोत्तरे दिग्विभागे तस्मिन् क्षेत्रे तु सुन्दरि ॥
सुरासुरैः स्तुतश्चाऽहं तत्र स्थाने यशस्विनि[3] ।
[4]दिव्यं वर्षसहस्रं तु स्तुतोऽहं विविधैः स्तवैः ॥
उत्पन्नं मम लिङ्गं तु भित्त्वा भूमिं यशस्विनि ।
तेषामनुग्रहार्थाय लोकानां भक्तिभावतः[5] ॥
वाराणस्यां महादेवि तत्र स्थाने स्थितो ह्यहम् ।
तं दृष्ट्वा मनुजो देवि पशुपाशैर्विमुच्यते[6] ॥
कूपस्तत्रैव संलग्नो महादेवस्य चैव हि[7] ।
तत्रोपस्पर्शनाद्देवि लभेद्वागीश्वरीं गतिम् ॥
तत्र वाराणसी देवी स्थिता विग्रहरूपिणी ।

1. B omits this half-verse
2. B. ते
3. P. सुदुर्भितम् for यशस्विनि
4. B omits this line and the next.
5. P. भावितः
6. B. प्रमुच्यते
7. B. P. चोत्तरे

मानवानां हितार्थाय स्थिता कूपस्य[1] पश्चिमे ॥
वाराणसीं तु यो दृष्ट्वा भक्त्या चैव नमस्यति ।
तस्य तुष्टा च सा देवी वसतिं च प्रयच्छति ॥
महादेवस्य पूर्वेण [2]गोप्रेक्षमिति विश्रुतम् ।
तेन दृष्टेन सुश्रोणि पूर्वोक्तं फलमाप्नुयात् ॥

'पशुपाशैः' संसारबन्धैः । 'उपस्पर्शनात्' स्नानात् । 'वागीश्वरीगतिः' [3]सारस्वतलोकप्राप्तिः । 'पूर्वोक्तं फलम्' पशुपाशच्छेदलक्षणम् ।

स्कन्दपुराणे—

गोप्रेक्षेश्वरमाहात्म्यं[4] दृष्ट्वाऽभ्यर्च्य च मानवः ।
न दुर्गतिमवाप्नोति कल्मषैश्च विमुच्यते ॥

लिङ्गपुराणे—

ईश्वर उवाच—

गोप्रेक्षस्योत्तरेणाऽथ अनसूयाख्यलिङ्गकम् ।
तं दृष्ट्वा मानवो देवि गतिं च लभते पराम् ॥
पश्चान्मुखं च तल्लिङ्गमनसूयाप्रतिष्ठितम् ।
अनसूयेश्वरस्याऽग्रे गणेश्वरमिति स्मृतम् ॥
तेन दृष्टेन लभते गणेशस्य सलोकताम्[5] ।

1. P. देवस्य for कूपस्य
2. B. गोक्षेत्रं for गोप्रेक्षम्
3. B. क्षात्ररतमलोकप्राप्तिः
4. B. आगत्य for माहात्म्यं B. आसाद्य
5. P supplies words in brackets. Udaipur Ms. reads यावत्कीर्ति गणेशताम् and B यावत्कालं गणेशताम्

गणेश्वरात् पश्चिमेन हिरण्यकशिपुः पुरा ॥
स्थापयामास मे लिङ्गं [1]कूपस्यैव समीपतः ।
तस्यैव पश्चिमे देवि लिङ्गं सिद्धेश्वरं स्मृतम् ॥
दर्शनादेव मे लिङ्गं सर्वसिद्धिप्रदायकम् ।
अन्यदायतनं भद्रे शृणुष्व गदतो मम ॥
वृषभेश्वरनामानं लिङ्गं तत्रैव तिष्ठति ।
पूर्वामुखं [2]महेशानि गोप्रेक्षस्य तु नैर्ऋते ॥
तेन दृष्टेन सुश्रोणि अभीष्टं फलमाप्नुयात् ।

तथा—

गोप्रेक्षस्य दक्षिणतः स्थापितं लिङ्गमुत्तमम् ।
दधीचेश्वरनामानं सर्वकामफलप्रदम् ॥
दधीचेश्वरसामीप्ये दक्षिणे वरवर्णिनि ।
अत्रिणा स्थापितं लिङ्गं दैवमार्तिहरं शुभम् ॥
[3]अत्रीश्वराद्दक्षिणतः सूर्यखण्डमुखेऽपि च ।
मधुकैटभाभ्यां सुश्रोणि लिङ्गसंस्थापनं कृतम् ॥
तत्र पश्चान्मुखो देवि विसमन्थाः[4] ? प्रपठ्यते ।
पूर्वामुखं कैटभस्य लिङ्गं त्रैलोक्यविश्रुतम् ॥
गोप्रेक्षकस्य पूर्वेण लिङ्गं वै बालकेश्वरम् ।
बालकेश्वरसामीप्ये विज्वरेश्वरसंज्ञितम् ॥

1. B omits all words up to सर्वसिद्धिप्रदायकम् two lines below
2. P. श्रुतं भद्रे for महेशानि
3. B omits two lines from here
4. B and P समधोः

तेन दृष्टेन सुश्रोणि [1]ज्वरो नश्यति तत्क्षणात् ।
[2]विज्वरेश्वरपूर्वेण देवेश्वरमिति श्रुतम् ॥
[3]ईशानाभिमुखं लिङ्गं कोणे तस्य मुखानि वै ।
तेन दृष्टेन सुश्रोणि चतुर्वेदो भवेद्द्विजः[4] ॥
[5]वेदेश्वरस्योत्तरतः स्वयं तिष्ठति केशवः ।
[6]क्षेत्रस्य कारणं चाऽस्य क्षेत्रज्ञ इति चोच्यते ॥
तेन दृष्टेन सुश्रोणि सर्वं दृष्टं चराचरम् ।
तत्समीपे तु सुश्रोणि लिङ्गं मे सङ्गमेश्वरम् ॥
तेन दृष्टेन सुश्रोणि शिष्टैः सह समागमः ।

स्कन्दपुराणे—

नदी वाराणसी चेयं पुण्या पापप्रमोचनी ।
क्षेत्रमेतदलङ्कृत्य जाह्नव्या सह सङ्गता ॥
[7]स्थापितं सङ्गमे चास्मिन् ब्रह्मणा लिङ्गमुत्तमम् ।
सङ्गमेश्वरनामानं ख्यातं जयति दृश्यताम् ॥
सङ्गमे देवनद्याश्च यः स्नात्वा मनुजः शुचिः ।
अर्चयेत् सङ्गमेशं तु तस्य जन्मभयं कुतः ॥

लिङ्गपुराणे—

1. P. सर्वं दृष्टं चराचरम्
2. P substitutes केशवस्य पूर्वेण विश्रुतं सङ्गमेश्वरम्, and the line is given after तेन च दृष्टेन below
3. P omits this line
4. P has ज्वरो नश्यति तत्क्षणात् for the second quarter
5. P omits the line
6. P omits the line
7. B omits two lines from here

सङ्गमेशस्य पूर्वेण लिङ्गं चैव चतुर्मुखम् ।
ब्रह्मणा स्थापितं भद्रे प्रयागमिति कीर्त्यते ॥
तेन दृष्टेन लभते ब्रह्मणः पदमुत्तमम् ।
तत्र सा शाङ्करी देवी [1]ब्रह्मवृक्षेऽवतिष्ठते ॥
शान्तिं करोति सर्वेषां ये च तीर्थनिवासिनः ।
अतः परं तु संवेद्यं गङ्गावरणसङ्गमम् ॥
श्रवणद्वादशीयोगो बुधवारे यदा भवेत् ।
तदा तस्मिन्नरः स्नात्वा सन्निहत्या फलं लभेत् ॥
श्राद्धं कृत्वा तु यस्तत्र तस्मिन् काले यशस्विनि ।
तारयित्वा पितॄन् सर्वान् विष्णुलोकं स गच्छति ॥

मत्स्यपुराणे—

[2]वाराणसीजाह्नवीभ्यां सङ्गमे लोकविश्रुते ।
दत्त्वाऽन्नं च विधानेन स भूयो नाऽभिजायते ॥

लिङ्गपुराणे—

वरणायास्तटे पूर्वे कुम्भीश्वरमिति स्मृतम् ।
कुम्भीश्वरात्तु पूर्वेण कालेश्वरमिति स्मृतम् ॥
कालेश्वरस्योत्तरतो महातीर्थं वरानने ।
कपिलाह्रदनामानं ख्यातं सर्वसुरासुरैः ॥
तस्मिन् ह्रदे तु यः स्नानं कुर्याद्भक्तिपरायणः ।
वृषध्वजं च वै दृष्ट्वा राजसूयफलं लभेत् ॥
नरकस्थास्ततो देवि पितरः सपितामहाः ।

1. B. बिल्ववृक्षे for ब्रह्मवृक्षे
2. १८३, ७३.

पितृलोकं प्राप्नुवन्ति तस्मिन् श्राद्धे कृते तु वै[1] ॥
गयायां चाऽष्टगुणितं पुण्यं प्रोक्तं महर्षिभिः ।
तस्मिन् श्राद्धे कृते भद्रे पितॄणामनृणो भवेत् ॥

स्कन्दपुराणे—

कपिलाह्रदतीर्थेऽस्मिन् स्नात्वा संयतमानसः ।
वृषध्वजमिमं दृष्ट्वा सर्वयज्ञफलं लभेत् ॥

लिङ्गपुराणे—

पश्चिमे तु दिशाभागे महादेवस्य भामिनि ।
स्कन्देन स्थापितं लिङ्गं मम भक्त्या सुरेश्वरि ॥
तेन दृष्टेन गच्छन्ति स्कन्दस्यैव सलोकताम् ।
तत्र शाखैर्विशाखैश्च नैगमीयैश्च सुन्दरि ॥
स्थापितानि च लिङ्गानि गणैः सर्वैर्बहूनि च[2] ।

'शाखा-विशाख-नैगमीयाः' गणविशेषाः ।

स्कन्देश्वरस्योत्तरतो बलभद्रप्रतिष्ठितम् ।
तेन दृष्टेन देवेशि अनन्तफलमाप्नुयात् ॥
स्कन्देश्वराद्दक्षिणतो महालिङ्गं प्रतिष्ठितम् ।
पश्चिमाभिमुखं लिङ्गं स्थापितं नन्दिना पुरा ॥
तं दृष्ट्वा मनुजो देवि [3]नन्दिलोकमवाप्नुयात् ।
नन्दीश्वरात् पश्चिमतो लिङ्गं पश्चान्मुखं स्थितम् ॥
स्वर्लीनसदृशं भद्रे नन्दिपित्रा प्रतिष्ठितत् ।
शिलाक्षेश्वरनामानं सुरसङ्घैः प्रपूजितम् ॥

1. B. भुवि
2. P. महात्मभिः for बहूनि च
3. P. नान्दीशं for नन्दि

अन्यत्तत्र तु विख्यातं हिरण्याक्षेश्वरं विभुम् ।
हिरण्याक्षेण दैत्येन स्थापितं मम भक्तितः ॥
हिरण्याख्यस्य सामीप्ये अन्यैर्देवैः सहस्रशः ।
स्थापितानि च लिङ्गानि भक्त्या चैव फलार्थिभिः ॥
अन्यद्वै देवदेवस्य स्थितं पश्चान्मुखं स्मृतम्[1] ।
तत्र स्थाने वरारोहे हिरण्याक्षस्य दक्षिणे ॥
तेषां पश्चिमदिग्भागे अट्टहासं स्थितं शुभम् ।
मुखं लिङ्गं तु तद्देवि पश्चिमाभिमुखं स्थितम् ॥
प्रसन्नवदने देवि सर्वपातकनाशकम् ।
तं दृष्ट्वा मानवो देवि ऐशानं लोकमाप्नुयात् ॥
अट्टहाससमीपेन पश्चिमेन यशस्विनि ।
[2]मित्रावरुणनामानौ पूर्वद्वारे व्यवस्थितौ ॥
मित्रावरुणलोकस्तु तयोः सन्दर्शनाद्भवेत् ।
अन्यत्तत्रैव विख्यातं वसिष्ठेशमिति स्थितम्[3] ॥
स्थापितं तत्र तल्लिङ्गं याज्ञवल्क्येन वै पुरा ।
चतुर्मुखं च तल्लिङ्गं सर्वपापक्षयकरम् ।
अन्यत्तत्रैव संलग्नं मैत्रेय्या स्थापितं शुभम् ॥

1. P. श्रुतम्
2. Folio 11 in the Bhonsle Ms. which should begins here is lost
3. P. स्मृतम्
P adds here :—
पूर्वामुखं स्थितं लिङ्गं अट्टहासस्य नैर्ऋते ।
तेन दृष्टेन लभते गतिमिष्टां च शाश्वतीम् ॥
तस्यै देवसमीपस्थं मुखलिङ्गं च तिष्ठति ।
भक्त्या प्रतिष्ठितं साध्व्या अरुन्धत्या शुभार्थदम् ॥
तस्य पश्चिमदिग्भागे नाम्ना कृष्णेश्वरं स्मृतम् ।

तेन दृष्टेन लभते परं ज्ञानं सुदुर्लभम् ।
याज्ञवल्क्येश्वरस्याऽपि पश्चिमे पश्चिमाननम् ॥
प्रह्लादेश्वरनामानमद्वैतफलदायकम् ।
प्रह्लादेश्वरात् पुरतः स्वयंलीनं तु तिष्ठति ॥
[1]स्वर्लीनेश्वरनामानं सुमहाफलदायकम् ।
ज्ञानविज्ञाननिष्ठानां परमानन्दमिच्छताम् ॥
या गतिर्विहिता तेषां स्वर्लीने तु मृतस्य च ।
स्वर्लीनात् पुरतो लिङ्गं स्थितं पूर्वमुखं शुभम् ॥
वैरोचनेश्वरं नाम स्थापितं दैत्यसूनुना ।
तस्य चैवोत्तरे देवि लिङ्गं पश्चान्मुखं स्मृतम् ॥
बलिना स्थापितं तत्तु शिवालोकपरायणम् ।
अन्यच्चैतत् स्थिरं लिङ्गं बाणेश्वर[2] इति स्थितम् ॥
राक्षसी तु महाभीमा[3] नाम्ना शालकटंकटा ।
तया च स्थापितं भद्रे तस्य चोत्तरतः शुभम् ॥
अन्यदायतनं पुण्यं तस्मिन्स्थाने यशस्विनि ।
हिरण्यगर्भं विख्यातं पुण्यं तस्याऽपि दर्शनम् ॥
मोक्षेश्वरं तु तत्रैव स्वर्गेश्वरमतः परम् ।
एतौ दृष्ट्वा सुरेशानि स्वर्गं मोक्षं च विन्दति ॥
वासुकीश्वरनामानं तयोश्चोत्तरतः शुभम् ।
चतुर्मुखं तु तल्लिङ्गं सर्वकामफलप्रदम् ॥
तस्यैव पूर्वखण्डे तु वासुकेस्तीर्थमुत्तमम् ।
तत्र स्नातो वरारोहे रोगैर्नैवाऽभिभूयते ॥

1. P omits three lines below
2. P. बालेश्वर
3. P महामाया

तस्यैव च समीपे तु चन्द्रेण स्थापितं शुभम् ।
चन्द्रेश्वरस्य पूर्वेण लिङ्गं विद्येश्वरं शुभम् ॥
लभेद्वैद्याधरं लोकं तस्य लिङ्गस्य दर्शनात् ।
॥ इति लिङ्गपुराणे तृतीयोऽध्यायः ॥

[तथा—]

देव्युवाच—

कथं वीरेश्वरो देव एतदिच्छामि वेदितुम् ।
कथयस्व प्रसादेन देवदेव महेश्वर ॥

ईश्वर उवाच—

इह आसीत्पुरा राजा नियुक्तिर्नाम विश्रुतः ।
तस्य भार्या महादेवि अरजा नाम विश्रुता ॥
एकः पुत्रस्तया जातः कालेन बहुना तदा ।
पादे द्वितीये सम्भूते मूलनक्षत्रसंज्ञके ॥
मन्त्रिभिश्च तदा देवि उक्ता तत्रेशभामिनी ।
जातोऽयं दारको देवि पापनक्षत्रसंभवः ॥
तस्मात्त्याज्यस्तु बालोऽयं राज्ञा चैव हितार्थिना ।
एवमुक्ता तु सा देवि मन्त्रिभिर्हितकाम्यया ॥
ध्यात्वा चाऽधोमुखी दीना प्रतिपेदे महेश्वरीम् ।
प्रोवाचेदं तदा धात्रीं बालं गृह्णीष्व मा चिरम् ॥
स्वर्लीनस्योत्तरे पार्श्वे मातृभ्यश्च समर्पितम् ।
'रक्षतामिति बालोऽयं मम पुत्र' इति ब्रवीत् ॥
राज्ञ्यास्तु वचनं सर्वं कृतं धातृकया तदा ।
मातृणां हि तदा बालं निक्षेप्तुमुपचक्रमे ॥
कदाचित्कालपर्याये मातृभिः परिचिन्तितम् ।
अस्माकं पुत्रतां प्राप्त एष बालो न संशयः ॥

7

अस्माभिर्गन्तुमारब्धं खेचरीचक्रमुत्तमम् ।
ब्रह्माणी चाऽब्रवीद्देवि योगपीठं तु नीयताम् ॥
योगपीठेन दृष्टेन बालो राज्यक्षमो भवेत् ।
सर्वाभिर्मातृभिश्चाऽथ तद्वाक्यमभिनन्दितम् ॥
नीतो विद्याधरं लोकं योगपीठं च दर्शितम् ।
आश्वासितो मातृगणैः स्पृष्टः[1] तत्र स बालकः ।
'कथ्यतां पूर्ववृत्तान्तः पुत्र बालकुमारक ॥
कस्य त्वं पूर्णचन्द्राभ कथं प्राप्तोऽसि नो गृहम् ? ॥'
एवमुक्तस्तदा बालो न किंचित्प्रत्यभाषत ।

पञ्चमुद्रोवाच—

यथा राज्यक्षमो बालस्तथा त्वं कर्तुमर्हसि ।
एवं श्रुत्वा तु तत्सर्वा मातरोऽभिमुखाऽभवन् ॥
एवं भविष्यतीत्युक्त्वा तुष्टो वै खेचरीगणः ।
'गच्छ पुत्र स्वयं[2] राज्यं पालयस्व यथासुखम् ॥
बालेन प्रार्थिताः सर्वाः प्रजाकामेन सुन्दरि ॥
यदाऽहं भविता चोर्व्यां सर्वलोकेषु पार्थिवः ।
अवतारस्तदा कार्यो मद्भक्त्या परया तदा ।
एवं वै प्रार्थिताः सर्वा मातरो लोकमातरः ॥
अवतेरुर्यथायोगं कृष्णपक्षे चतुर्दशीम् ।
पञ्चमुद्रा तु बालं तमनयन्नगरं पुनः ॥
आगत्य च यथायोगमर्धरात्रे व्यवस्थितम् ।
अवतेरुस्तदा हृष्टाः पञ्चमुद्रा विमातरः ॥
बालेन पूजिताः सर्वाः प्रतिष्ठाप्य यथाविधि ।
पूजां गृहीत्वा बालस्य आकाशं तु पुनर्गताः ॥

1. P. दृष्टः
2. P. स्वकं

अद्याऽपि दृश्यते व्योम्नि मातृणां गणमण्डलम् ।
निरीक्ष्यते पुण्यकर्मा उत्तराभिमुखं स्थितम् ॥
यदेतद्दृश्यते व्योम्नि मातृणां तु समीपतः ।
आकाशलिङ्गमित्युक्तमयं खर्लीन उच्यते ॥
यथाऽऽकाशे तथा भूमौ एवं सर्वत्र दृश्यते ।
एवमालोक्य तं सर्वं गमने मातृमण्डलम् ॥
मातृणां तु प्रभावेण नरो भवति सिद्धिभाक् ।
ततः प्रभृति देवेशि अस्मिन् क्षेत्रे व्यवस्थिता ॥
विपद्भियाऽऽगता यस्माद्विकटा प्रोच्यते बुधैः ।
बालो वीरत्वमापन्नो मत्प्रसादाद्यशस्विनि ॥
बालेन चाऽप्यहं देवि अस्मिन् देशे सुखोषितः ।
॥ इति श्रीलिङ्गपुराणे गुह्यायतनवर्णने चतुर्थोऽध्यायः ॥

ईश्वर उवाच—

वायव्ये तु दिशाभागे तस्य पीठस्य सुन्दरि ।
सगरेण पुरा देवि तस्मिन् देशे प्रतिष्ठितम् ॥
चतुर्मुखं तु तल्लिङ्गं सर्वपापप्रणाशनम् ।
तस्यैवोत्तरपूर्वेण नाम्ना वालीश्वरं शुभम् ॥
वालिना स्थापितं लिङ्गं कपिना सुमहात्मना ।
तं दृष्ट्वा मानवो देवि तिर्यग्योनिं न गच्छति ।
[1]तस्य चोत्तरदिग्भागे सुग्रीवस्य महात्मनः ॥
लिङ्गं तस्य[2] शुभं भद्रे सर्वकिल्बिषनाशनम् ।
तथा हनुमताऽत्रैव स्थापितं लिङ्गमुत्तमम् ॥

1. Folio 12 of Bhonsle Ms. begins here
2. P. तत्र

सगरात्पश्चिमेनैव लिङ्गं तत्र प्रतिष्ठितम् ।
मम भक्त्या च सुश्रोणि अश्विभ्यां परमेश्वरि ॥
तस्यैवोत्तरपार्श्वे तु भद्रदोहमिति स्मृतम् ।
गवां क्षीरेण सञ्जातं सर्वपातकनाशनम् ॥
कपिलानां सहस्रस्य सम्यग्दत्तस्य यत्फलम् ।
तत्फलं लभते मर्त्यः स्नातस्तत्र न संशयः ॥
पूर्वभाद्रपदायुक्ता पौर्णमासी यदा भवेत् ।
तदा पुण्यतमः कालो ह्यश्वमेधफलप्रदः ॥
ह्रदस्य पश्चिमे तीरे भद्रेश्वरमिति स्थितम् ।
तं दृष्ट्वा मानवो भद्रे गोलोकं लभते ध्रुवम् ॥
भद्रेश्वरस्य दिग्भागे नैर्ऋते तु यशस्विनि ।
उपशान्तशिवं नाम ख्यातं सर्वसुरासुरैः ॥
उपशान्तस्य देवस्य उत्तरे वरवर्णिनि ।
चक्रेश्वरमिति ख्यातं सर्वदेवनमस्कृतम् ॥
पश्चिमाभिमुखं देवि ह्रदस्तस्यैव चाऽग्रतः ।
तस्मिन् ह्रदे नरः स्नात्वा [पूजयित्वा[1]] महेश्वरम् ॥
शिवलोकमवाप्नोति भावितेनाऽन्तरात्मना ।
तस्य पश्चिमदिग्भागे शूलेश्वरमिति स्थितम् ॥
शूलयन्त्रं पुरा न्यस्तं स्नानार्थं वरवर्णिनि ।
ह्रदस्तत्र समुत्पन्नो देवदेवस्य चाऽग्रतः ॥
स्नानं कृत्वा ह्रदे तस्मिन् दृष्ट्वा शूलेश्वरं प्रभुम् ।
रुद्रलोकमवाप्नोति त्यक्त्वा संसारसागरम् ॥
शूलेश्वरस्य पूर्वेण अन्यदायतनं शुभम् ।
तप्तं तत्र तपस्तीव्रं नारदेन सुरर्षिणा ॥

1. [ ] Lacuna supplied by P

स्थापितं मम लिङ्गंतु कुण्डस्य पुरतः शुभम् ।
तस्मिन् कुण्डे नरः स्नात्वा दृष्ट्वा वै नारदेश्वरम् ॥
[1]संसारमाया या घोरा तां तरेन्नाऽत्र संशयः ।
नारदेशस्य पूर्वेण नाम्ना धर्मेश्वरं शुभम् ॥
स्थापितं मम लिङ्गं तु कुण्डस्य पुरतः शुभे ।
वायव्ये तु दिशाभागे तस्य देवस्य सुन्दरि ॥
विनायकमिति ख्यातं कुण्डं तत्र शुभोदकम् ।
तस्मिन् कुण्डे नरः स्नात्वा दृष्ट्वा चैव विनायकम् ॥
सर्वविघ्नविनिर्मुक्तो ह्यस्मिन् क्षेत्रे वसेच्चिरम् ।
विनायकस्य संलग्न उत्तरेण यशस्विनि ॥
ह्रदस्तत्र सुविख्यातोऽमरको नाम नामतः ।
दक्षिणेन तु कुण्डस्य मुखलिङ्गं तु तिष्ठति ॥
तस्मिन् कुण्डे नरः स्नात्वा दृष्ट्वा [2]चामरकेश्वरम् ।
अज्ञानाच्चैव यत्किञ्चिदिह क्षेत्रे तु यत्कृतम् ॥
विलयं याति तत्सर्वं दृष्ट्वा तल्लिङ्गमुत्तमम् ।
तस्य चोत्तरदिग्भागे नाऽतिदूरे यशस्विनि ॥
वरणायास्तटे शुद्धे लिङ्गं तत्रैव संस्थितम् ।
वरणेश्वरं तु विख्यातं पश्चिमाभिमुखं स्थितम् ॥
तस्मिन् पाशुपतः सिद्ध अश्वपादो यशस्विनि ।
अनेनैव शरीरेण शाश्वतीं सिद्धिमागतः ॥

1. P omits these two ślokas
2. P. चैव विनायकम्

ममाऽपि तत्र सान्निध्यं तस्मिँल्लिङ्गे यशस्विनि ।
तेन दृष्टेन सुश्रोणि गन्धर्वत्वं च विन्दति ॥
तस्य पश्चिमदिग्भागे नाम्ना शैलेश्वरं शुभम् ।
तं दृष्ट्वा मानवो देवि पूर्वोक्तं लभते फलम् ॥
दक्षिणे चाऽपि तस्यैव कोटीश्वरमिति स्थितम् ।
यत्र सा दृश्यते देवि [1]विश्रुता भीष्मचण्डिका ॥
बीभत्सविकृते भीमे श्मशाने वसते सदा ।
तेन सा प्रोच्यते देवि विश्रुता भीष्मचण्डिका ॥
कोटितीर्थेषु यः स्नात्वा कोटीश्वरमथाऽर्चयेत् ।
गवां कोटिप्रदानेन यत्फलं लभते नरः ॥
तत्फलं सकलं तस्य स्नानेनैकेन सुन्दरि ।
कोटीश्वरस्य पूर्वेण ऋषिसङ्घैः प्रतिष्ठितम् ॥
तेन लिङ्गेन दृष्टेन दृष्टं स्यात् सचराचरम् ।

॥ इति श्रीलिङ्गपुराणे गुह्यायतनवर्णने पञ्चमोऽध्यायः ॥

ईश्वर उवाच—

कोटीश्वरस्य देवस्य आग्नेय्यां दिशि संस्थितः ।
श्मशानस्तम्भसंज्ञेति विख्यातः सुप्रतिष्ठितः ॥
मानवास्तत्र पात्यन्ते इह यैर्दुष्कृतं कृतम् ।
यत्र स्तम्भे सदा देवि अहं तिष्ठामि भामिनि ॥
तत्र गत्वा तु यः पूजां मम देवि करिष्यति ।
सर्वपापविनिर्मुक्तो गच्छेच्च परमां गतिम् ॥

1. B. भीष्मचण्डिकविश्रुता

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि महातीर्थं यशस्विनि ।
कपालमोचनं नाम त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् ॥
कपालं पतितं तत्र स्नातस्य मम सुन्दरि ।
तस्मिन् स्नातो वरारोहे ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥
कपालेश्वरनामानं तस्मिंस्तीर्थे व्यवस्थितम् ।
अश्वमेधमवाप्नोति दर्शनात्तस्य सुन्दरि ॥
[1]तस्यैव चोत्तरे पार्श्वे तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् ।
तत्र स्नात्वा वरारोहे ऋणैर्मुक्तो भवेन्नरः ॥
ऋणमोचनकं नाम्ना विख्यातं भुवि सुन्दरि ।
त्रीणि लिङ्गानि तिष्ठन्ति तत्रैव मम सुन्दरि ॥
तानि दृष्ट्वा तु सुश्रोणि नश्यति त्रिविधम् ऋणम् ।
दक्षिणे तु दिशाभागे तस्य तीर्थस्य सुन्दरि ॥
अङ्गारेश्वरनामानं मुखलिङ्गं व्यवस्थितम् ।
पश्चिमाभिमुखं देवि कुण्डस्य पुरतः स्थितम् ॥
अङ्गारेण यदा योगश्चतुर्थ्यामष्टमीषु वा ।
तीर्थे तस्मिन्नरः स्नात्वा दृष्ट्वा वै मङ्गलेश्वरम् ॥
व्याधिभिश्च विनिर्मुक्तो यत्र तत्राऽभिजायते ।
तस्यैव च समीपस्थमुत्तरेण यशस्विनि ॥
लिङ्गं तु सुमहत् पुण्यं विश्वकर्मप्रतिष्ठितम् ।
पश्चिमाभिमुखं दृष्ट्वा सर्वज्ञत्वमवाप्नुयाम् ॥
बुधेश्वरं तु तत्रैव दृष्ट्वा भक्त्या दृढव्रतः ।
सर्वान् कामानवाप्नोति दृष्ट्वा देवं बुधेश्वरम् ॥

1. B omits this line and the next two lines

बुधेश्वराद्दक्षिणतो लिङ्गं चैव चतुर्मुखम् ।
महामुण्डेश्वरं नाम सर्वसिद्धिप्रदायकम् ॥
तस्य देवस्य पुरतः कूपस्तिष्ठति वै शुभः ।
तस्य कूपस्य सा देवी उपरिष्टात् स्थिता शुभा ॥
स्नानार्थं तत्र सा क्षिप्ता माला मुण्डमयी मया[1] ।
तेन संप्रोच्यते देवि महामुण्डेति मानवैः ॥
खट्वाङ्गं[2] तत्र वै क्षिप्तं स्नानार्थं वरवर्णिनि ।
खट्वाङ्गेश्वर[3]नाम्ना तु स्थितं तत्रैव सुव्रते ॥
भुवनेश्वरनाम्ना तु लिङ्गं देवि फलप्रदम् ।
उत्तराभिमुखं लिङ्गं कुण्डाद्वै दक्षिणे तटे ॥
तस्मिन् कुण्डे नरः स्नात्वा दृष्ट्वा वै भुवनेश्वरम् ।
न दुर्गतिमवाप्नोति कल्मषैश्च विमुच्यते ॥
दक्षिणे भुवनेशस्य कुण्डमन्यच्च तिष्ठति ।
नाम्ना विमलमीशं च लिङ्गं तस्यैव पूर्वतः ॥
वैमल्यं तु नरा यान्ति तस्य लिङ्गस्य दर्शनात् ।
तत्र स्नात्वा वरारोहे मोदते दिवि दैवतैः ॥
तस्मिन् पाशुपतः सिद्धस्त्र्यम्बको नाम वै मुनिः ।
अनेनैव शरीरेण रुद्रलोकमवाप्नुयात् (?) ॥
तस्याऽङ्गारककुण्डस्य पश्चिमेन यशस्विनि ।
महदायतनं पुण्यं भृगुणा स्थापितं पुरा ॥

1. B. ग्रीवामुण्डमयी शुभा
2. B. शृङ्गाङ्गम्
3. B. शृङ्गाङ्गेश्वर

यस्तदायतनं दृष्ट्वा अर्चितं स्तुतिपूर्वकम् ।
शिवलोकाच्च ते पुण्यान्न च्यवन्ति कदाचन ॥
दक्षिणेन तु तस्यैव अन्यदायतनं शुभम् ।
नन्दीशेश्वरनामानं देवानामपि दुर्लभम् ॥
तस्य दर्शनमात्रेण व्रतं पाशुपतं लभेत् ।
तत्र सिद्धो महात्मा वै कपिलर्षिर्महातपाः ॥
त्रिकालमार्चयद्देवं गुहाशायी यतात्मवान् ।
एवं वर्षसहस्रेण तस्य तुष्टोऽस्म्यहं प्रिये ॥
मम देवि प्रसादेन साङ्ख्यवेत्ता महायशाः ।
कपिलेश्वरस्याऽधस्ताद्गुहा तत्रैव संस्थिता ॥
तां गुहां वीक्षते यो वै न स पापेन लिप्यते ।

देव्युवाच—

कपिलेश्वरं कथं देवमोङ्कारेश्वरसंज्ञितम् ।
कथयस्व प्रसादेन देवदेवं महेश्वरम् ॥

ईश्वर उवाच—

त्रीणि लिङ्गानि गुह्यानि वाराणस्यां मम प्रिये ।
येषां चैव तु सान्निध्यं मम चैव सुरेश्वरि ॥
एवं चाऽन्यप्रकारेण ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ।
क्रमान्मात्रा समुद्दिष्टा नन्दीशस्य तु सुन्दरि ॥
अकारे च स्थितो विष्णुः पञ्चायतनसंस्थितः ।
उकारो ब्रह्मणो रूपं तस्य दक्षिणतः प्रिये ॥
नन्दीशेश्वरनामाऽहमुत्तरेण व्यवस्थितः ।
तं च देवि तदोङ्कारं मम रूपं सुरेश्वरि ॥

मानवानां हितार्थाय तत्र स्थाने स्थितो ह्यहम् ।
मत्स्योदर्यास्तु कूलेऽहमुत्तरे चोत्तरे प्रिये ॥
नन्दीशेश्वरनामाऽहमुत्तरेण व्यवस्थितः ।
नन्दीशं परमं ब्रह्म नन्दीशं परमा गतिः ॥
नन्दीशं परमं स्थानं दुःखसंसारमोचनम् ।
अप्रकाश्यमिदं कान्ते तव स्नेहात् प्रकाशितम् ॥
अन्यथा गोपनीयं तु मम भक्तिविवर्जिते ।
युगे सप्तदशे देवि कृत्वा चैकां वसुन्धराम् ॥
संहारं तु तपः कृत्वा अस्मिन् देशे समागतः ।
ओङ्कारमूर्तिमास्थाय त्रिभेदेन स्थितो ह्यहम् ॥
सर्वेषामेव सिद्धानां तत् स्थानं परिकीर्तितम् ।
तस्मिँल्लिङ्गे शिवः साक्षात् स्वयमेव व्यवस्थितः ॥
पूर्वामुखं तु तं देवं सिद्धसङ्घैः प्रपूजितम् ॥
ओङ्कारेश्वरनामानं देवानामपि दुर्लभम् ।
वामदेवस्तु सावर्णिरघोरः कपिलस्तथा ।
तत्र सिद्धिं परां प्राप्ता योगे पाशुपते स्थिताः ॥
अन्ये च ऋषयो देवा यक्षगन्धर्वगुह्यकाः ।
युगे युगे गमिष्यन्ति तस्मिन् स्थाने स्थितः सदा ॥
दिव्या हि सा परा मूर्तिः कपिलेश्वरसंज्ञिता ।
कदाचिदस्य देवस्य दर्शने जाह्नवी प्रिये ॥
मत्स्योदरीं समायाति तत्र स्नानं तु मोक्षदम् ।
आराध्य कपिलेशं तु त्रैलोक्यपालनक्षमाः ॥
भवन्ति पुरुषा देवि मम नित्यं च वल्लभाः ।
ओङ्कारं तत्परं ब्रह्म सकलं निष्कलं स्थितम् ॥
रुद्रलोकस्य तद्द्वारं रहस्यं परिकीर्तितम् ।
कपिलेश्वरस्याऽधस्ताद्दक्षिणे वरवर्णिनि ॥

मत्स्योदरीं समेष्यन्ति तीर्थानि सह सागरैः ।
षष्टिकोटिसहस्राणि षष्टिकोटिशतानि च ॥
पक्षे पक्षे समेष्यन्ति चतुर्दश्यष्टमीषु च ।
मत्स्योदर्यां यदा गङ्गा पश्चिमे कपिलेश्वरे ॥
समायाति महादेवि स च योगः सुदुर्लभः ।
तस्मिन् स्नानं महाभागे अश्वमेधसहस्रदम् ॥
तस्य लिङ्गस्य माहात्म्यं कपिलेशस्य कीर्तितम् ।
न कस्यचिददेयं गोपनीयं प्रयत्नतः ॥
तत्रैव अक्षरं ब्रह्म नादेयं परिकीर्तितम् ।

॥ इति श्रीलिङ्गपुराणे कपिलेश्वरमाहात्म्ये ओङ्कार-
निर्णयो नाम षष्ठोऽध्यायः ॥

ईश्वर उवाच—

तत्र स्थाने तु ये सिद्धास्तान् प्रवक्ष्याम्यहं पुनः ।
महापाशुपता श्रेष्ठा मम पुत्रा महौजसः ॥
अनन्यमनसः शुद्धाः सेवितोऽहं पुरा सदा ।
शीतातपविनिर्मुक्तं प्रासादैरुपशोभितम् ॥
कैलासपृष्ठे देवस्य यादृग्देवि गृहं शुभम् ।
तदभ्यधिकरूपं तु कृत्वा देवस्य मन्दिरम् ॥
सेव्यते सिद्धतुल्यैस्तु सर्वसिद्धानुकम्पिभिः ।
तदा सिद्धिरनुप्राप्ता निर्वाणाया गतिः पुरा ॥
कपिलेश्वरस्य चैवाऽग्रे लिङ्गं पश्चान्मुखं स्मृतम् ।
उद्दालक ऋषिस्तत्र सिद्धिं परमिकां गतः ॥
अन्यत् पश्चान्मुखं लिङ्गं स्थितं तत्र तथोत्तरे ।
तस्मिँल्लिङ्गे तु संसिद्धः पाराशर्यो महामुनिः ॥

अन्यत्तत्रैव संलग्नं स्थितं पश्चान्मुखं शुभम्।
तस्मिन्नायतने सिद्धो महाज्ञानी हि बाष्कलिः॥
तस्यैव तु समीपस्थं स्थितं पूर्वामुखं प्रिये।
तत्र पाशुपतः सिद्धो भाववृत्तस्तु वै मुनिः॥
तस्यैव पश्चिमे देवि मुखलिङ्गं तु तिष्ठति।
तत्र सिद्धिं परां प्राप्त अरुणिर्नाम नामतः॥
पश्चिमे अरुणीशस्य अन्यल्लिङ्गं तु तिष्ठति।
अस्मिन् पाशुपताचार्यो योगसिद्धो महामुनिः॥
अन्यत्तत्रैव संलग्नं दक्षिणे लिङ्गमुत्तमम्।
तत्र सिद्धिं गतो देवि कौस्तुभो नाम वै ऋषिः॥
तस्य दक्षिणपार्श्वे तु लिङ्गं पूर्वामुखं स्थितम्।
महापाशुपतः सिद्धः सावर्णिस्तत्र वै मुनिः॥
तस्याऽग्रे तु महल्लिगं स्थितं पूर्वामुखं शुभम्।
अस्मिँल्लिङ्गे शिवः साक्षात् स्वयमेव व्यवस्थितः॥
ओङ्कारमूर्तिमास्थाय स्थितोऽहं तत्र सुव्रते।
चत्वारो मुनयः सिद्धास्तस्मिँल्लिङ्गे यशस्विनि॥
वामदेवस्तु सावर्णिरघोरः कपिलस्तथा।
तस्मिँल्लिङ्गे तु संसिद्धा नन्दीशस्य प्रभावतः॥
तस्य देवस्य चाऽधस्ताद्गुहा सिद्धैस्तु वन्दिता।
श्रीमुखी नाम सा ज्ञेया योगसिद्धैस्तु सेविता॥
तत्र पाशुपताः श्रेष्ठा मम लिङ्गार्चने रताः।
तेषां चैव निवासार्थं सा गुहा निर्मिता मया॥
तस्य द्वारे तु सुश्रोणि सिद्ध अघोरो महामुनिः।
अनेनैव शरीरेण रुद्रत्वं गतवान् मुनिः॥

तत्र गत्वा त्रिरात्रं तु क्षपयेदेकमानसः ।
नरो वा यदि वा नारी संसारं न विशेत् पुनः ॥
अघोरेश्वरदेवस्य चोत्तरे कूपमुत्तमम् ।
तस्योपस्पर्शनाद्देवि वाजपेयं च विन्दति ॥
॥ इति श्रीलिङ्गपुराणे गुह्यायतनवर्णनं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥

ईश्वर उवाच—

अन्यदायतनं वक्ष्ये वाराणस्यां सुरेश्वरि ।
यत्र साक्षात्स्वयं भद्रे रममाणं तु सर्वदा ॥
मत्स्योदरीतटे रम्ये सुरसिद्धनमस्कृते ।
रोचते मे सदा वासस्तस्मिन्नायतने शुभे ॥
स्थानानामेव सर्वेषामतिरम्यं मम प्रियम् ।
यत्र पाशुपता देवि मम लिङ्गार्चने रताः ॥
मम पुत्रास्तु ते सर्वे ब्रह्मचर्येण संयुताः ।
शान्ता दान्ता जितक्रोधा सिद्धास्तत्र न संशयः ॥
लोभादिविषयासक्तो नरकाच्च निवर्तते ।
मम लिङ्गानि पुण्यानि पूजयन्ति सदाऽत्र ये ॥
तेषां मध्ये तु तत्रैव लिङ्गं वै पश्चिमामुखम् ।
श्रीकण्ठनामविख्यातं कपिलेश्वरदक्षिणे ॥
तस्मिन् पाशुपतः सिद्धः क्रतुध्वज इति स्मृतः ।
मम चैव प्रसादेन योगैश्वर्यमवाप्नुयात् ॥
तस्यैव चाऽग्रतो भद्रे लिङ्गं पूर्वमुखं स्थितम् ।
तस्मिँल्लिङ्गे तु जाबालः सिद्धिं परमिकां गतः ॥
अपरं चैव लिङ्गं तु तस्य दक्षिणतः स्थितम् ।
ओङ्कारेश्वरनामानं देवानामपि दुर्लभम् ॥

तत्र सिद्धिं परां प्राप्तो मुनिः कालिकवृक्षियः ।
सर्वेषामेव सिद्धानामुत्तमोत्तमसंस्थितः ॥
तस्यैव दक्षिणे भद्रे लिङ्गं पश्चान्मुखं स्थितम् ।
तस्मिँल्लिङ्गे तु संसिद्धो गार्ग्यश्च सुमहातपाः ॥
पञ्चायतनमेतं ते मया च कथितं शुभे ।
न कस्यचिन्मयाऽऽख्यातं रहस्यं परमाद्भुतम् ॥
पञ्चब्रह्मेति विख्यातमेतदद्याऽपि सुन्दरि ।
एतस्मात्कारणाद्देवि पञ्चायतनमुच्यते ॥
चतुराश्रमिणां पुण्यं यत्फलं प्रतिपद्यते ।
तत्फलं सकलं प्रोक्तं पञ्चायतनदर्शनात् ॥
इदं पाशुपतं श्रेष्ठं मदीयव्रतचारिणाम् ।
योगिनां मोक्षलिप्सूनां संसारभयनाशनम् ॥
नराणामल्पबुद्धीनां पापोपहतचेतसाम् ।
भेषजं परमं प्रोक्तं पञ्चायतनमुत्तमम् ॥
तस्माद्यत्नं सदा कुर्यात्पञ्चायतनदर्शने ।
पञ्चायतनसामीप्ये कूपस्तिष्ठति सुन्दरि ॥
तस्मिन् कूप उपस्पृश्य दीक्षाफलमवाप्नुयात् ।
तस्मिन् दक्षिणदिग्भागे रुद्रवासः प्रकीर्तितः ॥
रुद्रस्योत्तरपार्श्वे तु पञ्चायतनदक्षिणे ।
तत्र कुण्डं महत् प्रोक्तं महापातकनाशनम् ॥
तस्मिन् कुण्डे नरः स्नात्वा अभीष्टं फलमाप्नुयात् ।
चतुर्दश्यां यदा योग आर्द्रानक्षत्रसंयुतः ॥
तदा पुण्यतमः कालस्तस्मिन् स्नाने महाफलम् ।
तस्मिंस्तीर्थे नरः स्नात्वा दृष्ट्वा रुद्रं च भामिनि ॥
यत्र तत्र मृतो देवि रुद्रलोकं तु गच्छति ।
पूर्वामुखस्थितश्चाऽहं तस्मिँल्लिङ्गे महेश्वरि ॥

[1]रुद्राणां कोटिजप्येन यत्फलं प्रतिपद्यते।
तत्फलं लभते भद्रे तस्य लिङ्गस्य दर्शनात् ॥
रुद्रस्य च समीपे तु ऋषिभिः स्थापितानि च ।
लिङ्गानि मम सुश्रोणि सर्वकामफलानि च ॥
रुद्रस्य नैर्ऋते भागे महालयमिति स्मृतम् ।
दर्शनाच्च पदं तस्य महाभाग्यस्य सुन्दरि ॥
तत्र स्थाने शुभे रम्ये स्वयं तिष्ठति पार्वती ।
तस्यैव चाऽग्रतो देवि कूपस्तिष्ठति निर्मलम् ॥
पितरस्तत्र तिष्ठन्ति ये दिव्या ये च मानुषाः।
तस्मिन् कूप उपस्पृश्य जलं संगृह्य भामिनि ॥
पिण्डस्तत्र प्रदातव्यो मम देवि पदस्पृहः।
श्राद्धं तत्र प्रकुर्वीत अन्नाद्येनोदकेन च ॥
पिण्डः कूपे तु तत्रैव प्रक्षेप्तव्यः शुभानने ।
एवं कृत्वा तु यस्तस्मिंस्तीर्थे रुद्रमहालये ॥
एकविंशकुलोपेतो रुद्रलोकं स गच्छति ।
तत्र वैतरणी नाम दीर्घिका पश्चिमामुखी[2] ॥
तस्यां स्नात्वा वरारोहे नरकं न च पश्यति ।
खण्डस्फुटितसंस्कारं यस्तत्र कुरुते शुभे ॥
रुद्रलोकोऽक्षयस्तस्य सर्वकालं यशस्विनि ।
महालयस्योत्तरेण लिङ्गानि सुमहान्ति च ॥
देवैः सर्वैर्महाभागैः स्थापितानि शुभार्थिभिः ।
पश्चिमे तु दिशाभागे रुद्रकुण्डस्य भामिनि ॥
[3]लिङ्गं तत्र स्थितं शुभ्रं देवार्चाय प्रतिष्ठितम् ।
बृहस्पतीश्वरं नाम सर्वदुःखविनाशनम् ॥

1. B. रुद्रायतनजप्येन
2. B. दक्षिणामुखी
3. B omits two lines from here upto पितृभिः स्थापितं लिङ्गम्

पितृभिः स्थापितं लिङ्गं तटे कूपस्य दक्षिणे ।
तेन पूजितमात्रेण पितरस्तृप्तिमाप्नुयुः ॥
॥ इति श्रीलिङ्गपुराणे गुह्यायतनवर्णनेऽष्टमोऽध्यायः ॥

ईश्वर उवाच—

अन्यदायतनं श्रेष्ठं कालिपुर्यां सुरेश्वरि ।
दक्षिणेन स्थितं देवं रुद्रवासस्य सुन्दरि ॥
कामेश्वरमिति ख्यातं सर्वकामफलप्रदम् ।
तप्तं तत्र तपस्तीव्रं कामदेवेन वै पुरा ॥
कुण्डं तदुद्भवं देवि पद्मोत्पलसमन्वितम् ।
कुण्डस्यैव तटे रम्ये उत्तमे वरवर्णिनि ॥
लिङ्गं तत्र स्थितं दिव्यं पश्चिमाभिमुखं प्रिये ।
गन्धधूपनमस्कारैर्मुखवाद्यैश्च सर्वशः ।
यो मामर्चयते तत्र तस्य तुष्याम्यहं [सदा] ॥
तुष्टे तु मयि देवेशि सर्वान् कामाँल्लभेत सः ।
ततः प्रभृति वै तस्मिन्नन्येऽपि सुरपुङ्गवाः ।
आराधयन्तो मां तस्मिंस्तीर्थे वक्तुं महातपाः ॥
यस्य यस्य यदा कामस्तत्र तं तं ददाम्यहम्[1] ।
ददामि सर्वकामांश्च धर्मं मोक्षं तथैव च ॥
तस्मादन्येऽपि ये केचित्तीर्थे तस्मिन् जनाः स्थिताः ।
आराधयन्ते देवेशं कामेशं चैव सर्वदा ॥
यो यस्य मनसः कामः तं तमाप्नोति निश्चितम् ।
कामेश्वरसमीपे तु दक्षिणे वरवर्णिनि ॥
तत्र स्नात्वा वरारोहे रुद्रस्याऽनुचरो भवेत् ।
चैत्रे मासि सिते पक्षे त्रयोदश्यां तु मानवः ॥

1. B. वसाम्यहम्

स्नानं ये च प्रकुर्वन्ति ते कामसदृशा नराः ।
कामेश्वरं सदा लिङ्गं योऽर्चयतीह मानवः ॥
लभेद्विद्याधरं लोकमेवमेव न संशयः ।
कामेश्वरस्य पूर्वेण नाम्ना पञ्चालकेश्वरम् ॥
धनदस्य तु पुत्रेण पूजितोऽहं सुरेश्वरि ।
क्षेत्रं मम प्रियं ज्ञात्वा तस्मिन् देशे व्यवस्थितः ॥
आराधयति मां नित्यं मम पूजारतः सदा ।
पञ्चालेश्वरनामाऽहं तस्मिन् देशे व्यवस्थितः ॥
नराणां धनदानं तु करिष्यामि यशस्विनि ।
तत्र पूर्वमुखं देवि मुखलिङ्गं तु तिष्ठति ॥
पञ्चकेश्वरनामाऽहं तत्र देवि प्रतिष्ठितः ।
कूपस्तस्यैव चाऽग्रे तु पावनः सर्वदेहिनाम् ॥
तस्मिन् स्थाने स्थिता देवि अघोरेशेति नामतः ।
मानवानां हितार्थाय स्वयं तत्र व्यवस्थिता ॥
नव लिङ्गानि गुह्यानि स्थापितानि तु किन्नरैः ।
पञ्चकेश्वरपूर्वेण दिवाकरनिशाकरौ ॥
लिङ्गानि तानि पुण्यानि सर्वपापहराणि च ।
दक्षिणेन तु तस्यैव अन्धकेशेति नामतः ॥
तत्र लिङ्गं महत्पुण्यमन्धकेन प्रतिष्ठितम् ।
मम चैव प्रसादेन गतोऽसौ परमां गतिम् ॥
पश्चिमे तु दिशाभागे तस्य देवस्य सुन्दरि ।
नाम्ना देवेश्वरं लिङ्गं[1] कामकुण्डस्य दक्षिणे ॥

1. B. पुण्यं

अहमेव सदा भद्रे तस्मिन् स्थाने व्यवस्थितः ।
भीष्मेश्वरं तु तत्रैव सिद्धेश्वरमतः परम् ॥
गङ्गेश्वरं तु तत्रैव यमुनेश्वरमेव च ।
मण्डलेश्वरं तु तत्रैव ऊर्वशीलिङ्गमुत्तमम् ॥
अन्यानि तत्र लिङ्गानि स्थापितानि महात्मभिः ।
तानि दृष्ट्वा तु मनुजः सर्वयज्ञफलं लभेत् ॥
मण्डलेश्वरसामीप्ये मुखलिङ्गं च तिष्ठति ।
शान्तेन स्थापितं लिङ्गं सर्वपापहरं शुभम् ॥
वायव्ये तु दिशाभागे द्रोणेश्वरसमीपतः ।
वालखिल्येश्वरं नाम सुखदं सर्वदेहिनाम् ॥
तच्च पश्चान्मुखं लिङ्गं कामकुण्डस्य पश्चिमे ।
वालखिल्येश्वरं दृष्ट्वा सर्वयज्ञफलं लभेत् ॥
तस्यैव चाऽग्रतो भद्रे मुखलिङ्गं च तिष्ठति ।
वाल्मीकेश्वरनामानं तं च दृष्ट्वा न शोचति ॥
तस्यैव कामकुण्डस्य पुरा संस्थापितं तटे ।
लिङ्गं तत्र महापुण्यं च्यवनेन प्रतिष्ठितम् ॥
तस्य दर्शनमात्रेण ज्ञानवान् जायते नरः ।
वालखिल्येश्वरस्यैव दक्षिणे वरवर्णिनि ॥
नाम्ना वातेश्वरं देवं सर्वपातकनाशनम् ।
तं दृष्ट्वा मानवो देवि वायुलोकं च गच्छति ॥
अग्नीश्वरं तु तत्रैव भरतेशं तथैव च ।
वरुणेशं तथा चैव सर्वसिद्धिप्रदायकम् ॥
एतान् दृष्ट्वा महादेवि यथेष्टां गतिमाप्नुयात् ।
अन्यदायतनं पुण्यं सनकेन प्रतिष्ठितम् ॥

सनकेश्वरनामानं सर्वसिद्धामरार्चितम् ।
तेन दृष्टेन देवेशि राजसूयफलं लभेत् ॥
धर्मेश्वरं तु तत्रैव दक्षिणे वरवर्णिनि ।
नाम्ना धर्मेश्वरं देवं सर्वकामफलप्रदम् ॥
अन्यत्तत्रैव लिङ्गं तु ऋषिभिः स्थापितं पुरा ।
सनकेश्वरस्योत्तरतो नाम्ना गरुडकेश्वरम् ॥
सिद्धिकामेन सुश्रोणि स्थापितं गरुडेन तु ।
गरुडेश्वरस्य पुरतः स्थापितं ब्रह्मसूनुना ॥
भक्त्या सनत्कुमारेण स्थापितोऽहं वरानने ।
तेन दृष्टेन देवेशि ज्ञानवान् जायते नरः ॥
तस्यैव चोत्तरे पार्श्वे सनन्देन प्रतिष्ठितम् ।
तस्य दर्शनमात्रेण प्राप्यते सिद्धिरुत्तमा ॥
तस्यैव दक्षिणे पार्श्वे स्थापितं ह्यासुरीश्वरम्[1] ।
तथैव पञ्चशिखिना स्थापितं च महात्मना ॥
तस्य दक्षिणपार्श्वे तु नाऽतिदूरे व्यवस्थितम् ।
शनैश्चरेण तत्रैव मुखलिङ्गं प्रतिष्ठितम् ॥
शनैश्चरेश्वरं नाम सर्वलोकनमस्कृतम् ।
तं दृष्ट्वा मानवो देवि रोगैर्नैवाऽभिभूयते ॥
अन्यच्चैव महापुण्यं काशीपुर्यां महाशये ।
मार्कण्डेयस्तु विख्यातो मम चैव सदा प्रियः ॥
तस्य लिङ्गस्य चाऽग्रे तु पश्चिमेन यशस्विनि ।
मार्कण्डेयह्रदो नाम त्रिषु लोकेषु विश्रुतः ॥

1. P. ह्यवरीश्वरम्

मार्कण्डेयह्रदे स्नात्वा किं भूयः परिशोचति ।
स्नानं दानं जपो होमः श्राद्धं च पितृतर्पणम् ॥
तत्सर्वमक्षयं तत्र भवतीति न संशयः ।
तस्मिन् कुण्डे नरः स्नात्वा दृष्ट्वा चैव चतुर्मुखम् ॥
रुद्रलोकः सदा तस्य पुनरावृत्तिदुर्लभः ।
मार्कण्डेश्वरसामीप्ये उत्तरेण यशस्विनि ॥
कूपो वै तिष्ठते तत्र सर्वतीर्थवरोऽनघे ।
कूपस्य चोत्तरेणैव कुण्डमध्ये यशस्विनि ॥
कुण्डेश्वरमिति ख्यातं सर्वसिद्धैस्तु वन्दितम् ।
दीक्षां पाशुपतीं तीर्त्वा द्वादशाक्षरेण यत्फलम् ॥
तत्फलं लभते देवि ब्राह्मणस्तु न संशयः ।
कुण्डस्य पश्चिमे तीरे लिङ्गं पश्चान्मुखं स्थितम् ॥
स्कन्देन स्थापितं देवि ब्रह्मलोकगतिप्रदम् ।
मार्कण्डेयस्य पूर्वेण नाऽतिदूरे व्यवस्थितम् ॥
शाण्डिल्येश्वरनामानं[1] स्थितं तत्रैव सुन्दरि ।
मुखलिङ्गं तु तं भद्रे पश्चिमाभिमुखं स्थितम् ॥
[2]तं दृष्ट्वा मानवो देवि पशुपाशैः प्रमुच्यते ।
अस्यैव दक्षिणे पार्श्वे नाम्ना भद्रेश्वरं स्मृतम् ॥
तत्र पश्चान्मुखं लिङ्गं स्थापितं च ब्रह्मर्षिभिः ।
तेन दृष्टेन सुश्रोणि ब्राह्मण्यं लभते नरः ॥
अन्यच्चैव महादेवि प्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः ।
यो वै पूर्वं मया तुभ्यं कपालीशः[3] प्रवर्तितः ॥

1. P. शाण्डिलेश्वरनामानं
2. B omits this line and the next
3. P. कपालेशः

तस्य दक्षिणदिग्भागे लिङ्गानि कथयाम्यहम् ।
तत्र देवी स्वयं देवी श्रीर्वै तिष्ठति सर्वदा ॥
[1]श्रीकुण्डमिति विख्यातं तत्र कुण्डे वरानने ।
तस्मिन् कुण्डेश्वरी देवी वरदा सर्वदेहिनाम् ॥
तत्र कुण्डे नरः स्नात्वा दृष्ट्वा देवीं महाश्रियम् ।
श्रिया न रहितः सो वै यत्र तत्राऽभिजायते ॥
श्रियश्चोत्तरपार्श्वे तु कपालीशस्य दक्षिणे ।
तत्र लिङ्गं महाभागे महालक्ष्म्या प्रतिष्ठितम् ॥
पूर्वाभिमुखोऽहं तस्मिन् कुण्डस्यैव तु दक्षिणे ।
स्नात्वा कुण्डे तु वै देवि तल्लिङ्गं ह्यर्चयिष्यति ॥
नरो वा यदि वा नारी तस्य पुण्यफलं शृणु ।
चामरासक्तहस्ताभिः स्त्रीभिः परिवृतस्सदा ॥
तिष्ठते सुविमानस्थो यावदाभूतसंप्लवम् ।
इह लोके यदा याति लक्ष्मीवान् रूपसंयुतः ॥
धनधान्यसमायुक्तः कुले महति जायते ।
स्वर्गलोकस्य तद्द्वारं रहस्यं देवनिर्मितम् ॥
यदा मत्स्योदरीं यान्ति देवलोकाद्दिवौकसः ।
तदा तेनैव मार्गेण स्त्रीभिः परिवृतः सुखम् ॥
तेन सा प्रोच्यते देवि महाश्रीर्वरवर्णिनि ।
एतत्तुभ्यं मया देवि रहस्यं परिकीर्तितम् ॥
तस्य विष्णुध्रुवस्यैव पश्चिमाया दिशः स्थितम् ।
स्थापितं मम लिङ्गं तु दधीचेन महर्षिणा ॥

1. Now known as लक्ष्मीकुण्ड

कपाली श्रीकुण्ड महालक्ष्मीश्वर कुण्डेश्वर

दधीचेश्वरनामानं ख्यातं सर्वसुरासुरैः ।
तं दृष्ट्वा मनुजो देवि ऐश्वरं लोकमाप्नुयात् ॥
दक्षिणे तु तदा तत्र गायत्र्या स्थापितं पुरा ।
गायत्र्या दक्षिणे चैव सावित्र्या स्थापितं पुनः ॥
एतौ पश्चान्मुखौ लिङ्गौ मम देवि प्रियौ सदा ।
अस्य चैव तु पूर्वेण लिङ्गं पूर्वामुखं स्थितम् ॥
मत्स्योदरीतटे रम्ये स्थितं सत्पतयेश्वरम्[1] ।
तेन दृष्टेन सुश्रोणि[2] उत्तमां सिद्धिमाप्नुयात् ॥
लक्ष्मीलिङ्गस्य देवेन लिङ्गं पश्चान्मुखं स्थितम् ।
उग्रेश्वरे महत्पुण्यं सर्वपापप्रणाशनम् ॥
तेन दृष्टेन सुश्रोणि भवेज्जातिस्मरो नरः ।
तस्यैव दक्षिणे देवि महत्कुण्डं व्यवस्थितम् ॥
स्नात्वा कनखले यद्वत्पुण्यमुक्तं यशस्विनि ।
तस्मिन् कुण्डे नरः स्नात्वा फलमाप्नोति तत्समम् ॥
दधीचेशात्पश्चिमतो नाम्ना तु धनदेश्वरम् ।
यत्र देवि तपस्तप्तं धनदेन महात्मना ॥
तत्र कुण्डं महादेवि धनदेशस्य धीमतः ।
तत्र स्नात्वा नरो देवि धनदेशं च पश्यति ॥
तस्य तुष्टः कुबेरस्तु देवत्वं संप्रयच्छति ।
अन्यानि तत्र लिङ्गानि स्थापितानि सुरासुरैः ॥
तानि दृष्ट्वाऽतिपुण्यानि स्वर्गलोकं व्रजेन्नरः ।
धनदेशात् पश्चिमतो नाम्ना तु करवीरकम् ॥

1. P. तस्य तटेश्वरम्   B. तस्य नदेश्वरम्
2. P. देवेशि

तेन दृष्टेन देवेशि सिद्धिं प्राप्नोति मानवः ।
पुण्यानि तत्र लिङ्गानि स्थितानि परमेश्वरि ॥
तस्य वायव्यकोणे तु लिङ्गं पश्चान्मुखं स्थितम् ।
मारीचेश्वरनामानं सर्वपातकनाशनम् ॥
तस्य चैवाऽग्रतो देवि स्थापितं कुण्डमुत्तमम् ।
तत्र स्नात्वा नरो भक्त्या भ्राजते भास्करो यथा ॥
मारीचेशात्पश्चिमतो लिङ्गमिन्द्रेश्वरं महत् ।
पश्चिमाभिमुखं देवि कुण्डस्य तटसंस्थितम् ॥
इन्द्रेश्वराद्दक्षिणतो वापी कर्कोटकस्य च ।
तत्र वीरजले स्नात्वा दृष्ट्वा कर्कोटकेश्वरम् ॥
नागानां चाऽऽधिपत्यं तु जायते नाऽत्र संशयः ।
कर्कोटकाद्दक्षिणतो[1] नातिदूरे व्यवस्थितम् ॥
दमिचण्डेश्वरं नाम ब्रह्महत्त्यापहारकम् ।
तत्र पाशुपतः सिद्धः कौथुमिर्नाम नामतः[2] ॥
ज्ञानं पाशुपतं प्राप्य रुद्रलोकमितो गतः[3] ।
पश्चिमाभिमुखं लिङ्गं कुण्डस्योत्तरतः स्थितम् ॥
तत्र कुण्डे नरः स्नात्वा दमिचण्डेश्वरस्य तु ।
रुद्रलोकमवाप्नोति त्यक्त्वा संसारसागरम् ॥
तस्य पूर्वेण देवेशि दीर्घिकायास्तटे शुभे ।
अग्नीश्वरं तु नामानं सर्वपापक्षयङ्करम् ॥
तं दृष्ट्वा मानवो देवि अग्निलोकं तु गच्छति ।
तस्यैव पूर्वदिग्भागे नाम्ना ह्याम्नातकेश्वरम् ॥

1. P. and B. पश्चिमतः
2. B. वायुपुरो नाम नामतः
3. P. नरः

तं दृष्ट्वा मनुजो भद्रे रुद्रस्याऽनुचरो भवेत् ।
एकलिङ्गं तु तद्विद्यात् सूक्ष्मं च वरवर्णिनि ॥
तस्यैवाऽऽम्नातकेशस्य दक्षिणे नाऽतिदूरतः ।
कुण्डं तदुद्भवं दिव्यं सुरलोकप्रदायकम् ॥
उर्वशीश्वरनामानं स्थितं पश्चान्मुखं भुवि ।
तं दृष्ट्वा मनुजो देवि गणत्वं लभते ध्रुवम् ॥
कुण्डस्य नैर्ऋते भागे नाऽतिदूरे कथञ्चन ।
उर्वशीशसमीपे[1] तु तालकर्णेश्वरं स्मृतम् ॥
तं दृष्ट्वा मानवो देवि चण्डस्यैति सलोकताम् ।
तस्यैव तु समीपे तु लिङ्गानि स्थापितानि च ॥
गणैस्तु मम धर्मज्ञैः श्रेष्ठानि सुमहान्ति च ।
तस्य पूर्वेण कूपस्तु तिष्ठते सुमहान्[2] प्रिये ॥
तस्मिन् कूपे जलं स्पृश्य पूतो भवति मानवः ।
चण्डेश्वरस्य पूर्वं तु[3] स्थितं चित्रेश्वरं शुभम् ॥
तेन दृष्टेन देवेशि चित्रस्य समतां व्रजेत् ।
चित्रेश्वरसमीपे तु स्थितं कालेश्वरं महत् ॥
तेन दृष्टेन देवेशि कालं वञ्चति[4] मानवः ।

देव्युवाच—

कथं कालेश्वरो देवः केन वा वञ्चितः प्रभुः ।
कस्मिन् स्थाने तु कः सिद्धस्तन्मे ब्रूहि सुरेश्वर ॥

1. P, सामीप्ये
2. P. सुमहत्
3. P. पूर्वेण
4. P, and B. मुञ्चति

ईश्वर उवाच—

तस्मिन् स्थाने पुरा भद्रे पिङ्गाक्षो[1] नाम वै मुनिः ।
ज्ञानस्य वक्ता पञ्चार्थे लोके पाशुपतः[2] स्थितः ॥
तेन चैव पुरा भद्रे लिङ्गेऽस्मिन् स प्रसादितः[3] ।
ततो लिङ्गप्रभावेण कालं वञ्चितवान्मुनिः ॥
नान्ततो दृश्यते काल ईश्वरासक्तचेतसः ।
तत्र स्थित्वा तु सुमहत्कालं यः कालयेत्प्रजाः ॥
न तस्य क्रमितुं शक्तः कालो वै घोररूपिणः ।
ततः प्रभृति येऽन्येऽपि तस्मिन्नायतने स्थिताः ॥
तेषां नाऽऽक्रमते[4] कालः वर्षलक्षायुतैरपि ।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि रहस्यं वरवर्णिनि ॥
तस्य देवस्य चाऽग्रे तु कूपस्तिष्ठति वै श्रुतः[5] ।
तत्र कालोदकं नाम उदकं देवि तिष्ठति ॥
तस्यैव प्राशनाद्देवि पूतो भवति मानवः ।
यैस्तु तत्रोदकं पीतं नरैः स्त्रीभिश्च कर्मभिः ॥
स्वयं देवेन शर्वेण त्रिशूलाङ्केन चाऽङ्कितः ।
न तेषां परिवर्तो वै कल्पकोटिशतैरपि ॥
यत्पीत्वा भवबन्धोत्थभयं मुञ्चन्ति मानवाः ।
एतद्देवि रहस्यं तु कालोदकमुदाहृतम् ॥

1. P. पिङ्गाख्यो
2. P and B, पाशुपते
3. P and B. सम्प्रसादितः
4. P. न क्रमते
5. P. शुभः

दर्शनात्तस्य देवस्य महापातकिनोऽपि ये ।
तेऽपि भोगान् समश्नन्ति न तेषां क्रमते भवः ॥
तल्लिङ्गं सर्वलिङ्गानामुत्तमं परिकीर्तितम् ।
दर्शनात्तस्य लिङ्गस्य रुद्रत्वं याति मानवः ॥
तत्र वाऽपि हि यद्दत्तं दानं रुद्ररतात्मनाम्[1] ।
तद्वै महाफलं तेषां यच्छते भावितात्मनाम् ॥
खण्डस्फुटितसंस्कारं तत्र कुर्वन्ति ये नराः ।
रुद्रलोकं समासाद्य मोदन्ते सुखिनः[2] सदा ॥
सिद्धिलिङ्गाश्रमं[3] भग्नं दृष्ट्वा राज्ञे निवेदयेत् ।
स्वतो वा परतो वाऽपि ये कुर्वन्ति यथा तथा ॥
ते भोगानां नराः पात्रमन्ते मोक्षस्य भाजनाः ।
मोक्षप्रदायिनं[4] लिङ्गं यत्कार्यार्थस्य लिप्सया ॥
राजप्रतिग्रहासक्ताः कृतकान् पूजयन्ति ये ।
ते रुद्रशापनिर्दग्धाः पतन्ति नरके ध्रुवम् ॥
ये पुनः [5]सिद्धिलिङ्गानां प्रासादानां स्वशक्तितः ।
कुर्वन्ति पूजां सत्कारं[6] ते मुक्ता नाऽत्र संशयः ॥
कालेश्वरे तु यो देवि नरः कारयते पुरम् ।
एकविंशकुलोपेतो रुद्रलोके वसेच्चिरम् ॥
तत्र पूजा जपो होमः कालेशे क्रियते हि यत् ।
तत्र दीपप्रदानेन ज्ञानचक्षुर्भवेन्नरः ॥
प्राप्नोति[7] धूपदानेन तत्स्थानं रुद्रसेवितम् ।

1. P. रुद्रवतात्मनाम्
2. P. मोदते सुखितः
3. P. सिद्धलिङ्गाश्रयं
4. P. मोक्षप्रदायिने
5. P. सिद्धलिङ्गानां
6. P. पूजासत्कारं
7. P. प्राप्तोऽपि

जागरं ये प्रकुर्वन्ति कालेशस्यैव चाऽग्रतः ॥
ते मृता वृषभारूढाः शूलहस्तास्त्रिलोचनाः ।
भूत्वा रुद्रसमा भद्रे रुद्रलोकं तु ते गताः ॥
बहुनाऽत्र किमुक्तेन कालेशे देवि यत्कृतम् ।
तत्सर्वमक्षयं देवि[1] पुनर्जन्मनि जन्मनि ॥
एतत्ते सर्वमाख्यातं भूयो विस्तरतो[2] मया ।
न कस्यचिदिहाऽऽख्यातं गोपनीयं प्रयत्नतः ॥
कालेश्वरस्य देवस्य शिवस्याऽऽयतनं शुभम् ।
कालेश्वरसमीपे तु दक्षिणे वरवर्णिनि ॥
मृत्युना स्थापितं लिङ्गं सर्वरोगविनाशनम् ।
कूपस्य चोत्तरे भागे महालिङ्गानि सुव्रते ॥
एकं दक्षेश्वरं नाम द्वितीयं कश्यपेश्वरम् ।
पश्चान्मुखं तु यल्लिङ्गं तद्दक्षेश्वरसंज्ञकम् ॥
दक्षेश्वरस्य पूर्वेण महाकालस्तु तिष्ठति ।
कुण्डे स्नानं नरः कृत्वा महाकालं तु योऽर्चयेत् ॥
अर्चितं तेन सुश्रोणि जगदेतच्चराचरम् ।
दक्षिणस्यां दिशि तथा तस्य कुण्डस्य वै तटे ॥
स्थापितं देवलिङ्गं तु अन्तकेन महात्मना ।
महत्फलमवाप्नोति तस्य लिङ्गस्य दर्शनात् ॥
अन्तकेश्वरसामीप्ये लिङ्गं वै दक्षिणे स्थितम् ।
[3]शक्रेश्वरेति नामानं स्थापितं शक्रहस्तिना ॥

1. P. तेषां
2. P. विस्मरतो
3. P and B. सर्वेश्वरं तु

तस्यैव दक्षिणे भागे [1]मातलीश्वरमुत्तमम् ।
संस्थापितं मातलिना सर्वसौख्यप्रदायकम् ॥
देवस्य चाऽग्रतः कुण्डे तत्र तीर्थं वरानने ।
हस्तिपालेश्वरस्याऽग्रे कुण्डे तिष्ठति भामिनि ॥
तप्तं यत्र पुरा भद्रे अन्तकेनाऽन्तकारिणा ।
हस्तीश्वरस्य पूर्वेण लिङ्गं पूर्वामुखं स्थितम् ॥
विजयेश्वरनामानं सुरसिद्धैस्तु पूजितम् ।
महाकालस्य कुण्डं तु उत्तरे वरवर्णिनि ॥
वालिनाऽऽराधितश्चाऽहं तस्मिन् स्थाने तु पार्वति ।
बलिकुण्डं तु विख्यातं वाराणस्यां मम प्रियम् ॥
तस्य कुण्डस्य पूर्वेण लिङ्गं स्थापितवान् बलिः ।
॥ इति श्रीलिङ्गपुराणे गुह्यायतनवर्णनं नाम नवमोऽध्यायः ॥

तथा—

विद्याविघ्नेश्वरा रुद्राः शिवा ये च प्रकीर्तिताः ।
कृत्तिवासेश्वरो यत्र तत्र सर्वे व्यवस्थिताः ॥
तस्मिन् स्थाने महादैत्यो हस्ती भूत्वा ममाऽन्तिकम् ।
तस्य कृत्तिं विदार्याऽऽशु [2]करिणं स्वंजनप्रभम् ॥
वासं तु कृतवान् पूर्वं कृत्तिवासस्ततो ह्यहम् ।
अविमुक्ते स्थितश्चाऽहं तस्मिन् स्थाने महामुने ॥

1. P and B. मातलेश्वरम्
2. B. करिणी त्वञ्जनप्रभम्

लिङ्गं दारुवने गुह्यमृषिसङ्घैस्तु पूजितम् ।
पश्चिमाभिमुखश्चाऽहं तस्मिन्नायतने स्थितः ॥
अन्तकेश्वरलिङ्गं तु मम चाऽग्रे स्थितं शुभम् ।
उत्तरे मम लिङ्गं तु स्थापितं शक्रहस्तिना ॥
मातलीश्वरलिङ्गं तु दक्षिणेन स्थितं मम ।
मम पूर्वेण कूपस्तु नानासिद्धिसमन्वितः ॥
अणिमाद्यास्तथाऽष्टौ च सिद्धयस्तत्र संस्थिताः ।

तथा—

ये ते पाशुपतास्तत्र मध्यमेश्वरसंस्थिताः ।
तेषामनुग्रहार्थं च कृत्तिवासाः स्थितः पुरा ॥
रुद्राणां तु शरीरन्तु मध्यमेश्वरमीश्वरम् ।
कृत्तिवासाः शिवः प्राहुरेतद्गुह्यतरं मम ॥
अन्ये च बहवः सिद्धा ऋषयस्तत्र संस्थिताः ।
उपासन्ति च मां नित्यं मद्भावगतमानसाः[1] ॥
वाराणस्यां प्रमुच्यन्ते ये जनास्तत्र संस्थिताः ।
कृमिकीटाः प्रमुच्यन्ते महापातकिनश्च ये ॥
स्मरणाद्विप्र लिङ्गस्य पापं वै भस्मसाद्भवेत् ।

तथा—

कृत्तिवासेश्वरं लिङ्गं ये यजन्ति शुभान्विताः[2] ।
ते रुद्रस्य शरीरे तु प्रविष्टा अपुनर्भवाः[3] ॥

1. B. गतचेतसः
2. P and B. शुभार्थिनः
3. P and B. प्रविष्टाश्च पुनर्भवाः

अनेनैव शरीरेण प्राप्ता निर्वाणमुत्तमम् ।
बहूनि तत्र तीर्थानि संख्या कर्तुं न शक्यते ॥
दशकोटिसहस्राणि तीर्थान्यत्रैव वै मुने ।
कृत्तिवासेश्वरो यत्र तत्र सर्वे व्यवस्थिताः[1] ॥
तस्मिँल्लिङ्गे तु सान्निध्यं त्रिकालं नाऽत्र संशयः ।
ब्रह्मविष्णुसुरेन्द्राणामप्रकाश्यं कृतं मया ॥
यत्र तीर्थान्यनेकानि कृतानि बहुभिर्द्विजैः ।
पुलस्त्याद्यैर्महाभागैर्लोमशाद्यैर्महात्मभिः ॥
कृत्तिवासेश्वरं लिङ्गं[2] न जानन्ति सुरासुराः ।

भृगुरुवाच—

कृते त्रेताद्वापरे च कलौ च परमेश्वरम् ।
महागुह्यातिगुह्यं च संसारार्णवतारकम् ॥
केन कार्येण देवेश त्वयेदं न प्रकाशितम् ।
कृत्तिवासेश्वरं लिङ्गमविमुक्ते तु संस्थितम् ॥

ईश्वर उवाच—

दशकोटिसहस्राणि आगच्छन्ति दिने दिने ।
धर्मक्रियाविनिर्मुक्ताः सत्यशौचविवर्जिताः ॥
[3]देवद्विजगुरून्नित्यं निन्दन्तो भक्तिवर्जिताः ।
मायामोहसमायुक्ता दम्भमोहसमन्विताः ॥

1. B. व्यपाश्रिताः
2. B. देवं
3. This line is missing in the Udaipur Ms. and is supplied by the Punjab and Bhonsle Mss.

शूद्रान्ननिरता विप्रा विह्वला रतिलालसाः।
कृत्तिवासेश्वरं प्राप्य ते सर्वे विगतज्वराः॥
संसारभयनिर्मुक्ताः सर्वपापविवर्जिताः।
सुखेन मोक्षमायान्ति यथा सुकृतिनस्तथा॥
दिव्यैर्विमानैरारूढाः किङ्किणीरवकान्वितैः।
देवानां भुवनं लभ्यं ते यान्ति परमं पदम्॥
जन्मान्तरसहस्रेण मोक्षो लभ्येत वा न वा।
एकेन जन्मना तत्र कृत्तिवासे तु लभ्यते॥
पूर्वजन्मकृतं पापं तस्य लिङ्गस्य दर्शनात्[1]।
[2]तत्र सिद्धेश्वरं नाम मुख्यलिङ्गं तु संस्थितम्॥
अन्तकेश्वरदेवस्य स्थितं चैवोत्तरेण तु।
आलयं सर्वसिद्धानां[3] तत्स्थानं परमं महत्॥
अव्ययं शाश्वतं दिव्यं विरजं ब्रह्मणालयम्।
शक्तिमूर्तिस्थितं शान्तं शिवं परमकारणम्॥
अव्यक्तं शाश्वतं सूक्ष्मं सूक्ष्मात् सूक्ष्मतरं महत्।

तथा—

ईश्वर उवाच—

एतद्दारुवनस्थानं[4] कलौ देवस्य गीयते।
परस्परं तु यज्ज्ञात्वं मोक्षमार्गप्रदायकम्॥
प्राप्यते द्विजशार्दूल कृत्तिवासे न संशयः।
कृते तु त्र्यम्बकं प्रोक्तं त्रेतायां कृत्तिवाससम्॥

1. P and B. तपसा च विमुञ्चति।
तत्क्षणात् तस्य ते पापं तस्य लिङ्गस्य दर्शनात्।
2. Six lines from दर्शनात् are omitted by B.
3. P. सिद्धीनां
4. P and B. वनं ज्ञानं

माहेश्वरं तु देवस्य द्वापरे नाम गीयते ।
हस्तिपालेश्वरं नाम कलौ सिद्धैस्तु गीयते ॥
दण्डिरूपधरेणैव देवदेवेन शम्भुना ।
द्विजेष्वनुग्रहश्चाऽत्र तत्र स्थाने कृतः पुरा ॥
युगे युगे तु तत्त्वज्ञा ब्राह्मणाः शान्तचेतसः ।
उपासते च मां नित्यं जपन्ति शतरुद्रियम् ॥
आदेहपतनाद्विप्रास्तस्मिन् क्षेत्र उपासकाः ।
जपन्ति रुद्राध्यायं ते स शिवः कृत्तिवाससम् ॥
तेषां देवः सदा तुष्टो दिव्यान् लोकान्[1] प्रयच्छति ।
ये ते जप्ता[2] मया रुद्राः शङ्कुकर्णालये पुरा ॥
तेऽविमुक्ते तु तिष्ठन्ति कृत्तिवासे न संशयः ।
द्वारं यत् सांख्ययोगानां सा[3] तेषां वसतिः स्मृता ॥

तथा—

श्यामास्तु पुरुषा रौद्रा वैद्युता हरिपिङ्गलाः ।
अशरीराः शरीरा ये ते च सृष्टा मया पुरा ॥
नीलकण्ठाः श्वेतमुखा बिम्बोष्ठाश्च कपर्दिनः ।
हरित्केशाः शृङ्गिणश्च लम्बोष्ठास्तिग्महेतयः ॥
[4]असंख्याः परिसंख्यातास्तथाऽन्ये च सहस्रशः ।
तेऽविमुक्ते तु तिष्ठन्ति कृत्तिवाससमीपतः ॥
रुद्राणां तु शिवो[5] ज्ञेयं कृत्तिवासेश्वरं परम् ।
तेन तैः प्रेरिता यान्ति दुष्प्रापमकृतात्मभिः ॥

1. P. कामान् for लोकान् B. सर्वान् कामान्
2. B. यष्टा
3. B and P. स स्मृतः for सा स्मृता
4. P. B. संख्याताः
5. P. B. शिरो

अशाश्वतमिदं ज्ञात्वा मानुष्यं बहुकिल्बिषम् ।
अविमुक्ते तु वस्तव्यं जप्तव्यं शतरुद्रियम् ॥
कृत्तिवासेश्वरो देवो द्रष्टव्यश्च पुनः पुनः ।
यदीच्छेत्तारकं ज्ञानं शाश्वतं चाऽमृतप्रदम् ॥
[1]एतत्सर्वं प्रकर्तव्यं यदीच्छेन्मामकं पदम् ।

तथा—

गजवक्त्रः स्वयंभूतस्तिष्ठत्यत्र विनायकः[2] ।
कूष्माण्डराजशम्भुश्च जयन्तश्च मदोत्कटः[3] ॥
सिंहव्याघ्रमुखाः केचिद्विकटाः कुब्जवामनाः ।
यत्र नन्दी महाकालः चित्रघण्टो महेश्वरः ॥
दृमिचण्डेश्वरश्चैव घण्टाकर्णो महाबलः[4] ।
एते चाऽन्ये च बहवो गणा [5]रुद्रेश्वराय वै ॥
रक्षन्ति सततं सर्वे अविमुक्तं हि मे गृहम् ।
अयनं तूत्तरं ज्ञेयं दृमिचण्डेश्वरं मम ॥
दक्षिणं शङ्कुकर्णं तु ओङ्कारं विषुवं मम ।
दशकोट्यस्तु तीर्थानां संविशन्त्यथ पर्वणि ।
रहस्यं विप्रमन्त्राणां गोपनीयं प्रयत्नतः ॥
यच्च पाशुपतं प्रोक्तं पदं सम्यङ्निषेवितम् ।
पूजनात्तदवाप्नोति षण्मासाभ्यन्तरेण तु ॥

1. P and B. एतत्सदैव कर्तव्यं
2. B. तिष्ठत्यग्रविनायकः
3. B. कटोत्कटः
4. B. महेश्वरः
5. B. रुद्रस्य ये स्मृताः

ममैव प्रीतिरतुला तस्मिन्नायतने सदा।
अन्ये च बहवस्तत्र सिद्धलिङ्गाश्च सुव्रते॥
सर्वेषामेव स्थानानां तत्स्थानं [1]तु ममाऽधिकम्।
ज्ञात्वा कलियुगं घोरमप्रकाश्यं कृतं मया॥
न सा गतिः प्राप्यते यज्ञदानै-
स्तीर्थाभिषेकैर्न तपोभिरुग्रैः।
अन्यैश्च धर्मैर्विविधैः शुभैर्वा
या कृत्तिवासे तु जितेन्द्रियैश्च॥

तथा—

दर्शनाद्देवदेवस्य ब्रह्महाऽपि प्रमुच्यते।
स्पर्शने पूजने चैव सर्वयज्ञफलं लभेत्॥
श्रद्धया परया देवं येऽर्चयन्ति सनातनम्।
फाल्गुनस्य चतुर्दश्यां कृष्णपक्षे समाहिताः॥
पुष्पैः फलैस्तथाऽन्यैश्च भक्ष्यैरुच्चावचैस्तथा।
क्षीरेण मधुना चैव तोयेन सह सर्पिषा॥
तर्पयन्ति परं लिङ्गमर्चयन्ति देवं[2] शुभम्।
हुडुङ्कारनमस्कारैः नृत्यगीतैस्तथैव च॥
मुखवाद्यैरनेकैश्च स्तोत्रमन्त्रैस्तथैव च।
उपोष्य रजनीमेकां भक्त्या परमया हरम्॥
ते यान्ति परमं स्थानं सदाशिवमनामयम्।
भूता हि चैत्रमासस्य अर्चयेत्परमेश्वरम्॥

1. B. मम चाधिकम्
2. B. परं

स वित्तेशपुरं प्राप्य क्रीडयेत् यक्षराडिव ।
वैशाखस्य चतुर्दश्यां योऽर्चयेत्प्रयतः शिवम् ॥
वैशाखं लोकमासाद्य तस्यैवाऽनुचरो भवेत् ।
ज्येष्ठे मासि चतुर्दश्यां योऽर्चयेच्छ्रद्धया हरम् ॥
सोऽग्निलोकमवाप्नोति यावदाचन्द्रतारकम् ।
चतुर्दश्यां शुचौ मासि योऽर्चयेत्तु सुरेश्वरम् ॥
सूर्यस्य लोके सुखुखी क्रीडते यावदीप्सितम् ।
श्रावणस्य चतुर्दश्यां कामलिङ्गं समर्चितम् ॥
स याति वारुणं लोकं क्रीडते चाऽप्सरैः सह ।
मासि भाद्रपदे शुक्लमर्चयित्वा तु शङ्करम् ॥
पुष्पैः फलैश्च विविधै रुद्रस्यैति सलोकताम् ।
पितृपक्षे चतुर्दश्यां पूजयित्वा महेश्वरम् ॥
प्राप्यते पितृलोकं तु क्रीडते पूजितस्तु तैः ।
प्रबोधमासे[1] देवेशमर्चयित्वा महेश्वरम् ॥
स चन्द्रलोकमाप्नोति क्रीडते यावदीप्सितम्[2] ।
बहुले मार्गशीर्षस्य अर्चयित्वा पिनाकिनम्[3] ॥
विष्णुलोकमवाप्नोति [क्रीडते][4]कालमक्षयम् ।
अर्चयित्वा तथा पुष्ये स्थाणुं तुष्टेन चेतसा ॥
प्राप्नोति नैर्ऋतं स्थानं तेन वै[5] सह मोदते ।
माघे समर्चयित्वा वै पुष्पमूलफलैः शुभैः ॥

1. B. प्रबोधमाने
2. B. कालमक्षयम्
3. Two lines omitted by B.
4. [ ] supplied by P.
5. B and P तेनैव

प्राप्नोति शिवलोकं तु त्यक्त्वा संसारसागरम्।
कृत्तिवासेश्वरं देवमर्चयेत्तु प्रयत्नतः ॥
अविमुक्ते च वस्तव्यं यदीच्छेन्मामकं पदम् ।
गायन्ति सिद्धाः किल गीतकानि
धन्याऽविमुक्ते तु नरा वसन्ति ।
स्वर्गापवर्गस्य पदस्य लिङ्गं
ये कृत्तिवासं शरणं प्रपन्नाः ॥

तथा—

ईश्वर उवाच—

अन्यदायतनं पुण्यं काशिपुर्यां वरानने ।
धन्वन्तरिः पुरा जातः काशिराजगृहे शुभे ॥
तेन भद्रे तथा काले अहमाराधितः शुभे।
भृङ्गीशेश्वरनामानं[1] लिङ्गं तत्र स्थितं मम ॥
पश्चान्मुखः स्थितश्चाऽहं कूपस्तु मम चाऽग्रतः।
तिष्ठन्त्योषधयस्तत्र सर्वा ह्यमृतसंभवाः ॥
क्षिप्तास्तस्मिन् पुरा काले वैद्यराजेन सुन्दरि।
तेन तत्प्रोच्यते स्थानं वैद्यनाथं महेश्वरि ॥
तस्मिन् कूपे तु ये देवि पानीयं पिबते नरः।
व्याधिभिः संप्रमुच्यन्ते[2] वैद्यनाथ[3]प्रभावतः ॥
कूपस्य चोत्तरे भागे हरिकेश्वरसंज्ञकम्[4]।
रोगैश्चाऽपि प्रमुच्यन्ते हरिकेश्वरदर्शनात् ॥

1. B and P. तुङ्गाशेश्वरनामानं
2. B and P. प्रमुच्यते
3. B and P. तुङ्गनायक
4. B and P. हरीशेश्वरसंज्ञितम्

तुङ्गेशस्य समीपे तु दक्षिणे वरवर्णिनि ।
शैवं तडागमाख्यातं[1] शिवेनाऽधिष्ठितं शुभम् ॥
पश्चिमे तु तटे रम्ये स्थितोऽहं तत्र सुव्रते[2] ।
पश्चिमाभिमुखो भद्रे तस्मिन् स्थाने व्यवस्थितः ॥
शिवेश्वर[3] इति ख्यातो भक्तानां वरदायकः ।
शिवेश्वराद्दक्षिणतो नाऽतिदूरे व्यवस्थितम् ॥
पश्चिमाभिमुखं लिङ्गं स्थापितं जमदग्निना ।
जमदग्निलिङ्गात्पश्चिमतो नाऽतिदूरे व्यवस्थितम् ॥
भैरवेश्वरविख्यातं सुरासुरनमस्कृतम् ।
तत्र दुर्गा स्थिता भद्रे ममाऽपि हि भयंकरा ॥
नृत्यमाना तु सा देवी लिङ्गस्यैव समीपतः ।
भैरवेशं तु तं दृष्ट्वा संसारे न पतेत्पुनः ॥
तस्यैव भैरवेशस्य कूपस्तिष्ठति चोत्तरे ।
तस्योपस्पर्शनं कृत्वा सर्वयज्ञफलं लभेत् ॥
कूपस्य पश्चिमे भागे लिङ्गं तिष्ठति भामिनि ।
शुकेश्वरमिति ख्यातं स्थापितं व्याससूनुना ॥
तं दृष्ट्वा मानवो देवि वैराग्यमपि विन्दति ।
तस्यैव चोत्तरे पार्श्वे तडागं यत्र तिष्ठति ॥
तत्र स्नात्वा वरारोहे कृतकृत्यो भवेन्नरः ।
नैर्ऋते तु दिशाभागे शुकेशस्य तु सुन्दरि ॥
स्थापितं सुखलिङ्गं तु व्यासेनाऽपि महर्षिणा ।
व्यासेश्वरं तु विख्यातमृषिसङ्घैस्तु वन्दितम् ॥

1. P. तदागमाख्यातं
2. B. सुन्दरि
3. P. शिवेश्वरेति विख्यातो

व्यासकुण्डे नरः स्नात्वा अर्चयित्वा सुरान् पितॄन् ।
अक्षयाँल्लभते लोकान् यत्र तत्राऽभिकाङ्क्षितान् ॥
व्यासतीर्थसमीपे तु पश्चिमेन यशस्विनि ।
घण्टाकर्णह्रदं नाम सर्वसौख्यप्रदायकम् ॥
स्नानं कृत्वा ह्रदे तस्मिन् व्यासस्यैव तु दर्शनात् ।
यत्र तत्र मृतो वाऽपि वाराणस्यां मृतो भवेत् ॥
तत्र देवि तनुं त्यक्त्वा लभेद्गाणेश्वरीं गतिम् ।
घण्टाकर्णसमीपे तु उत्तरेण यशस्विनि ॥
पुण्यमप्सरसां ख्यातं पञ्चचूडाविनिर्मितम् ।
पञ्चचूडाह्रदे स्नात्वा दृष्ट्वा चैव तमीश्वरम् ॥
स्वर्गलोकं नरो याति पञ्चचूडाप्रियः सदा ।
तस्य चोत्तरदेशे तु अशोकवनसंस्थितम् ॥
अशोकवनमध्यस्थं तत्र कुण्डं शुभोदकम् ।
तस्मिन् कुण्डे नरः स्नात्वा विशोकश्चैव जायते ॥
विशोकाच्चोत्तरे भागे नाम्ना मन्दाकिनी शुभा ।
स्वर्गलोके तु सा पुण्या किं पुनर्मानुषे शुभे ॥
यत्र वै देवदेवस्य सान्निध्यं देवि सर्वदा ।
लिङ्गं तत्र स्वयं भूतं क्षेत्रमध्ये तु सुन्दरि ॥

तथा—

ईश्वर उवाच—

मन्दाकिनीजले स्नात्वा दृष्ट्वा वै मध्यमेश्वरम् ।
एकविंशकुलोपेतो रुद्रलोके वसेच्चिरम् ॥

एतत्किल सदा प्राहुः पितरः सपितामहाः ।
योऽपि चाऽस्मत्कुले जातो मन्दाकिन्या जलोद्धतः[1] ॥
भोजयेच्च यतो विप्रान् यतीन् पाशुपतान् बुधः ।
स्नानं दानं तपो[2] होमः स्वाध्यायं पितृतर्पणम् ॥
पिण्डनिर्वापणं चैव सर्वं भवति चाऽक्षयम् ।
क्षेत्रस्य चाऽस्य संक्षेपान्मया ते कथितं स्फुटम्[3] ॥
दक्षिणं भूमिभागं तु मध्यमेशस्य यद्भवेत् ।
तत्र पूर्वामुखं लिङ्गं विश्वेदेवैः प्रतिष्ठितम् ॥
पश्चान्मुखं तु देवेशं[4] वीरभद्रप्रतिष्ठितम् ।
[5]पश्चान्मुखेन दृष्टेन वीरभद्रसलोकताम् ॥
तयोस्तु दक्षिणे देवि भद्रकालीह्रदं स्मृतम् ।
कुण्डस्य पश्चिमे तीरे शौनकेन प्रतिष्ठितम् ॥
मतङ्गेश्वरनामानं लिङ्गं तत्रैव तिष्ठति ।
पूर्वामुखं तु तल्लिङ्गं सर्वसिद्धिप्रदायकम् ।
मतङ्गेश्वरकोणे तु वायव्ये तु यशस्विनि ।
प्रतिष्ठितानि लिङ्गानि नरैस्तत्र महात्मभिः ॥
तस्यैव दक्षिणे भागे जयन्तेन प्रतिष्ठितम् ।
[6][देवराजस्य पुत्रेण आत्मनो जयमिच्छता ॥

1. P. जले प्लुतः
2. P. जपो
3. B. शुभम्
4. B. देवेशि
5. B. पूर्वामुखेन
6. P and B add [ ]

ब्रह्मतारेश्वरं चैवं तस्मिन् स्थाने सुरेश्वरि ।
पितृभिः याज्ञवल्क्येन तत्र लिङ्गं प्रतिष्ठितम् ॥]
तस्य दक्षिणदिग्भागे सिद्धिकूटः प्रकीर्तितः[1] ।
सिद्धाः पाशुपतास्तत्र मम लिङ्गार्चने रताः ॥
तेषां वै तत्र कूटोऽयं सिद्धकूटः स सिध्यते ।
तत्र ध्यानरताः केचिज्जपं कुर्वन्ति चाऽपरे ॥
स्वाध्यायमन्ये कुर्वन्ति तपः कुर्वन्ति चाऽपरे ।
[2]आकाशशयनं केचित्केचिद्भावं समाश्रिताः ॥
अधोमुखास्तथैवाऽन्ये धूमपेयास्तथाऽपरे ।
प्रदक्षिणान्ये कुर्वन्ति काष्ठमौनं तथाऽपरे ॥
कुर्वन्ति पुष्पाहरणं गडूकानां तथा परे ।
तैः सर्वैः स्थापितं लिङ्गमर्चापूजनतत्परैः[3] ॥
तेषां तत्र तदा भक्तिं ज्ञात्वा देवे हि सुव्रते ।
सान्निध्यं कृतवानस्मिंस्तदनुग्रहकाम्यया ॥
सिद्धेश्वरं तु विख्यातं सर्वपापहरं शुभम् ।
पूर्वामुखं तु तल्लिङ्गं सिद्धकूटे व्यवस्थितम् ॥
मानवानां हितार्थाय तत्र स्थाने स्थितो ह्यहम् ।
देवस्य पश्चिमे भागे वापी तिष्ठति सुन्दरि ॥
तत्र वापीजले स्नात्वा दृष्ट्वा सिद्धेश्वरं नरः ।
अस्मिन् क्षेत्रे तु निर्माल्यं पापं संक्रमते तु यत् ॥

1. B. प्रतिष्ठितः
2. P omits these two lines
3. P and B. तर्पणैः

तत् सर्वं विलयं याति सिद्धेश्वरस्य दर्शनात् ।

॥ इति श्रीलिङ्गपुराणे[1] वाराणसीमाहात्म्ये गुह्यायतन-
वर्णनं नाम दशमोऽध्यायः ॥

ईश्वर उवाच—

सिद्धकूटस्य पूर्वेण देवं पश्चान्मुखं स्थितम् ।
व्याघ्रेश्वरेति विख्यातं सर्वदेवैस्स्तुतं शुभे ॥
तेन दृष्टेन लभते उत्तमं पदमव्ययम् ।
व्याघ्रेश्वराद्दक्षिणे च स्वयंभूस्तत्र तिष्ठति ॥
दिव्यं लिङ्गं तु तत्रस्थं देवानामपि दुर्लभम् ।
रहस्यं सर्वदेवानां भूमिं भित्त्वा तु चोत्थितम् ॥
तेन लिङ्गेन दृष्टेन पूजितेन स्तुतेन च ।
कृतकृत्यो भवेद्देवि संसारे न पुनर्विशेत् ॥
पूर्वामुखं तु तल्लिङ्गं ज्येष्ठस्थानमिदं शुभम् ।
मानवानां हितार्थाय तत्र स्थाने स्थितो ह्यहम् ॥
अस्याऽग्रे देवदेवेशि मुखलिङ्गं च तिष्ठति ।
पश्चान्मुखं तु तं देवि पञ्चचूडा शुभेक्षणा ॥
तस्य दक्षिणपार्श्वे तु नाम्ना प्रहसितेश्वरम् ।
तं दृष्ट्वा लभते देवि आनन्दं ब्रह्मणः पदम् ॥
तस्योत्तरे तु देवेशि पुण्यं लिङ्गं त्वया कृतम् ।
निवासेति च विख्यातं सर्वेषामेव योगिनाम् ॥
तेन दृष्टेन देवेशि योगं विन्दति शाङ्करम् ।
चतुःसमुद्रविख्यातः कूपस्तिष्ठति सुन्दरि ॥

1. P omits लिङ्गपुराणे

चतुःसमुद्रस्नानेन यत्फलं लभते नरः ।
तत्फलं सकलं तस्य उदकस्पर्शनाच्छुभे ॥
तत्रैव त्वं महादेवि रममाणा मया सह ।
ये च त्वां पूजयिष्यन्ति भक्तियुक्ताश्च मानवाः ॥
न तेषां पुनरावृत्तिः कल्पकोटिशतैरपि ।

ईश्वर उवाच—

कूपस्य उत्तरे देवि व्याघ्रेशस्य तु दक्षिणे ।
तिष्ठते तत्र वै लिङ्गं पूर्वामुखं च सुन्दरि ॥
दण्डीश्वरमिति ख्यातं वरदं सर्वदेहिनाम् ।
तेन दृष्टेन लभ्येत ऐश्वरं पदमव्ययम् ॥
तस्योत्तरे तडागं च देवि सर्वत्र विश्रुतम् ।
सन्ध्याप्रणामकुपिता[1] यदा तस्मिन् सुरेश्वरि ॥
बहुरूपं समास्थाय देवदेवः स्वयं हरः ।
दण्डकश्च तदा क्षिप्तो देवाग्रे स प्रभाकरः ॥
तेन तत्र कृतं दिव्यं तडागं लोकविश्रुतम् ।
क्रोधेन प्रस्थिता देवि तुहिनाचलसंमुखम् ॥
तावदस्य तदग्रे वै तडागं महदद्भुतम् ।
तं दृष्ट्वा तु तदा देवि निवृत्ता पुनरेव वा[2] ॥
वेश्म प्रविश्य देवेशि स्थिता तत्रैव भामिनि ।
दण्डेन देवदेवस्य स्थितेन सुमहत्सरः ॥
दण्डखातमिति प्राहुर्यें पुराणविदो जनाः ।

1. P. B. सध्याप्रणामकुपिता (?)
2. P. B. सा for वा

तस्मात्स्नानं तु कर्तव्यं तत्रैव श्रेय इच्छया ॥
तत्र स्नाने कृते देवि कृतकृत्यो भवेन्नरः ।
दण्डखाते नरः स्नात्वा तर्पयित्वा स्वकान् पितॄन् ॥
नरकस्थास्तु ये देवि पितृलोके वसन्ति ते ।
पिशाचत्वं गता ये च नराः पापेन कर्मणा ॥
तेषां पिण्डप्रदानेन देहस्योद्धरणं स्मृतम् ।
दण्डखाते नरः स्नात्वा किं भूयः परिशोचति ॥
यस्य स्मरणमात्रेण पापसङ्घातपञ्जरम् ।
नश्यते शतधा देवि दण्डखातस्य दर्शनात् ॥
तस्य दण्डस्य माहात्म्यं पुण्यं शृणु महायशः ।
सूर्योपरागे देवेशि नरा आयान्ति सुव्रते ॥
कुरुक्षेत्रं महत्पुण्यं[1] सर्वदेवनमस्कृतम् ।
निवृत्ते ग्रहणे[2] देवि कुरुक्षेत्रात्परं पदम् ॥
दण्डखातं समायान्ति आत्मशुद्ध्यर्थकारणम् ।
दर्शनात्तस्य खातस्य कृतकृत्योऽभिजायते ॥
अन्यदायतनं तत्र मम देवि महेश्वरि ।
जैगीषव्येश्वरं नाम स्थापितं सुमहात्मना ॥
जैगीषव्यगुहा तस्मिन् देवदेवस्य सन्निधौ ।
त्रिकालमर्चयँल्लिङ्गं भक्त्या तद्भावितात्मना[3] ॥
एवमाराधितो देवि जैगीषव्येण धीमता ।
तस्य तुष्टश्चाऽहं देवि सर्वान् कामान् प्रदत्तवान् ।

1. P. B. कुरुक्षेत्रस्य माहात्म्यं
2. P. B. निवृत्तिग्रहणे
3. B omits this line

तस्मात्तु सुकृतं लिङ्गं पूजयिष्यन्ति ये नराः ॥
ज्ञानं तेषां ध्रुवं देवि अचिराज्जायते भुवि ।
त्रिरात्रं तत्र कृत्वा वै यो नरः पूजयिष्यति ॥
गुह्यं प्रविश्यते चैव ज्ञानयुक्तो भवेन्नरः ।
तस्य वै पश्चिमे भागे सिद्धकूपस्तु[1] दक्षिणे ॥
पूर्वामुखं तु तल्लिङ्गं देवलेन प्रतिष्ठितम् ।
तेन दृष्टेन देवेशि ज्ञानवान् जायते नरः ॥
तस्यैव च समीपस्थं शतकालप्रतिष्ठितम् ।
तस्य दक्षिणदिग्भागे नाऽतिदूरे तपस्विनि [2] ॥
मुखलिङ्गं [3]तु तद्भद्रे पश्चिमाभिमुखं शुभे ।
शातातपेश्वरं नाम स्थापितं च महर्षिणा ॥
तेन दृष्टेन लभते गतिमिष्टाश्च शाश्वतीम् ।
तस्य पश्चिमदिग्भागे महालिङ्गं[4] च तिष्ठति ॥
हेतुकेश्वरनामानं सर्वसिद्धिफलप्रदम् ।
तस्यैव दक्षिणे भागे मुखलिङ्गं च तिष्ठति ॥
कणादेश्वरनामानं पश्चिमाभिमुखं स्थितम् ।
सिद्धस्तत्र महाभागे कणादस्तु ऋषिः पुरा ॥
कूपस्तत्र समीपस्थः पुण्यदः सर्वदेहिनाम् ।
कणादेशाद्दक्षिणेन अन्यदायतनं शुभम् ॥
पश्चान्मुखन्तु भूतीशं सर्वपापप्रणाशनम् ।
तस्यैव पश्चिमे भागे लिङ्गं पश्चान्मुखं स्थितम् ॥

1. P. B. कूपतु
2. P. B. यशस्विनि B. व्यवस्थितः
3. P. B. स्थितं भद्रे
4. P. महल्लिङ्गं

चतुर्मुखं तु तल्लिङ्गमाषाढं नाम विश्रुतम् ।
अन्यानि तत्र लिङ्गानि स्थापितानि महान्ति च ॥
तेषां पूर्वेण लिङ्गं तु दैत्येन स्थापितं पुरा ।
तेन दृष्टेन देवेशि पुत्रवान् जायते नरः ॥
भारभूतेश्वरं देवं तत्र[1] दक्षिणतः स्थितम् ।
पश्चान्मुखं तु तल्लिङ्गं भारभूतेश्वरं प्रिये ॥
व्यासेश्वरस्य पूर्वेण लिङ्गं पश्चान्मुखं स्थितम् ।
पराशरेण मुनिना स्थापितं मम भक्तितः[2] ॥
पश्चान्मुखं तु तद्देवि मुखलिङ्गं च तिष्ठति ।
अत्रिणा स्थापितं भद्रे मम भक्तिपरेण च ॥
पश्चान्मुखं तु तल्लिङ्गं सर्वशास्त्रप्रदायकम् ।
व्यासेश्वरस्य पूर्वेण द्वौ लिङ्गौ तत्र सुव्रते ॥
स्थापितौ देवदेवेशि शङ्खेन लिखितेन च ।
तौ दृष्ट्वा मानवो भद्रे ऋषिलोकमवाप्नुयात् ॥
अन्यच्च देवदेवस्य स्थानं गुह्यं यशस्विनि ।
लिङ्गं विश्वेश्वरं नाम सर्वदेवैस्तु वन्दितम् ॥
तेन दृष्टेन लभ्येत व्रतात्पाशुपतात्फलम् ।
पूर्वोत्तरदिशाभागे तस्य देवस्य सुन्दरि ॥
अवधूतं महत्तीर्थं सर्वपापापनुत्तमम् ।
तस्य पूर्वेण सँल्लग्नं नाम्ना पशुपतीश्वरम्[3] ॥

1. P. दैवं तस्य
2. P. B. मुनिसत्तम (?)
3. P. B. पाशुपतीश्वरं

तस्य दर्शनमात्रेण पशुयोनिं न गच्छति ।
चतुर्मुखं तु तल्लिङ्गं पश्चिमाभिमुखं स्थितम् ॥
तस्य दक्षिणदिग्भागे लिङ्गं पञ्चमुखं स्थितम् ।
ऋषिणा स्थापितं भद्रे गोभिलेन महात्मना ॥
तं दृष्ट्वा मानवो देवि ऋषिलोकं स गच्छति ।
तस्यैव पश्चिमे देवि लिङ्गं पश्चान्मुखं स्थितम् ॥
विद्याधराधिपतिना कृतं जीमूतवाहिना ।

॥ इति श्रीलिङ्गपुराणे गुह्यायतनवर्णनं नामैकादशोऽध्यायः ॥

ईश्वर उवाच—

अन्यदायतनं देवि वाराणस्यां मम प्रिये ।
गभस्तीश्वरनामानं लिङ्गं पश्चान्मुखं स्थितम् ॥
सूर्येण स्थापितं भद्रे मम भक्तिपरेण वै ।
तस्मिन्ममापि सान्निध्यं नित्यमेव यशस्विनि ॥
ऐशानीं मूर्तिमास्थाय तत्र स्थाने स्थितो ह्यहम् ।
तं दृष्ट्वा मानवो देवि ऐशानं लोकमाप्नुयात् ॥
तस्य दक्षिणपार्श्वे तु दधिकर्णह्रदं स्थितम् ।
उत्तरे कूपमेवं तु तस्य नामस्य सुन्दरि ॥
दधिकर्णेश्वरं देवं मुखलिङ्गं च तिष्ठति ।
पूर्वामुखं तु देवेशि गभस्तीशस्य चोत्तरे ॥
दक्षिणेन गभस्तीशाद्वारुणस्यां तु सुव्रते ।
मानवानां[1] हितार्थाय त्वं च तत्र व्यवस्थिता ॥

1. P. B. मनुष्याणां

आराधयन्ति देवि त्वामुत्तराभिमुखीं स्थिताम्।
ये च त्वा पूजयिष्यन्ति तस्मिन् स्थाने स्थितो ह्यहम्॥
तेषां त्वं विविधाँल्लोकान् संप्रदास्यसि मोदते।
जागरं ये प्रकुर्वन्ति तवाऽग्रे दीपधारिणः॥
तेषां त्वमक्षयाँल्लोकान् वितरिष्यसि भामिनि[1]।
आलयं ये प्रकुर्वन्ति तवाऽर्थे वरवर्णिनि[2]॥
तेषां त्वमक्षयाँल्लोकान् प्रयच्छसि न संशयम्।
आलयं ये प्रकुर्वन्ति भूमिं सम्मार्जयन्ति च॥
तेषामष्टसहस्रस्य सुवर्णस्य फलं लभेत्।
त्वामुद्दिश्य तु यो देवि ब्राह्मणान् ब्राह्मणीश्च ह॥
भोजयिष्यति यो देवि तस्य पुण्यफलं शृणु।
तव लोके वसेत्कल्पमिहैवाऽऽगच्छते पुनः॥
नरो वा यदि वा नारी सर्वभोगसमन्वितौ।
धनधान्यसमायुक्तौ जायेते च महाकुले॥
सुभगौ दर्शनीयौ च रूपयौवनदर्पितौ।
भवेतामीदृशौ देवि सर्वसौख्यस्य भाजने॥
मानुषं दुर्लभं प्राप्य विद्युत्संपातचञ्चलम्।
येन दृष्टाऽसि सुश्रोणि तस्य जन्मभयं कुतः॥
मायापुर्यां तु ललितां दृष्ट्वा यल्लभते फलम्।
तत्फलं तस्य देवेशि यस्त्वां तत्र निरीक्षयेत्॥
पृथ्वीं प्रदक्षिणं कृत्वा यत्फलं लभते नरः।
तत्फलं ललितायां च वाराणस्यां न संशयः॥

1. B omits this line
2. P omits this line and the next

तेन ते नाम विख्यातं तथा मुखनिरीक्षिणी[1]।
मुखप्रेक्षणिकां दृष्ट्वा सौभाग्यं चोत्तमं लभेत् ॥
माघे मासि चतुर्थ्यां तु तस्मिन्काल उपोषितः।
अर्चयित्वा तु यो देवि जागरं तत्र कारयेत् ॥
तस्यर्द्धिमत् कुलं देवि त्रैलोक्ये याति दुर्लभम्।
मुखप्रेक्षा चोत्तरतो द्वौ लिङ्गौ तत्र विश्रुतौ[2] ॥
पश्चान्मुखौ तु तौ देवि वृत्रत्वाष्ट्रेश्वरावुभौ।
काञ्चनीं पृथिवीं दत्त्वा यत्पुण्यं लभते नरः ॥
सुवर्णस्य च यत्पुण्यं लिङ्गयोर्दर्शनेन तत्।
त्रिरात्रं यः प्रकुरुते तत्रैव वरवर्णिनि ॥
गौरीलोकोऽक्षयस्तस्य पुनरावृत्तिदुर्लभः।
तस्माद्यत्नः सदा कार्यस्सर्वदर्शनकाङ्क्षया ॥
ललितायाश्चोत्तरेण [3]चर्चिकाऽधिष्ठिता शुभा।
मानवानां हितार्थाय वरदा सर्वदेहिनाम् ॥
चर्चिकायास्तथैवाऽग्रे तिष्ठते लिङ्गमुत्तमम्।
पूर्वामुखं तु तद्देवि[4] रेवन्तेन प्रतिष्ठितम् ॥
तस्याऽग्रतो वरारोहे लिङ्गं पञ्चनदीश्वरम्।
पश्चान्मुखं तु तद्देवि सर्वस्नानफलप्रदम् ॥
ललितायाश्च संलग्नं पूर्वे कूपस्तु तिष्ठति।
तस्मिन् कूपे जलं स्पृष्ट्वा अतिरात्रफलं लभेत् ॥
ततो दक्षिणतो देवि तीर्थं पञ्चनदं स्मृतम्।
नरः पञ्चनदे स्नात्वा दृष्ट्वा लिङ्गं गभस्तिनः ॥

1. P. निरीक्षणम्
2. P. सुव्रते B. सुन्दरि
3. B. विविधाष्ठिता
4. B. तल्लिङ्गं रैवतेन [one of the fourteen Manus]

अनन्तं फलमाप्नोति यत्र तत्राऽभिजायते ।
उपमन्युश्च सुश्रोणि लिङ्गं स्थापितवांस्तथा ॥
मुखानि[1] तस्य तिष्ठन्ति तस्मिँल्लिङ्गे यशस्विनि ।
तच्च पश्चान्मुखं देवि ललितादक्षिणेन तु ॥
तेन दृष्टेन देवेशि न पुनर्जन्मभाग्भवेत् ।
तस्यैव तु समीपे तु पश्चिमे वरवर्णिनि ॥
अन्यल्लिङ्गं तु सुश्रोणि व्याघ्रपादप्रतिष्ठितम् ।
तस्य सन्दर्शनाद्देवि[2] सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥
गभस्तीशाग्रतो देवि विश्वकर्मप्रतिष्ठितम् ।
अन्यानि तत्र लिङ्गानि स्थापितानि महात्मभिः ॥
गभस्तीशस्य लिङ्गस्य नैर्ऋते वरवर्णिनि ।
शशाङ्केश्वरनामानं लिङ्गं पूर्वामुखं स्थितम् ॥
गन्धर्वनगरं गत्वा राज्ञा चित्ररथेन हि ।
तेन दृष्टेन देवेशि ईप्सितं फलमाप्नुयात् ॥
चित्रेश्वरात् पश्चिमतो लिङ्गं पश्चान्मुखं[3] स्थितम् ।
जैमिनिस्थापितं पूर्वं महापातकनाशनम्[4] ॥
अग्रे तु जैमिनीशस्य कृतं लिङ्गं सुमन्तुना ।
अन्यैश्च ऋषिभिस्तत्र लिङ्गानि सुबहूनि च ॥
तेषां तु दक्षिणे भागे लिङ्गं पश्चान्मुखस्थितम् ।
बुधेश्वरं तथा कोणे सर्वसौख्यप्रदायकम् ॥

1. U reads सुखाति
2. P. सन्दर्शनादेव
3. P and B पूर्वामुखं
4. P and B omit this line and the next four.

बुधेश्वारात्तु कोणेन वायव्ये नातिदूरतः ।
रावणेश्वरनामानं[1] स्थापितं राक्षसेन तु ॥
[1]रावणेश्वरपूर्वे तु लिङ्गं देवि चतुर्मुखम् ।
तेन दृष्टेन देवेशि यातुधानैर्न हन्यते ॥
रावणेशाद्दक्षिणतो लिङ्गं पूर्वामुखं स्थितम् ।
वराहेश्वरनामानं सर्वपातकनाशनम् ॥
वराहेशाद्दक्षिणतो लिङ्गं पूर्वामुखं स्थितम् ।
तस्यैवाऽऽराधनाद्देवि षण्मासाद्योगमाप्नुयात् ॥
तस्य दक्षिणदिग्भागे लिङ्गं वै दक्षिणामुखम् ।
गालवेश्वरनामानं गुरुभक्तिप्रदायकम् ॥
गालवेश्वरदेवस्य लिङ्गं पश्चान्मुखं स्थितम् ।
अयोगसिद्धिनामानं सर्वसिद्धिप्रदायकम् ॥
तस्यैव दक्षिणे देवि नाम्ना वातेश्वरं शुभम्[2] ।
तस्यैव चाऽग्रतो देवि मुखलिङ्गं च तिष्ठति ॥
सोमेश्वरेति विख्यातं लिङ्गं पश्चान्मुखं स्थितम् ।
तं दृष्ट्वा देवदेवेशं सर्वव्याधिक्षयो भवेत् ।
तस्यैव नैर्ऋते भागे लिङ्गं पूर्वामुखं[3] स्थितम् ॥
अङ्गारेश्वरनामानं सर्वसिद्धैर्नमस्कृतम् ।
पूर्वेण तस्य देवस्य लिङ्गमन्यच्च तिष्ठति ॥
कुक्कुटेश्वरनामानं गतिसौख्यप्रदायकम् ।
तस्यैव चोत्तरे देवि पाण्डवैः सुमहात्मभिः ॥

1. B. वारणेश्वरनामानम् ।
2. B omits this line
3. B. पश्चान्मुखं

पञ्च लिङ्गानि पुण्यानि पश्चिमाभिमुखानि तु ।
तेषामेते तु देवेशि लिङ्गं पश्चान्मुखं स्थितम् ॥
संवर्तेश्वरनामानं स्थापितं यन्महर्षिणा ।
ममैवाऽत्यन्तसान्निध्यं तस्मिँल्लिङ्गे सुरेश्वरि ॥
तल्लिङ्गमर्चयेद्यो वै तस्य सिद्धिः करे स्थिता ।
संवर्तेशात् पश्चिमतो लिङ्गं पूर्वामुखं[1] स्थितम् ॥
श्वेतेश्वरं तु विख्यातं श्वेतेन स्थापितं पुरा ।
तेन दृष्टेन लिङ्गेन गाणपत्यं लभेद्ध्रुवम् ॥
पश्चिमे तस्य दिग्भागे कलशेश्वरसंज्ञितम् ।
कलशादुत्थितं लिङ्गं कालस्य भयदायकम् ॥

सूर्य उवाच—

कथं कालस्य भयदं कलशादुत्थितः कथम् ।
एतदेव समाचक्ष्व यदाऽनुग्रहवान् मयि ॥

विष्णुरुवाच—

तस्यैव देवदेवस्य प्रभावं शृणु भास्कर ।
श्वेतो नाम महातेजा ऋषिः परमधार्मिकः ॥
पूजयामास सततं लिङ्गं त्रिपुरघातिनः ।
तस्य पूजाप्रसक्तस्य कदाचित्कालपर्यये ॥
आजगाम[2] तमुद्देशं कालः परमदारुणः ।
रक्तान्तनयनो घोरः [3]सर्पयष्टिकरो महान् ॥

1. B. पश्चान्मुखं
2. B. आजगाममनुद्देशं
3. P and B सार्पियष्टिकरो

दंष्ट्राकरालो विकृतो भिन्नाञ्जनसमप्रभः[1]।
रक्तवासा महाकायः सर्वाभरणभूषितः ॥
पाशहस्तस्तदाऽभ्येत्य श्वेते पाशमवासृजत्।
कण्ठार्पितेन पाशेन श्वेतः कालमथाऽब्रवीत् ॥
क्षणमात्रं प्रतीक्षस्व मम त्रिभुवनान्तक ।
निवर्तयाम्यहं यावत् पूजनं मन्मथद्विषः ॥
तमब्रवीत्तदा कालः प्रहसन् वै सुरेश्वर ।
न श्रुतं तत्त्वया मन्ये वृद्धानां ज्ञातजन्मनाम्[2] ॥
श्वःकार्यमद्य कुर्वीत पूर्वाह्णे चाऽपराह्णिकम् ।
न हि प्रतीक्षते मृत्युः कृतं वाऽस्य न वा कृतम् ॥
गर्भे वाऽप्यथवा बाल्ये वार्द्धके यौवने तथा[3] ।
आयुष्ये कर्मणि क्षीणे लोकोऽयं लीयते मया ॥
नौषधानि न मन्त्राश्च न होमा न पुनर्जयः ।
त्रायन्ते मृत्युनोपेतं जरया वाऽपि मानवाः ॥
बहूनीन्द्रसहस्राणि पितामहशतानि च ।
मयाऽतीतानि कर्तव्यो नाऽत्र मन्युस्त्वयाऽनघ ॥
विधत्स्व पूजनं चाऽस्य महादेवस्य शूलिनः ।
देहन्यासो बहुविधो मया वै श्वेत कारितः ॥
स्वयं प्रभुर्न चैवाऽहं कर्मायत्तगतिर्मम ।
कर्मणा हि तथा नाशो नाऽस्ति भूतस्य कस्यचित् ॥
कर्ममार्गानुसारेण धात्राऽहं संप्रयोजितः ।

1. B. भिन्नाञ्जनचयप्रभः
2. P and B तात जल्पताम्
3. B. यौवनेऽथवा

नयामि सर्वमाक्रम्य नीयमानस्त्रिलोचने[1] ॥
एवमुक्तस्तु कालेन नीयमानस्त्रिलोचनम् ।
जगाम सर्वभावेन शरणं भक्तवत्सलम् ॥
श्वेते तु शरणं प्राप्ते लिङ्गं सत्रिपुरान्तकम् ।
चिन्तयामास कालस्य वधोपायं सुरेश्वरः ॥
कलशं यत् स्थितं तस्य उदकेन प्रपूरितम् ।
तं भित्त्वा तु समुत्तस्थौ क्रौधविस्फारितेक्षणः ॥
तृतीयलोचनज्वालाप्रकाशितजगत्त्रयः ।
दृष्टमात्रस्तदा तस्य कालो वीक्षणतेजसा ॥
सहसा भस्मभूतः[2] स सर्वभूतनिबर्हणः ।
श्वेतस्य गत्वा सामीप्यं गणेशत्वं तथैव च ॥
कृत्वा विनिग्रहं कालं तत्रैवाऽन्तरधीयत ।
ततः प्रभृति देवेशि कालः [3]सङ्कलयेत् प्रजाः ॥
न कश्चित् पश्यते लोके विदेहत्वाज्जगत्त्रये ।
तस्मात्तत्र स्वयंभूतो देवदेवः सुरारिहा ॥
श्वेतस्य कलशं भित्त्वा कलशेश्वरमुच्यते ।
तस्मात्तत्र स्थितं देवं यो निरीक्षति मानवः ॥
जन्ममृत्युजराव्याधिर्नश्यते तस्य भामिनि ।
यत्र श्वेतकृतं लिङ्गं भक्त्या योऽर्चयते नरः ॥
जन्ममृत्युभयं भित्त्वा संसारं न विशेत्पुनः ।

॥ इति श्रीलिङ्गपुराणे वाराणसीमाहात्म्ये गुह्यायतनवर्णने द्वादशोऽध्यायः ॥

1. B. त्रिलोचनः
2. B. भस्मसाद्भूतः
3. B. सङ्कालयत्

ईश्वर उवाच—

उत्तरे तस्य देवस्य चित्रगुप्तेश्वरं स्थितम् ।
पश्चिमाभिमुखं देवं वाराणस्यां सुरेश्वरि ॥
चित्रगुप्तं न पश्येत योऽत्र द्रक्ष्यति मानवः ।
पश्चिमे चित्रगुप्तस्य अन्यल्लिङ्गं स्थितं शुभे ॥
छायया स्थापितं लिङ्गं तं दृष्ट्वा नाऽऽतपं भवेत् ।
विनायकश्च तत्रैव पश्चिमेन यशस्विनि ॥
तस्य दर्शनमात्रेण विघ्नैर्नैवाऽभिभूयते ।
कुण्डं तस्य तु पूर्वेण लिङ्गं पश्चान्मुखं स्थितम् ॥
मुखलिङ्गं तु तद्देवि विरूपाक्षं स्वयं प्रिये ।
दक्षिणेन तु तस्यैव कूपस्तिष्ठति भामिनि ॥
दर्शनात्तस्य कूपस्य यमद्वारं न पश्यति ।
कूपं चाऽपि स्थितं तत्र उपस्पर्शनपुण्यदम् ॥
अन्यानि तत्र लिङ्गानि सुरैः संस्थापितानि च ।
दक्षिणे कलशेशस्य लिङ्गं पश्चान्मुखं स्थितम् ॥
गुहेश्वरेति नामानं सर्वपुण्यफलप्रदम् ।
तस्यैव दक्षिणे पार्श्वे द्वावेतौ तत्र संस्थितौ[1] ॥
उत्तमेश्वरनामानं वामदेवमतः परम् ।
तस्यैव पश्चिमे देवि लिङ्गं पश्चान्मुखं स्थितम् ॥
कम्बलाश्वतराक्षं तु गन्धर्वपददायकम् ।
अपरं तस्य देवस्य लिङ्गं पश्चान्मुखं स्थितम् ॥
नलकूबरेश्वरं नाम सर्वसिद्धिप्रदायकम् ।

गुहेश्वर

1. B omits this line and the next

108-14

तस्यैव दक्षिणे देवि मणिकर्णी[1] च विश्रुता ॥
तस्य चाऽग्रे महत्तीर्थं सर्वपातकनाशनम् ।
मणिकर्णीश्वरं देवं कुण्डमध्ये च तिष्ठति ॥
अनेनैव तु देहेन सिध्यते तस्य दर्शनात् ।
तस्य चोत्तरदिग्भागे लिङ्गं पश्चान्मुखं स्थितम् ॥
परिमेश्वरनामानं पूजनादजरो भवेत् ।
तस्यैव च समीपस्थं लिङ्गं पश्चान्मुखं स्थितम् ॥
धर्मराजेन सुश्रोणि स्थापितं पापनाशनम् ।
तस्यैव पश्चिमे देवि लिङ्गमन्यच्चतुर्मुखम् ॥
निर्जरेश्वरनामानं व्याधीनां नाशनं परम् ।
तस्य नैर्ऋतकोणे तु लिङ्गं पूर्वामुखं स्थितम् ॥
पितामहाश्चाऽतिकायाः स्नाता ये शुभकर्मिणः ।
पिण्डं दत्त्वा तथोक्तं च दृष्ट्वा देवं नदीश्वरम् ॥
ब्रह्मलोकात्तु ते पुण्या न च्यवन्ति कदाचन ।
दक्षिणे तस्य देवस्य लिङ्गमन्यच्च तिष्ठति ॥
वारुणेश्वरनामानं स्थापितं वरुणेन हि ।
तस्य दक्षिणपार्श्वे तु लिङ्गं पश्चान्मुखं स्थितम् ॥
बाणेन दैत्यराजेन स्थापितं मम भक्तितः ।
तस्यैव दक्षिणे देवि लिङ्गं पश्चान्मुखं स्थितम् ॥
कूष्माण्डेश्वरनामानं सर्वधर्मफलप्रदम् ।
तस्यैव पूर्वतो देवि राक्षसेन प्रतिष्ठितम् ॥
तस्य दक्षिणपार्श्वे तु गङ्गया स्थापितेन तु ।

1. P. and B माणिकन्या

गङ्गेश्वरेति नामानं सुरलोकप्रदायकम् ॥
तस्योत्तरेण देवेशि निम्नगाभिस्ततः शुभे ।
लिङ्गानि स्थापितानीह गङ्गातीरे यशस्विनि ॥
वैवस्वतेश्वरं नाम दृष्ट्वा मृत्युभयापहम् ।
वैवस्वतात्पश्चिमे तु लिङ्गं पश्चान्मुखं स्थितम् ॥
आदित्यैः स्थापितं भद्रे आत्मनः श्रेयसोऽर्थिभिः ।
तस्यैव चाऽग्रतो भद्रे लिङ्गं पश्चान्मुखं स्थितम् ॥
वज्रेश्वरेति नामाख्यं सर्वपातकनाशनम् ।
तस्यैव चाऽग्रतो भद्रे लिङ्गं पश्चान्मुखं स्थितम् ॥
कनकेश्वरनामानं गुह्यं[1] देवि सनातनम् ।
छायेव दृश्यते लिङ्गे स्थाप्यमाने यशस्विनि ॥
छायां च पश्यते यो वै न स पापेन लिप्यते ।
तस्यैव चाऽग्रतो देवि लिङ्गं पूर्वामुखं स्थितम् ॥
तारकेश्वरनामानं सर्वपापहरं शुभम् ।
पूजनाच्चाऽस्य लिङ्गस्य ज्ञानावाप्तिर्भवेन्नृणाम् ॥
अपरं तत्र देवेशि कनकेश्वरसंज्ञितम् ।
पूजनात्स्वयमेवाऽत्र हिरण्यं संप्रयच्छति ॥
कनकेश्वरस्योत्तरेण नाम्ना [2]च मनुजेश्वरम् ।
मुखलिङ्गं पश्चिमतः सर्वपापप्रणाशनम् ॥
तस्यैव चाऽग्रतो देवि लिङ्गं पूर्वामुखं स्थितम् ।
इन्द्रेण स्थापितं देवि मम भक्त्या प्रतिष्ठितम् ॥

1. P. गुप्तं
2. P. दमवतेश्वरम्

तस्य दर्शनमात्रेण देवि ज्ञानं प्रवर्तते ।
तस्यैव दक्षिणे देवि रम्भया संप्रतिष्ठितम् ॥
मुखलिङ्गं च तं देवि दक्षिणाभिमुखं स्थितम् ।
इन्द्रेश्वरस्योत्तरेण लिङ्गं पश्चान्मुखं स्थितम् ॥
शच्या च स्थापितं भद्रे देवराजस्य भार्यया ।
तस्योत्तरदिशाभागे लोकपालैः प्रतिष्ठितम् ॥
अन्यानि तत्र लिङ्गानि देवासुरमरुद्गणैः ।
यक्षैर्नागैश्च गन्धर्वैः किन्नराप्सरसां गणैः ॥
लोकपालैः सुरैश्चैव लिङ्गानि स्थापितानि तु ।
तस्यैव दक्षिणे लिङ्गं महापातकनाशनम् ॥
पूर्वामुखं तु तं भद्रे फाल्गुनेन प्रतिष्ठितम् ।
तस्य दक्षिणदिग्भागे महापाशुपतेश्वरम् ॥
तेन दृष्टेन देवेशि सर्वज्ञानस्य भाजनम् ।
तस्यैव पश्चिमे देवि समुद्रेण प्रतिष्ठितम् ॥
तस्यैव दक्षिणे पार्श्वे [1]ईशानं लोकविश्रुतम् ।
आत्मानमुद्धरेद्देवि लिङ्गं पश्चान्मुखं स्थितम् ॥
तस्याऽपि देवि पूर्वेण वाराणस्यां तु लाङ्गलिः ।
मोक्षप्रदं तु तल्लिङ्गं सर्वैश्वर्यमयं[2] शुभम् ॥
ज्ञात्वा कलियुगं घोरं हाहाभूतमचेतनम् ।
ब्राह्मणानां हितार्थाय तस्मिन् देशे स्थितो ह्यहम् ॥
दिव्या हि सा परा मूर्तिर्दिव्यज्ञानं हि तत् स्मृतम् ।
अनुग्रहाय विप्राणां योजयिष्ये व्रतेन तु ॥

1. P. ऐशानं
2. P. सर्वाश्चर्यमयं

ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थो यतिस्तथा ।
एतेषां हि विभेदस्तु भिन्नाश्चैव पृथक् पृथक् ॥
ज्ञानेन रहिताः सर्वे पुनरावर्तकाः स्मृताः ।
ब्राह्मणानां हितार्थाय ज्ञानं चैव प्रकाशितम् ॥
वेदाः सर्वे समादाय षडङ्गाः सपदक्रमाः ।
सर्वाणि योगशास्त्राणि दध्ना चैव घृतेन च ॥
तथा वेदे महाभागे व्रतं पाशुपतं प्रिये ।
षण्मासैस्तु महाभागे योगैश्वर्यं प्रवर्तते ॥
[1]यस्य यस्य प्रभावोऽस्ति योगस्यैव व्रतस्य च ।
[2]योगज्ञेषु हि तिष्ठेत [3]धर्मं सुखं हि तेषु च ॥
ब्राह्मणानां समो धर्मो दमो वाऽथ यशस्विनि ।
अहिंसा चैव सत्यं च विद्याभिगम एव च ॥
मैत्रो वै ब्राह्मणो नित्यं गतिं प्राप्नोति चोत्तमाम् ।
भस्मशायी तु तिष्ठेत अन्तस्सवनकृत्तथा ॥
लिङ्गनिर्माल्यधारी च यतिस्स्वायतने वसेत् ।
जपगीतहुडुङ्कारस्तुतिकृत्यपरः सदा ॥
भावनाद्देवदेवस्य दक्षिणां [4]मूर्तिमास्थितः ।
[5]अकस्मात्तत्र मूत्रं तु पुरीषं वा न संक्षिपेत् ॥
स्त्रीशूद्रौ नाऽभिभाषेत शूद्रान्नं वर्जयेत् सदा ।
शूद्रान्नरसपुष्टस्य निष्कृतिस्तस्य कीदृशी ॥

1. B. कश्यपस्य
2. P. B. यो यज्ञेषु
3. B. धर्मस्य च हितेषु च
4. B. मतिमाश्रिता
5. आवसं मूत्रमूत्रन्तु

अमृतं ब्राह्मणस्याऽन्नं क्षत्रियान्नं पयः स्मृतम् ।
वैश्यान्नमन्नमित्याहुः शूद्रान्नं रुधिरं स्मृतम् ॥
तस्माद्वर्जेत तद्देवि यदीच्छेन्मामकं पदम् ।
श्मशानवासी धर्मात्मा यथा लब्धेन वर्तते ॥
लभेत रुद्रसायुज्यं सदा रुद्रमनुस्मरन् ।
षण्मासाल्लभते [1]ज्ञानमस्मिन् क्षेत्रे विशेषतः ॥
नित्यं पूजयते देवं ध्रुवं मोक्षं न संशयः ।
रागद्वेषविनिर्मुक्ताः सिद्धायतनपूजकाः ॥
तेषां मोक्षो मयाऽऽख्यातस्तत्र यैर्मानुषैः कृताः ।
द्वाविंशे परिवर्ते तु वाराणस्यां महाव्रते ॥
नाम्ना तु नकुलीशेति तस्मिन् स्थाने स्थितो ह्यहम् ।
द्रक्ष्यन्ति मां कलौ तस्मिन्नवकीर्णे दिवौकसः ॥
अत्र स्थानेऽपि देवेशि मम पुत्रा दिवौकसः[2] ।
वक्रानिर्मधुपिङ्गश्च श्वेतकेतुस्तथाऽपरः ॥
अस्मिन् माहेश्वरं योगं प्राप्य योगगतिं पराम् ।
नकुलीशाख्यदेवस्य लिङ्गं पूर्वामुखं स्थितम् ॥
चतुर्भिः पुरुषैर्युक्तं तल्लिङ्गं तच्च संस्थितम् ।
तद्दृष्ट्वा मानवो देवि रुद्रस्यैव सलोकताम् ॥
नकुलीशेश्वरं देवं कपिलेश्वरमेव च ।
पञ्चायतनमेतत्तु यत्तु पूर्वमुदाहृतम् ॥

1. B. लभतेशानम्
2. P. महायशाः B. महौजसः

रहस्यं परमं वेदं[1] मम व्रतनिषेवणम् ।
तेषां न कथनीयोऽहं ये मद्भक्तिविवर्जिताः ॥
शक्रः पाशुपते चोक्तं पदे सम्यङ्निषेवितम् ।
तत् पदं विन्दते देवि दृष्टैरेव न संशयः ॥
प्रीतिमान् सततं देवि एभिर्दृष्टैश्च जायते ।
अविमुक्तं महाक्षेत्रं सिद्धसङ्घनिषेवितम् ॥
अत्र पूजयते देवि ध्रुवं मोक्षो न संशयः ।
सिद्धिकामास्तथा सिद्धिं यास्यन्ति द्विजसत्तमाः ॥
इह दत्तं सदाऽक्षय्यं[2] भविष्यति महात्मनाम् ।
द्विजानां धर्मनित्यानां मम व्रतनिषेविणाम् ॥
एकाहमुपवासं यः करिष्यति यशस्विनि[3] ।
फलं वर्षशतस्येह लभते मत्परायणः ॥

॥ इति श्रीलिङ्गपुराणे वाराणसीमाहात्म्ये गुह्यायतन-
वर्णनं नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥

ईश्वर उवाच—

अन्यदायतनं वक्ष्ये वाराणस्यां सुरेश्वरि ।
यत्र वै देवदेवस्य रुचिरं स्थानमीप्सितम् ॥
नीयमानं पुरा देवि तल्लिङ्गं शशिमौलिनः ।
राक्षसैरन्तरिक्षस्थैर्व्रजमानं सुसत्वरम्[4] ॥
अस्मिन् देशे यदाऽऽयातास्तदा देवेन चिन्तितम् ।
अविमुक्ते न मोक्षस्तु कथं मे संभविष्यति ॥

1. P. देवि
2. P. सदा ज्यायां B. सदा यायात्
3. P. मनस्विनः
4. P. समन्ततः

इममर्थं तु देवेशो यावच्चिन्तयते प्रभुः ।
तावत् कुक्कुटशब्दस्तु तस्मिन् देशे समुत्थितः ॥
शब्दं श्रुत्वा तु तं देवि राक्षसास्त्रस्तचेतसः ।
लिङ्गमुत्सृज्य भीतास्ते प्रभातसमये गताः ॥
गतैस्तु राक्षसैर्देवि लिङ्गं तत्रैव संस्थितम् ।
स्थाने तु रुचिरे शुभ्रे देवदेवः स्वयं प्रभुः ॥
अविमुक्तस्तत्र मध्ये अविमुक्तं ततः स्मृतम् ।
तदाऽविमुक्ते तु सुरैर्हरस्य
नाम स्मृतं पुण्यतमाक्षराढ्यम् ।
मोक्षप्रदं स्थावरजङ्गमानां
ये प्राणिनः पश्चतां तत्र याताः ॥
कुक्कुटाश्चाऽपि देवेशि तस्मिन् स्थाने स्थिताः सदा ॥
अद्याऽपि तत्र दृश्यन्ते पूज्यमानाः शुभार्थिभिः ।
अविमुक्तं सदा लिङ्गं योऽत्र द्रक्ष्यति मानवः ॥
न तस्य पुनरावृत्तिः कल्पकोटिशतैरपि ।
देवस्य दक्षिणे भागे वापी तिष्ठति शोभना ॥
तस्यास्तथोदकं पीत्वा पुनर्जन्म न विद्यते ।
पीतमात्रेण तेनैव उदकेन यशस्विनि ॥
त्रीणि लिङ्गानि वर्धन्ते हृदये पुरुषस्य तु ।
एतद्गुह्यं महादेवि न देयं यस्य कस्यचित् ॥
दण्डपाणिस्तु तत्रस्थो रक्षते तज्जलं सदा ।
पश्चिमं तीरमासाद्य देवदेवस्य शासनात् ॥
पूर्वेण तारको देवो जलं रक्षति सर्वदा ।

नन्दीशश्चोत्तरेणैव महाकालस्तु दक्षिणे ॥

रक्षते तज्जलं नित्यं मद्भक्तानां तु मोहनम् ।

विष्णुरुवाच—

ममाऽपि सा परा देवि तनुरापोमयी शुभा ॥
अप्राप्या दुर्लभा देवि मानवैरकृतात्मभिः ।
यैस्तु तत्र जलं पीतं कृतार्थास्ते तु मानवाः ॥
तेषां तु तारकं ज्ञानमुत्पत्स्यति न संशयः ।
वापीजले[1] नरः स्नात्वा दृष्ट्वा वै दण्डनामकम् ॥
अविमुक्तं ततो दृष्ट्वा कैवल्यं लभते क्षणात् ।

स्कन्दपुराणे—

अविमुक्तेश्वरं नाम तच्छमशानं विमुक्तये ।
जैगीषव्येण मुनिना यत्र रुद्रोऽभिराधितः ॥
यत्र सन्ध्यामुपासित्वा ब्राह्मणः सकृदेव तु ।
सन्ध्यामुपास्तवानस्माच्च षड्वर्षसमाः समाः (?) ॥
पुरीं वाराणसीं तां तु श्मशानं चाऽविमुक्तकम् ।
अविमुक्तेश्वरं तं च दृष्ट्वा गणपतिर्भवेत् ॥

मत्स्यपुराणे दण्डपाणिवरप्रदाने—

देवदेव उवाच—

[2]जरामरणसंत्यक्तः सर्वशोकविवर्जितः ।
भविष्यति गणाध्यक्षो वरदः सर्वपूजितः ॥

1. P. जलैः
2. १८०, ९५-९८.

113-15
117-16
121-17

अजेयश्चाऽपि सर्वेषां योगैश्वर्यसमन्वितः ।
अन्नदश्चाऽपि लोकेभ्यः क्षेत्रपालो भविष्यति ॥
महाबलो महासत्त्वो ब्राह्मणो मम च प्रियः ।
अक्षश्च दण्डपाणिश्च महायोगी तथैव च ॥
[1]उद्भ्रमः संभ्रमश्चैव गणौ ते परिचारकौ ।
तवाऽऽज्ञया करिष्येते लोकस्योद्भ्रमसंभ्रमौ[2] ॥

तथा—

[3]देवब्राह्मणविद्विष्टा देवभक्तिविदण्डकाः ।
ब्रह्मघ्नाश्च कृतघ्नाश्च तथा नैकृतिकाश्च[4] ये ॥
लोकद्विष्टा गुरुद्विष्टा तीर्थायतनदूषकाः ।
सर्वपापरताश्चैव ये चाऽन्ये कुत्सिता भुवि ।
तेषां नास्तीति वासो वै स्थितो वै दण्डनायकः ॥
रक्षणार्थं नियुक्तं वै दण्डनायकमुत्तमम् ।
पूजयित्वा यथाशक्ति गन्धपुष्पादिधूपकैः ॥
नमस्कारं तु तं कृत्वा नायकस्य तु मन्त्रवित् ।
सर्ववर्णावृतक्षेत्रे नानाविधसरीसृपे ॥
ईश्वरानुगृहीता हि गतिं गाणेश्वरीं गताः ।

लिङ्गपुराणे—

अविमुक्तस्य चाऽग्रे तु लिङ्गं पश्चान्मुखं स्थितम् ।
प्रीतिकेश्वरनामानं प्रीतिं यच्छति शाश्वतीम् ॥

1. P. उद्धूम B. उद्भव
2. P. लोकस्योद्धूमसंभ्रमौ
3. १८५, ४६-५०
4. P. वैकृतिकाश्च

अविमुक्तोत्तरेणैव लिङ्गं पश्चान्मुखं स्थितम् ।
अविमुक्तं च तं देवि नाम्ना वै मोक्षकेश्वरम् ॥
तेन दृष्टेन देवेशि ज्ञानवान् जायते नरः ।
तस्य चोत्तरतो देवि लिङ्गं चैव चतुर्मुखम् ॥
वरुणेश्वरनामानं पापानां भयमोचनम् ।
पूर्वेण तस्य संलग्नं मुखलिङ्गं च तिष्ठति ॥
सुवर्णाक्षेश्वरं नाम यज्ञानां फलदायकम् ।
तस्य चैवोत्तरे गौरी स्वयं तिष्ठति पुण्यदा ॥
तस्यास्तु दर्शनाद्देव्याः सौभाग्यं जायते परम् ।
दक्षिणे तस्य देवस्य निकुम्भो नाम वै गणः ॥
तं दृष्ट्वा मानुषो देवि क्षेत्रवासं तु विन्दति ।
विनायकश्च तत्रैव पश्चिमेन यशस्विनि ॥
तस्य दर्शनमात्रेण विघ्नैर्नैवाऽभिभूयते ।
निकुम्भस्य तु पूर्वेण लिङ्गं पश्चान्मुखं स्थितम् ॥
मुखलिङ्गं तु तं देवि विजयाख्यं स्वयं प्रिये ।
दक्षिणेन तु तत्रैव शुक्रेश्वरमिति स्मृतम् ॥
मुखलिङ्गं तु तं भद्रे शुक्रेण स्थापितं पुरा ।
पूर्वामुखं तु तं भद्रे शिवशोकप्रदायकम् ॥
तस्यैव चोत्तरे देवि मुखलिङ्गं च तिष्ठति ।
पश्चान्मुखं तु तं देवि देवयान्या तु स्थापितम् ॥
तस्यैव चाऽग्रतो भद्रे लिङ्गं पश्चान्मुखं स्थितम् ।
कचेन स्थापितं भद्रे देवाचार्यस्य सूनुना ॥

तस्यैव च समीपे तु कूपस्तिष्ठति सुव्रते[1] ।
तस्योपस्पर्शनाद्देवि सर्वमेधफलं लभेत् ॥
तस्यैव पश्चिमे भागे देवो देवी च तिष्ठतः ।
भक्तिदौ तौ तु सर्वेषां येऽपि दुष्कृतिनो नराः ॥
शुक्रेश्वरस्य पूर्वेण लिङ्गं पश्चान्मुखं स्थितम् ।
अनर्केश्वरनामानं मोक्षदं सर्वदेहिनाम् ॥
तस्यैव पूर्वतो भागे[2] गणैस्तु परिवारितम् ।
गणेश्वरमिति ख्यातं सर्वहर्षप्रदायकम् ॥

॥ इति श्रीलिङ्गपुराणे वाराणसीमाहात्म्ये गुह्यायतन-
वर्णनं नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥

ईश्वर उवाच—

अन्यदायतनं वक्ष्ये वाराणस्यां सुरेश्वरि ।
रामेण स्थापितं लिङ्गं लङ्कायाश्चाऽऽगतेन हि ॥
तस्य दक्षिणपार्श्वे तु लिङ्गं पूर्वमुखं स्थितम् ।
त्रिपुरान्तकरं नाम सर्वपापप्रणाशनम् ॥
तस्यैव दक्षिणे लिङ्गं दत्तात्रेयप्रतिष्ठितम् ।
ज्ञानं चोत्पद्यते देवि तस्य लिङ्गस्य दर्शनात् ॥
तस्य पश्चिमदिग्भागे हरिकेशेश्वरं शुभम् ।
तत्रैवाऽऽराधितो देवि हरिकेशेन सुव्रते ॥
हरिकेशेश्वरं देवं सर्वकिल्बिषनाशनम् ।
तस्य पश्चिमदिग्भागे गोकर्णं नाम विश्रुतम् ॥

1. B. सुन्दरि
2. P. भद्रे

तत्र स्नातो वरारोहे राजते देवि[1] चन्द्रवत् ।
पश्चिमाभिमुखं लिङ्गं काशिपुर्यां च सुव्रते ॥
उत्तरं सर्वसिद्धानामनन्तफलदायकम् ।
देवदेवस्य चैवाऽग्रे तडागं देवविश्रुतम् ॥
तत्र स्नातो वरारोहे राजते देवि चन्द्रवत्[2] ।
तस्यैव पश्चिमे तीरे लिङ्गं पूर्वामुखं स्थितम् ॥
देवेन स्थापितं भद्रे मम भक्तिपरेण वै ।
तस्यैव चाऽग्रतो देवि कुण्डं तिष्ठति भामिनि ॥
तस्मिन् स्नातो वरारोहे देवलोकमवाप्नुयात् ।
देवेश्वरस्योत्तरेण पिशाचैः स्थापितं पुरा ॥
पिशाचेश्वरनामानं मोक्षदं सर्वदेहिनाम् ।
ध्रुवेशस्याऽग्रतो देवि मुखलिङ्गं च तिष्ठति ॥
पश्चान्मुखं तु तल्लिङ्गं तीरे कुण्डस्य भामिनि ।
वैद्यनाथं तु तं विद्यात् सर्वसौख्यप्रदायकम् ॥
तस्यैव नैर्ऋते भागे मनुना स्थापितं पुरा ।
[3]पूर्वामुखं तु तल्लिङ्गं तस्य कुण्डस्य दक्षिणे ॥
तेन दृष्टेन सुश्रोणि सर्वपापक्षयो भवेत् ।
वैद्यनाथस्य पूर्वेण लिङ्गं पूर्वामुखं स्थितम्[4] ॥
मुचुकुन्देश्वरं नाम देवानां तु वरप्रदम् ।
प्रियव्रतस्य तद्देवि सर्वयज्ञफलप्रदम् ॥

1. B. दिवि
2. P omits the line
3. Eight lines beginning with this are missing in B.
4. P adds here:
प्रियव्रतस्य तद्देवि सर्वयज्ञफलप्रदम् ।
तस्यैव दक्षिणे देवि लिङ्गं पूर्वामुखं स्थितम् ॥

तस्यैव दक्षिणे देवि लिङ्गं पूर्वामुखं स्थितम् ।
सर्वपापप्रशमनं गौतमेशं च नामतः ॥
तेन दृष्टेन देवेशि सामवेदफलं लभेत् ।
तस्यैव [1]दक्षिणे देवि विभाण्डेश्वरसंज्ञितम् ॥
ऋष्यश्रृङ्गेश्वरं नाम तस्य दक्षिणतः स्थितम् ।
तस्यैव पूर्वतो देवि ब्रह्मेश्वरमिति स्मृतम् ॥
ब्रह्मेश्वराच्च कोणेन पिशाचेश्वरसंज्ञितम् ।
पश्चिमाभिमुखं देवि पर्जन्येश्वरनामतः ॥
पर्जन्येश्वरनामानं भुक्तिमुक्तिफलप्रदम् ।
पर्जन्येश्वरपूर्वेण नाम्ना तु नहुषेश्वरम् ॥
नहुषेश्वरपूर्वेण देवदेवी च तिष्ठति ।
विशालाक्षीति विख्याता भक्तानां तु फलप्रदा ॥
तस्यैव दक्षिणे भागे जरासन्धेश्वरं स्थितम् ।
चतुर्मुखं तु तल्लिङ्गं दृष्ट्वा देवि फलप्रदम् ॥
तस्यैव दक्षिणे देवि भोगदा सर्वदेहिनाम् ।
भोगा ललितका देवि सर्वसिद्धिप्रदायिका ॥
जरासन्धेश्वरस्याऽग्रे लिङ्गं पूर्वामुखं स्थितम् ।
हिरण्याक्षेश्वरं नाम हिरण्यफलदायकम् ॥
तस्यैव दक्षिणे लिङ्गं ययातीश्वरनामतः ।
पूर्वामुखं तु तल्लिङ्गं सर्वकामफलप्रदम् ॥
तस्यैव पश्चिमे भागे ब्रह्मेशस्य समीपतः ।

1. P. पश्चिमे

पश्चान्मुखं तु तल्लिङ्गं दृष्ट्वा [1]वेदफलं लभेत्[2] ॥
अगस्त्यस्य समीपे तु मुखलिङ्गं तु तिष्ठति ।
विश्वावसुस्तु गन्धर्वो लिङ्गं स्थापितवान् पुरा ॥
अगस्त्येश्वरपूर्वेण मुण्डेशो नाम नामतः ।
पश्चान्मुखं तु तल्लिङ्गं वीरसिद्धिप्रदं नृणाम् ॥
तस्यैव दक्षिणे देवि विधिस्तिष्ठति पार्वति ।
विधिना स्थापितं लिङ्गं पश्चिमाभिमुखं स्थितम् ॥
विधीश्वराद्दक्षिणेन तीर्थं सर्वत्र विश्रुतम् ।
दशाश्वमेधिकं नाम लिङ्गं तत्र स्वयं स्थितम् ॥
तं दृष्ट्वा मानवो देवि अश्वमेधफलं लभेत् ।
दशाश्वमेधाच्चोत्तरतो मातरस्तत्र संस्थिताः ॥
तासां मुखे तु तत्कुण्डं तिष्ठते वरवर्णिनि ।
तत्र स्नानं नरः कुर्यान्नारी वा पुरुषोऽपि वा ॥
ईप्सितं फलमाप्नोति मातॄणां च प्रसादतः ।
अगस्त्येशाद्दक्षिणतो लिङ्गं पूर्वामुखं स्थितम् ॥
पुलस्त्येश्वरनामानं सर्वारोग्यविवर्धनम् ।
तस्य दक्षिणदिग्भागे लिङ्गमन्यच्च तिष्ठति ॥

1. P. देवि फलप्रदम् ।
2. P and B suppliy here these verses
तस्यैव चाऽग्रतो देवि लिङ्गं पूर्वामुखं स्थितम् ।
दिलीपेश्वरनामानमिष्टापूर्तफलप्रदम् ॥
ब्रह्मेश्वरात् पश्चिमेन अगस्त्येशमिति स्मृतम् ।
पूर्वामुखं कृतं देवि अगस्त्येन महर्षिणा ॥

पुष्पदन्तेश्वरं नाम सर्वसिद्धिप्रदायकम् ।
[1]तस्यैवाऽग्ने तु कोणे तु लिङ्गानि सुमहान्ति च ॥
देवर्षिगणपुष्टानि[2] सर्वसिद्धिकराणि च ।
तस्यैव पूर्वदिग्भागे महदाश्चर्यदायकम् ॥
पञ्चोपचारपूजायां स्वप्नसिद्धिं करिष्यति ।
लिङ्गं सिद्धेश्वरं नाम पूर्वाभिमुखसंस्थितम् ॥

॥ इति श्रीलिङ्गपुराणे वाराणसीमाहात्म्ये गुह्यायतनवर्णनं नाम पञ्चदशोऽध्यायः ॥

[3]ईश्वर उवाच—

अन्यच्चैव प्रवक्ष्यामि हरिश्चन्द्रेश्वरं शुभम् ।
यत्र सिद्धो महात्मा वै हरिश्चन्द्रो महाबलः ॥
तं दृष्ट्वा मानवो देवि रुद्रस्य पदमाप्नुयात् ।
पूर्वामुखं तु तल्लिङ्गं स्वर्गलोकप्रदायकम् ॥
हरिश्चन्द्रेश्वराद्देवि अन्यल्लिङ्गं तु पश्चिमे[4] ।
पूर्वामुखं तु तं देवि नाम्ना वै नैर्ऋतेश्वरम् ॥
तस्य सन्दर्शनाद्देवि कैवल्यं ज्ञानमाप्नुयात् ।
तस्यैव दक्षिणे लिङ्गं पूर्वामुखमवस्थितम् ॥
नाम्ना ह्याङ्गिरसेशं तद्वैराग्यसुखदायकम् ।
तस्यैव दक्षिणे देवि क्षेमेश्वरमनुत्तमम् ॥

1. P. तस्यैवाऽऽग्नेयकोणे तु
2. P. जुष्टानि
3. P omits ईश्वर उवाच
4. P. तिष्ठति

[[1]तस्य दक्षिणदिग्भागे केदारं नाम विश्रुतम् ।
तं दृष्ट्वा मनुजो देवि रुद्रस्याऽनुचरो भवेत् ॥
केदाराद्दक्षिणे चैव लिङ्गं पूर्वामुखं स्थितम् ।
नीलकण्ठेति नामानं सुरलोकप्रदायकम् ॥
तस्यैव वायवे कोणे अम्बरीषेश्वरं शुभम् ।]
तस्य दक्षिणदिग्भागे लिङ्गं वै दक्षिणामुखम् ॥
नाम्ना कालञ्जरं[2] देवं सर्वपातकनाशनम् ।
तस्यैव दक्षिणे भागे लोलार्को नाम वै रविः[3] ॥
तस्य दर्शनमात्रेण सूर्यलोकमवाप्नुयात् ।
लोलार्कात् पश्चिमे भागे दुर्गादेवी च तिष्ठति ॥
मानवानां हितार्थाय कूटे क्षेत्रस्य[4] दक्षिणे ।
दुर्गायाः पश्चिमे देवि लिङ्गं पूर्वामुखं स्थितम् ॥
असितेन च तद्देवि भक्त्या वै संप्रतिष्ठितम् ।
शुष्कनद्यास्तु [5]नाम्ना वै शुष्केश्वरमिति स्मृतम् ॥

1. P. The three ślokas which follow are missing in the Udaipur Ms. B supplies:—

तस्यैव दक्षिणे देवि क्षेमेश्वरमनुत्तमम् ।
तस्य दक्षिणदिग्भागे चित्राङ्गेश्वरसंज्ञितम् ॥
चित्राङ्गदेन देवेशि विधिना संप्रतिष्ठितम् ।
तस्य पूजानमस्कारैः गन्धर्वाधिपतिर्भवेत् ॥

2. P and B कलिञ्जरम्
3. P. विश्रुतम्
4. P. कूटक्षेत्रस्य
5. P. तत्रावै (?)

34, 80 79, 68, 61, 53, 86
2, 27

शुष्केश्वरात् पश्चिमेन नाम्ना तु जनकेश्वरम् ।
जनकेन महाभागे भक्त्या चाऽपि प्रतिष्ठितम् ॥
पश्चान्मुखं तु तल्लिङ्गं दर्शनादव्ययथः शुभे ।
तस्यैव चोत्तरे भागे नातिदूरे यशस्विनि ॥
शङ्कुकर्णेश्वरं नाम लिङ्गं तत्रैव तिष्ठति ।
तस्य दर्शनमात्रेण व्रतसिद्धिर्भवेन्नृणाम् ॥
शुष्केश्वराचोत्तरेण लिङ्गं पश्चान्मुखं स्थितम् ।
सिद्धेश्वरेति नामानं कुण्डस्यैव तटस्थितम् ॥
तत्र कुण्डे नरः स्नात्वा दृष्ट्वा सिद्धेश्वरं तु वै ।
सर्वासामेव सिद्धीनां पारं गच्छति मानवः ॥
वायव्ये तु दिशाभागे शङ्कुकर्णेश्वरस्य तु ।
माण्डव्येशमिति ख्यातं सुरसिद्धैस्तु वन्दितम् ॥
तस्य चैव समीपे तु स्वयं देवश्च तिष्ठति ।
गणैः परिवृतो देवि[1] देव्या सह महाप्रभुः ॥
द्वारे स्वे तिष्ठते देवि स्वयं क्षेत्रं च रक्षति ।
देवस्य चोत्तरे भागे नातिदूरे व्यवस्थितम् ॥
मुखलिङ्गं तु तत्रैव लिङ्गं पूर्वामुखं शुभे ।
तस्यैव चोत्तरे पार्श्वे[2] छागलेश्वरसंज्ञितम् ॥
पश्चान्मुखं तु तल्लिङ्गं सर्वसिद्धिप्रदायकम् ।
अन्यदायतनं देवि पश्चिमेन यशस्विनि ॥
कपर्दीश्वरनामानमुत्तमं सर्वदायकम् ।

1. P. देवः
2. P. उत्तरपूर्वे तु

तस्य पूर्वेण सुश्रोणि लिङ्गं पूर्वामुखं स्थितम् ।
[1]हरितेश्वरनामानं सर्वपापक्षयङ्करम् ॥
कात्यायनेश्वरं नाम तस्य दक्षिणतः स्थितम् ।
तेन दृष्टेन मनुजः सर्वयज्ञफलं लभेत् ॥
अन्यत्तस्यैव पार्श्वे तु अङ्गारेश्वरसंज्ञितम् ।
तडागं चाऽपि तत्रस्थमङ्गारेश्वरसंज्ञितम् ॥
तस्य [2]दक्षिणदिग्भागे नातिदूरे व्यवस्थितम् ।
[3]मुकुरेश्वरनामानं सर्वयात्राफलप्रदम् ॥
पाश्चिमाभिमुखं लिङ्गं कुण्डस्य पुरतः स्थितम् ।
तस्य कुण्डस्य पार्श्वे तु छागलेश्वरसंज्ञितम् ॥
तस्य दर्शनमात्रेण योगैश्वर्यं प्रवर्तते ।
अन्यानि सन्ति लिङ्गानि शतशोऽथ सहस्रशः ॥
न मया तानि चोक्तानि बहुत्वान्नामधेयतः ।
सप्तकोट्यस्तु लिङ्गानि अस्मिन् स्थाने स्थिता भुवि ॥
तेषां[4] दर्शनमात्रेण ज्ञानं चोत्पद्यते क्षणात् ।
उद्देशमात्रं कथितं मया तुभ्यं वरानने ॥
न शक्यं विस्तराद्वक्तुं वर्षकोटिशतैरपि ।
एतानि सिद्धलिङ्गानि कूपाः [5]पुण्या ह्रदास्तथा ॥
वाप्यो नद्योऽथ कुण्डानि मया ते परिकीर्तिताः ।
एतेषु चैव यः स्नानं करिष्यति समाहितः ॥
लिङ्गानि स्पर्शयित्वा च संसारे न विशेत् पुनः ।
पृथिव्यां यानि तीर्थानि अन्तरिक्षचराणि ॥

1. Two lines beginning with this are missing in B.
2. P. पश्चिम
3. B. कुक्कुटेश्वर in Udaipur Ms.
4. P and B येषां
5. P and B पुण्यह्रदास्तथा

तेषां मध्ये तु ये श्रेष्ठा मया ते कथिता शुभे ।
तीर्थयात्रा वरारोहे कथिता पापनाशिनी ॥
येन चैषा कृता देवि सोऽवश्यं मुक्तिभाग्भवेत् ।
॥ इति श्रीलिङ्गपुराणे [1]वाराणसीमाहात्म्ये गुह्यायतन-
वर्णनं नाम षोडशोऽध्यायः ॥

ईश्वर उवाच—

अन्यच्चैव प्रवक्ष्यामि महाभाग्यं वरानने ।
चतुर्दशायतनं कृत्वा अष्टायतनमेव च ॥
पञ्चायतनमेवं तु ललिता च विनायकः ।
नवदुर्गास्तथा प्रोक्ता एतत् कृत्यं वरानने ॥
रहस्यमेतत् कथितं न देयं यस्य कस्यचित् ।
[2]शैलेशं प्रथमं दृष्ट्वा स्नात्वा वै वरणां नदीम् ॥
स्नानं तु सङ्गमे कृत्वा दृष्ट्वा वै सङ्गमेश्वरम् ।
स्वर्लीने तु कृतस्नानो दृष्ट्वा स्वर्लीनमीश्वरम् ॥
मन्दाकिन्यां नरः स्नात्वा दृष्ट्वा वै मध्यमेश्वरम् ।
हिरण्यगर्भे स्नातस्तु दृष्ट्वा चैव तु ईश्वरम् ॥
मणिकर्ण्यां नरः स्नात्वा दृष्ट्वा चैशानमीश्वरम् ।
तस्मिन् कूप उपस्पृश्य दृष्ट्वा गोप्रेक्षमीश्वरम् ॥
कपिलायां ह्रदे स्नात्वा [3]दृष्ट्वा वै वृषभध्वजम् ।
उपशान्तस्य देवस्य दक्षिणे कूपमुत्तमम् ॥

1. P omits वाराणसीमाहात्म्ये
   B omits all words after लिङ्गपुराणे
2. B. शैलेयम्
3. From दृष्ट्वा to ज्येष्ठस्थानं missing in B.

तस्मिन् कूपे उपस्पृश्य दृष्ट्वोपशान्तमीश्वरम् ।
पञ्चचूडाह्रदे स्नात्वा ज्येष्ठस्थानं ततोऽर्चयेत् ॥
[1]चतुःसमुद्रकूपे तु स्नात्वा देवं ततोऽर्चयेत् ।
देवस्याऽग्रे तु कूपस्य तत्रोपस्पर्शने कृते ॥
ततोऽर्चयेत देवेशं शुद्धेश्वरमतः परम् ।
दण्डखाते नरः स्नात्वा व्यादेशं तु ततोऽर्चयेत् ॥
शौनकेश्वरकुण्डे तु स्नानं कृत्वा ततोऽर्चयेत् ।
जम्बुकेश्वरनामानं दृष्ट्वा चैव यशस्विनि ॥
दृष्ट्वा न जायते मर्त्यः संसारे दुःखसागरे ।
प्रतिपत्प्रभृति देवेशि यावत् कृष्णचतुर्दशीम् ॥
एतत्क्रमेण कर्तव्यं महदायतनं शुभे ।
अतः परं प्रवक्ष्यामि अष्टायतनमुत्तमम् ॥
तं दृष्ट्वा मनुजो देवि लाङ्गलीशं[3] ततो व्रजेत् ।
तं दृष्ट्वा तु ततो देवि आषाढीशं ततोऽर्चयेत् ॥
दृष्ट्वा चाऽऽषाढिनं देवि भारभूतं ततो व्रजेत् ।
तं दृष्ट्वा तु ततो देवं गच्छेद्वै त्रिपुरान्तकम् ॥
तं[4] दृष्ट्वाऽपि ततो देवि नकुलीशं ततो व्रजेत् ।
दक्षिणे [5]नकुलीशस्य त्र्यम्बकं च ततो व्रजेत् ॥

1. Missing in B and P.
2. B. शुम्भेश्वरम्
3. P. लकुलीशं
4. B adds—
येन क्रमेण कर्तव्यं तच्छृणुष्व वरानने ।
अग्नीशाने च कर्तव्यं स्नानं वै दीर्घिकाजले ॥
दृष्ट्वा देवं ततो गच्छेदूर्वशीश्वरमुत्तमम् ।
5. P. लकुलीशस्य

128 — 18

अष्टायतनमेवं हि मया ते परिकीर्तितम् ।
अष्टायतनमेतद्धि करिष्यन्ति हि ये नराः ॥
ते मृताऽपि बहिः क्षेत्रे रुद्रलोकस्य भाजनाः ।

ईश्वर उवाच—

पूर्वं चैव मया देवि पञ्चायतनमुत्तमम्[1] ।
[2]रोचते मे सदा वासः पञ्चायतन उत्तमे ॥
एषां दिगुत्तरा देवि वाराणस्यां सदा प्रिये ।
मम चोत्तरतो नित्यमस्मिन् स्थाने विशेषतः ॥
एकान्तवासिनो विप्रा भस्मनिष्ठा दृढव्रताः ।
[3]तेषां तु चोत्तमं स्थानं तद्वदन्ति च केचन ॥
दिव्या हि सा परा मूर्तिरोङ्कारे ह स्थितः सदा ।
उत्पत्तिस्थितिकालेऽहं तस्मिन्नायतने स्थितः ॥
एवं च यो विजानाति न स पापेन लिप्यते ।
सत्यं सत्यं पुनः सत्यं त्रिः सत्यं नान्यतदशुभे ॥
शीघ्रं तत्र च संयातु यदीच्छेन्मामकं पदम् ।
एवं ते कथितं देवि पुनर्विस्तरतो मया ॥

ईश्वर उवाच—

अविमुक्तं च स्वर्लीनं तथा मध्यमकं शुभम् ।
एतत् त्रिकण्टकं नाम मृत्युकालेऽमृतप्रदम् ॥
कारणं तस्य क्षेत्रस्य मया ते कथितं शुभे ।
इयं वाराणसी पुण्या श्रेष्ठा पाशुपती स्थली ॥

1. P. तर्पणे B. पूजनम्
2. P and B supply this line
3. P. तेषां तु परमं स्थानं यद्वदन्ति कदाचन ।

सर्वेषां चैव जन्तूनां हेतुर्मोक्षस्य सुन्दरि ।

तथा—

अविमुक्तं च स्वर्लीनमोङ्कारं चण्डमीश्वरम्[1] ।
मध्यमं कृत्तिवासं च षडङ्गमीश्वरं स्मृतम् ॥
अविमुक्ते महाक्षेत्रे गुह्यमेतत्परं मम ।
सोपदेशेन ज्ञातव्यं यदीच्छेत् परमं पदम् ॥
एतद्रहस्यमाहात्म्यं[2] न देयं यस्य कस्यचित् ।
अतः परं प्रवक्ष्यामि यात्राकालं च सर्वदा ॥
चैत्रमासे तु देवैस्तु यात्रेयं च कृता शुभा ।
तस्यैव कामकुण्डे तु स्नानपूजनतत्परैः ॥
वैशाखे दैत्यराजैस्तु यात्रेयं च कृता पुरा ।
विमलेश्वरकुण्डे तु स्नानपूजनतत्परैः ॥
ज्येष्ठमासेऽपि सिद्धैस्तु यात्रेयं च कृता पुरा ।
रुद्रवासस्य कुण्डे तु स्नानपूजनतत्परैः ॥
आषाढे चाऽपि गन्धर्वैर्यात्रेयं च कृता मम ।
श्रिया देव्यास्तु कुण्डस्थैः स्नानपूजनतत्परैः ॥
विद्याधरैस्तु यात्रेयं श्रावणे मासि तत्परैः ।
लक्ष्मीकुण्डस्य संस्थैश्च स्नानपूजनतत्परैः ॥
पितृभिश्चाऽपि यात्रेयमाश्विने मासि तत्परैः ।
[4]कपिलाह्रदसंस्थैश्च स्नानपूजनतत्परैः ॥

1. P. दण्डमीश्वरम्
2. B. एतद्रहस्यमाख्यातम्
3. P and B शुभे
4. B and P omit this line and the next

ऋषिभिश्चाऽपि यात्रेयं कार्त्तिके मासि तत्परैः ।
मार्कण्डेयह्रदस्थैश्च स्नानपूजनतत्परैः ॥
विद्याधरैश्च यात्रेयं मासि मार्गशिरे कृता ।
कपालमोचनस्थैश्च स्नानपूजनतत्परैः ॥
गुह्यकैश्चैव यात्रेयं पुष्यमासे तु तत्परैः ।
[1]पिशाचैश्चैव यात्रेयं माघमासे च तत्परैः ॥
धनदेश्वरकुण्डस्थैः स्नानपूजनतत्परैः ।
यक्षेशैश्चाऽपि यात्रेयं माघमासे च तत्परैः ॥
कोटितीर्थे तु संस्थैश्च स्नानपूजनतत्परैः ।
पिशाचैश्चैव यात्रेयं फाल्गुने मासि तत्परैः ॥
गोकर्णकुण्डसंस्थैश्च स्नानपूजनतत्परैः ।
पिशाचैस्तु यदा यस्मिन् फाल्गुनस्य चतुर्दशीम् ॥
तेन सा प्रोच्यते देवि पिशाची नाम विश्रुता ।
अतः परं प्रवक्ष्यामि यात्रायां निष्कृतिः परा ॥
उदकुम्भास्तु दातव्या मिष्टान्नेन समन्विताः ।
तेन देवि तदा प्राप्तं पूर्वोक्तं फलमेव च ॥
अतः परं प्रवक्ष्यामि यात्रायां च वरानने ।
शुक्लपक्षे तृतीयायां तव यात्रा महाफला ॥
[2]यत्र गौरी तु द्रष्टव्या तां च श्रृणु वरानने ।
स्नानं कृत्वा तु गन्तव्यं गोप्रेक्षे तु यशस्विनि ॥
अहनि कालिका देवी अर्चितव्या प्रयत्नतः ।
ज्येष्ठस्थाने ततो गौरी अर्चितव्या प्रयत्नतः ॥
तस्मात् स्थानात्तु गन्तव्यमविमुक्तस्य चोत्तरे ।

1. B and P omit this line
2. P. तत्र

तत्र देवी सदा गौरी पूजितव्या च भक्तितः ॥
अन्या वाऽपि परा प्रोक्ता संवर्तललिता शुभा[1] ।
द्रष्टव्या चाऽपि सा देवी सर्वकामफलप्रदा ॥
[2]सर्वकामानवाप्नोति यदि ध्यायेत मानवः ।
ततस्तु भोजयेद्विप्रान् शिवभक्तान् शुचिव्रतान् ॥
वासैः सदक्षिणैश्चैव यथार्हमतिपुष्कलैः ।
पञ्चगौरीं तु यः कृत्वा भक्त्या देवि समाहितः ॥
सर्वांश्चैव रसान् गन्धान् गौरीमुद्दिश्य ब्राह्मणे ।

दद्यादिति शेषः ।

उत्तमं श्रेय आप्नोति सौभाग्येन समन्वितम् ।
विनायकान् प्रवक्ष्यामि अस्य क्षेत्रस्य विघ्नदान् ॥
[3]ढुण्ढिं तु प्रथमं दृष्ट्वा तथा कोणविनायकम्[4] ।
देव्या विनायकं चैव गोप्रेक्षे हस्तिनं स्मृतम् ॥
विनायकं तथैवाऽन्यं सिन्दूरं नाम विश्रुतम् ।
चतुर्थो देवि द्रष्टव्य एवं पञ्च विनायकाः ॥
लड्डुकाश्च प्रदातव्या एतानुद्दिश्य ब्राह्मणे ।
एतेन चैव धर्मेण सिद्धिमान् जायते नरः ॥
अतः परं प्रवक्ष्यामि चण्डिकाः क्षेत्ररक्षिकाः ।
दक्षिणे रक्षते दुर्गा नैर्ऋते चोत्तरेश्वरी ॥
अङ्गारेशी पश्चिमे च वायव्ये भद्रकालिका ।
उत्तरे भीष्मचण्डी च महामुण्डा च सा ततः ॥

1. P and B संवर्ताललिता परा
2. P and B सर्वान् कामान्
3. P and B ढोडं
4. B. कीलविनायकम्

ऊर्ध्वकेशी समायुक्ता शाङ्करी सर्वतः स्मृता ।
ऊर्ध्वकेशी च आग्नेय्यां चित्रघण्टाऽथ मध्यतः ॥
एताश्च चण्डिका देवि योऽत्र द्रक्ष्यति च मानवः ।
तस्य तुष्टाश्च ताः सर्वाः क्षेत्रं रक्षन्ति तत्पराः ॥
विघ्नं कुर्वन्ति सततं पापानां देवि सर्वदा ।
तस्माच्चैव सदा पूज्याश्चण्डिकाः सविनायकाः ॥
यदीच्छेत् सततं देवि वाराणस्यां शुभां स्थितिम्[1] ।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तस्मिन् क्षेत्रे सुरेश्वरि ॥
तिस्रो नद्यस्तु तत्रस्था वहन्ति च शुभोदकाः ।
यासां दर्शनमात्रेण ब्रह्महत्त्या निवर्तते ॥
एका पितामहस्रोता मन्दाकिनी तथाऽपरा ।
मत्स्योदरी तृतीया च एतास्तिस्रस्तु पुण्यदाः ॥
मन्दाकिनी तथा पुण्या मध्यमेश्वरसंस्थिता ।
पितामहस्रोतिका च अविमुक्ते तु पुण्यदा ॥
मत्स्योदरी च ओङ्कारे पुण्यदा सर्वदैवतैः ।
तस्मिन् स्थाने यदि गङ्गा आगमिष्यति भामिनि ॥
तदा पुण्यतमः कालो देवानामपि दुर्लभः ।
वरणासिक्तसलिले जाह्नवी जलमिश्रिते ॥
[2]तत्र नादेश्वरे पुण्ये स्नातः किमनुशोचति ।
तस्मिन् काले च तत्रैव स्नानं देवि कृतं मया ॥
तेन हस्ततलाद्देवि कपालं पतितं क्षणात् ।
कपालमोचनं नाम तत्रैव सुमहत्सरः ॥

1. P and B शुभार्थिभिः
2. B substitutes तत्र गङ्गा नदी नाम्ना तत्रैव तु महत्सरः ।

पावनं सर्वसत्त्वानां पुण्यदं सर्वदेहिनाम् ।
ओङ्कारेश्वरनामानं तत्र स्नानं कृतं मया ॥
तेन स प्रोच्यते देव ओङ्कारेश्वरनामतः ।
मत्स्योदरीजले गङ्गा ओङ्कारेश्वरसन्निधौ ॥
तदा तस्मिन् जले स्नात्वा ब्रह्महत्त्यां व्यपोहति ।
मत्स्योदरी जले स्नात्वा दृष्ट्वा चोङ्कारमीश्वरम् ॥
शोकमोहजरामृत्युर्न च तं स्पृशते पुनः ।

॥ इति श्रीलिङ्गपुराणे [1]वाराणसीमाहात्म्ये गुह्यायतन-
वर्णनं नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥

विष्णुरुवाच—

एतच्छ्रुत्वा वचो देवी विस्मयोत्फुल्ललोचना ।
ओङ्कारदर्शनार्थं वै कपिलेशमुपागता ॥
तस्मात्त्वमपि देवेशं पूजयस्व सदाशिवम् ।
एतत्परममानन्दं प्राप्स्यते परमं पदम् ॥
एतच्छ्रुत्वा परं गुह्यं सकाशाच्चक्रपाणिनः ।
ओङ्कारमर्चयेद्देवं सदा तद्गतमानसः ॥

सूर्य उवाच—

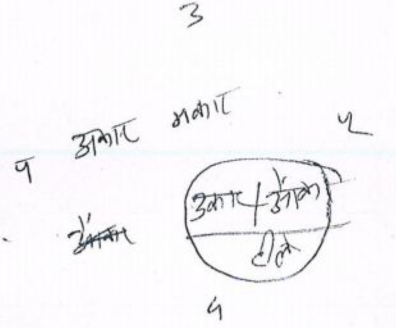
तस्मात्त्वमपि दुर्धर्षमाराधय सुरेश्वरम् ।
तेन तत्पदमाप्नोषि यदन्यैरपि दुर्लभम् ॥
सूर्यस्य वचनं श्रुत्वा वाराणस्यामुपागतः ।
तत्र देवि तदोङ्कारं दृष्ट्वा चैव प्रणम्य च ॥
आराधनपरो भूत्वा लिङ्गं स्थाप्य चतुर्मुखम् ।
देवदेवसकाशाद्वै कृतकृत्यो भवेच्छुचिः ॥

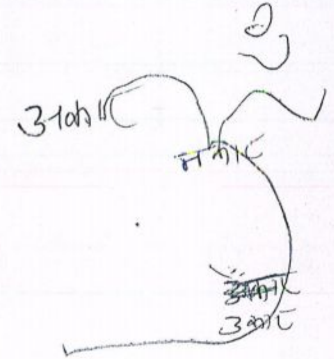
1. P omits all words which follow except अध्यायः

यः संप्राप्य महत्तत्त्वमीश्वरे कृतनिश्चयः ।
तस्मात्त्वमपि गाङ्गेय[1] यदि श्रेयोऽभिवाञ्छसि ॥
आराधयस्व देवेशं मनसः स्थैर्यमात्मनः ।

तथा—

तस्मिंस्तु यः शिवः साक्षादोङ्कारेश्वरसंज्ञितः ॥
एतद्गुह्यस्य माहात्म्यं तव स्नेहान्महामुने ।
अकारं च उकारं च मकारं च प्रकीर्तितः ॥
अस्मिँल्लिङ्गे तु संसिद्धो मुनिकालिकवृक्षयः (?) ।
अकारस्तत्र विज्ञेयो विष्णुलोकगतिप्रदः ॥
तस्य दक्षिणपार्श्वे तु ओङ्काराख्येति कीर्तितः ।
तत्र सिद्धिं परां प्राप्तो देवाचार्यो बृहस्पतिः ॥
उकारं तत्र विज्ञेयं ब्रह्मणः पदमव्ययम् ।
तस्य चोत्तरदिग्भागे मकारं विष्णुसंज्ञकम् ॥
तस्मिँल्लिङ्गे च संसिद्धः कपिलर्षिर्महामुनिः ।
तस्मात्त्वमपि गार्गेय मनस्स्थैर्यं यदीच्छसि ॥
लिङ्गस्याऽऽराधने यत्नं कुरुष्व नियतव्रतः ।
विद्यां पाशुपतीं प्राप्य तस्मिन् स्तुत्ये व्यपाश्रयः ॥
निर्ममो निरहङ्कारः पदमाप्नोषि शाश्वतम् ।
एतच्छ्रुत्वा वचः स्तुत्वा[2] याज्ञवल्क्यस्य दर्शिताः ॥
वाराणसीं समभ्येत्य पञ्चायतनमुत्तमम् ।
आराध्यमानो देवेशस्तस्मिन् स्थाने स्थितः सदा ॥
तस्मादन्येऽपि ये केचिल्लिङ्गस्याऽऽराधने रताः ।
तेषां वै पश्चिमे काले ज्ञानमुत्पद्यते सदा ॥

1. P₂ गार्गेय
2. P. सत्वा

ब्रह्मणश्चाऽपि संगृह्य विष्णुना स्थापितः पुनः ।
ब्रह्मणा स ततो विष्णुः प्रोक्तः संभिन्नचेतसा ॥
मयाऽऽनीतमिदं लिङ्गं कस्मात् स्थापितवानसि ।
तमुवाच पुनर्विष्णुर्ब्रह्माणं कुपिताननम् ॥
रुद्रे देवे ममाऽत्यन्तं परा भक्तिर्महत्तरा ।
मयैव स्थापितोऽपीह नाम्ना तव भविष्यति ॥
हिरण्यगर्भ इत्येवं तत्राऽहं समवस्थितम् ।
दृष्ट्वैनमपि देवेशि मम लोके महीयते ॥
पुनश्चाऽपि ततो ब्रह्मा मम लिङ्गमिदं शुभे ।
स्थापयामास विधिवद्भक्त्या परमया युतः ॥
स्वर्लीनेश्वर इत्येवं तत्राऽहं समवस्थितः ।
तस्मिन् परतरे लीने प्रधाने मम कारणे ॥
तस्मात् स्वर्लीन इत्येवं गुह्यक्षेत्रमिति स्थितम् ।
प्राणानिह नरस्त्यक्त्वा न पुनर्जायते क्वचित् ॥
अनन्ता सा गतिस्तस्य योगिनामेव या स्मृता ।
अस्मिन्नपि महादेशे दैत्यो देवस्य कण्टकः ॥
व्याघ्ररूपं समास्थाय निहतो दर्पितो बली ।
व्याघ्रेश्वरेति संख्यातो नित्यमत्राऽहमास्थितः ॥
न पुनर्दुर्गतिं याति दृष्टेन स महेश्वरम् ।
उत्पलो विदलश्चैव यौ दैत्यौ ब्रह्मणः पुरा ॥
स्त्रीवध्यौ दर्पितौ दृष्ट्वा त्वयैव निहतौ शुभे ।
सावज्ञं कन्दुकेनाऽत्र तस्येदं चिह्नमास्थितम् ॥
आदावत्राऽहमागत्य आस्थितो गणपैः सह ।
ज्येष्ठस्थानमिदं तस्मादेतन्मे पुण्यदर्शनम् ॥

दृष्ट्वैवं मम लिङ्गं तु ज्येष्ठस्थानसमाश्रितम् ।
न शोचते पुनर्मर्त्यः सिद्धो जन्मनि जन्मनि ॥
समन्ताच्चाऽपि देवैर्मे लिङ्गानि स्थापितानि ह ।
दृष्ट्वा तु नियतो मर्त्यो देहभेदे गणो भवेत् ॥
इदानीमहमागत्य स्वयमस्मिन् व्यवस्थितः ।
न विमुक्तं मया यस्मादविमुक्तमिदं ततः ॥
क्षेत्रं वाराणसीपुण्यं मुक्तिदं संभविष्यति ।
अविमुक्तेश्वरं मां वै योऽत्र द्रक्ष्यति मानवः ॥
गाणपत्यं गतिस्तस्य यत्र तत्र मृतस्य हि ।
प्राणानिह च संत्यज्य प्राप्यते मुक्तिरुत्तमा ॥
पित्रा ते गिरिराजेन शैले हिमवता स्वयम् ।
मम प्रियं तु तत्स्थानं ज्ञात्वा लिङ्गं प्रतिष्ठितम् ॥
शैलेश्वरमिति ख्यातं दृश्यतामिह संस्थितम् ।
दृष्ट्वैनं मनुजो देवि न दुर्गतिमवाप्नुयात् ॥
नदी वाराणसी चेयं पुण्या पापप्रणाशिनी ।
क्षेत्रमेतदलंकृत्य जाह्नव्या सह संगता ॥
स्थापितं संगमे चाऽस्मिन् ब्रह्मणा लिङ्गमुत्तमम् ।
सङ्गमेश्वरमित्येवं ख्यातं जगति दृश्यते[1] ॥
सङ्गमे देवनद्योश्च यः स्नात्वा मनुजः शुचिः ।
अर्चयेत् सङ्गमेशानं तस्य जन्मभयं कुतः ॥
स्थापितं लिङ्गमेतच्च शुक्रेण तव सूनुना ।
नाम्ना शुक्रेश्वरं लिङ्गं सर्वसिद्धामरार्चितम् ॥

1. B. दृश्यताम्

दृष्ट्वैव मानवः सद्यो मुक्तः स्यात् सर्वकिल्बिषैः।
न मृतश्च पुनर्जन्म संसारे तु लभेन्नरः॥
पुरा जम्बूकरूपेण असुरो देवकण्टकः।
ब्रह्मणः स वरं लब्ध्वा गोमायुर्वधशङ्कितः॥
हतो हिमवतः पुत्रि जम्बुकेशस्ततो ह्यहम्।
अनवद्यगतिः ख्यातः सुरासुरनमस्कृतः॥
दृष्ट्वैनमपि देवेशं सर्वान् कामानवाप्नुयात्।
देवैः शक्रपुरोगैश्च एतानि स्थापितानि ह॥
[1]पञ्च लिङ्गानि पुण्यानि सर्वकामप्रदानि तु।
एवमेतानि पुण्यानि सन्निवासानि पार्वति॥
कथितानि तव क्षेत्रे गुह्यं वाक्यमिदं शृणु।
महालयगिरिस्थं मां केदारे च व्यवस्थितम्॥
गणत्वं लभते दृष्ट्वा क्षेत्रेऽस्मिन् मुक्तिरुच्यते।
गाणपत्यपदं तस्माद्यतः सा मुक्तिरुत्तमा॥
ततो महालयात्तस्मात् केदारान्मध्यमादपि।
स्मृतं पुण्यतमं क्षेत्रमविमुक्तमिदं शुभे॥
केदारं मध्यमं स्थानं स्थानं चैव महालयम्।
मम पुण्यानि भूलोके तेभ्यः श्रेष्ठतमं त्विदम्॥
मम सृष्टास्त्विमे लोकास्त्वतः क्षेत्रमिदं शुभे।
[2]लोके वित्तसमायुक्तमविमुक्तमतोऽभवत्॥
अविमुक्तेश्वरं लिङ्गं मम दृष्ट्वेह मानवः।
सद्यः पापविनिर्मुक्तः पशुपाशैर्विमुच्यते॥

1. B omits four lines from here
2. B. लोकदिन्तसमायुक्तं

शैलेशं सङ्गमेशं च स्वर्लीनं मध्यमेश्वरम् ।
[1]हिरण्यगर्भमीशानं गोप्रेक्षं वृषभध्वजम् ।
उपशान्तशिवं चैव ज्येष्ठस्थाननिवासिनम् ।
शुक्रेश्वरं च विख्यातं व्याघ्रेशं जम्बुकेश्वरम् ॥
दृष्ट्वा न जायते मर्त्यः संसारे दुःखसागरे ॥

॥ इति भट्टहृदयधरात्मजमहासन्धिविग्रहिकभट्ट-
श्रीमल्लक्ष्मीधरविरचिते कृत्यकल्पतरौ
तीर्थकाण्डे वाराणसीमाहात्म्यं
समाप्तम् ॥

its three lines from here

ततोऽहमास्थितो देवि स्थानेऽस्मिन् स्वयमेव तु ।
गोप्रेक्षक इति ख्यातः संस्तुतः सर्वदेवतैः ॥
गौप्रेक्षेश्वरमागत्य दृष्ट्वाऽभ्यर्च्य च मानवः ।
न दुर्गतिमवाप्नोति कल्मषैश्च विमुच्यते ॥
ततस्ता दह्यमानास्तु प्रसवैः सुरभी मया[1] ।
ह्रदेऽस्मिन् पेतुरभ्येत्य श्रान्तास्तोयं पपुस्तथा ॥
कपिलाह्रद इत्येवं ततः प्रभृति कथ्यते ।
अत्राऽपि स्वयमेवाऽहं वृषध्वज इति स्थितः[2] ॥
सान्निध्यं कृतवान् देवि सदाऽयं दृश्यतां स्थितः ।
कपिलाह्रदतीर्थेऽस्मिन् स्नात्वा संयतमानसः ॥
वृषध्वजमिदं दृष्ट्वा सर्वयज्ञफलं लभेत् ।
स्वर्लोकतां मृतश्चाऽपि अर्चयित्वा तु मामिह ॥
लभते देहभेदेन [3]गणत्वं चाऽतिदुर्लभम् ।
अस्मिन्नपि प्रदेशे तु ता गावो ब्रह्मणा स्वयम् ॥
शान्त्यर्थं सर्वलोकानां सर्वा दुग्धाः पयोऽमृतम् ।
तासां क्षीरेण सञ्जातं ह्रदमेतन्मनोहरम् ॥
भद्रदोहमिति ख्यातं पुण्यं देवह्रदं शुभम् ।
सर्वैर्देवैरहं देवि अस्मिन् देशे प्रसादितः ॥
गच्छोपशममीशेति उपशान्तः शिवस्ततः ।
शिवो भूत्वाऽहमत्रस्थः पुण्यमस्याऽपि दर्शनम् ॥
दृष्ट्वैनं नियतो मर्त्यः स्वर्गलोकमवाप्नुयात् ।
अत्राऽहं ब्रह्मणाऽऽनीय स्थापितः परमेष्ठिना ॥

1. P. सुरभीरपि
2. P and B स्मृतः
3. P. गतिं वा चाऽत्र दुर्लभाम्